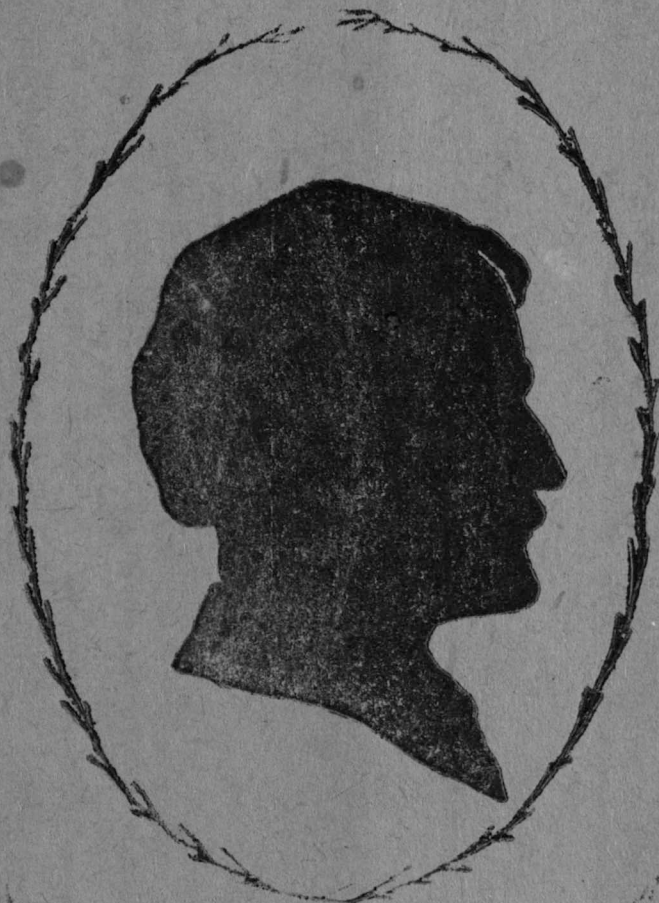

УДАРНІК

ИИ 29-1
5

№ 8

ОТДЕЛ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

СЫКТЫВКАР — 1987

У Д А Р Ы І К

ИИ 29-1
5

ХУДОЖЕСТВОА СÖВЕТСКОЈ ЛІТЕРАТУРА
КОМІЖУРНАЛ

ЛЕРО СÖВЕТСКОЈ
ПИСАТЕЛЪАС СОЈУЗЛОН
КОМІ ПРАВЛЕНІЕ

№ 8

ОТДЕЛ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Август 1937 во

У Д А Р Н И К

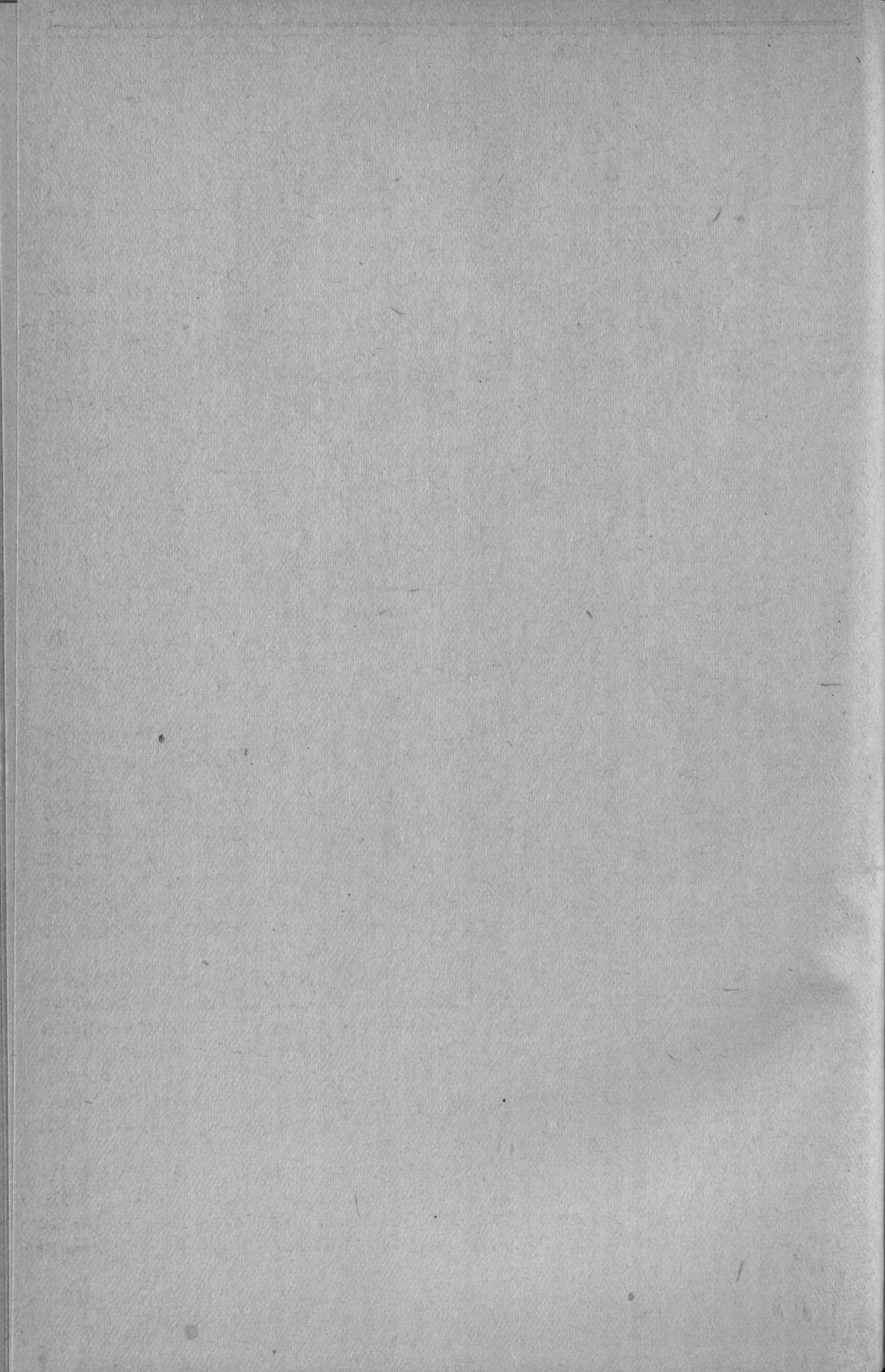
КОМИ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ
ОРГАН КОМИ ПРАВЛЕНИЯ ССП

№ 8

АВГУСТ 1937 ГОД

АНРИ БАРЕБУС
(1874—1935)

АНРИ БАРБЮС

Мед сылӧн олӧмыс, сылӧн тышыс, сылӧн чажаніејасыс да перспектівајасыс лоасны прімерӧн став странајасса ужалыс том поколеніјелы капіталістическӧј рабствоыс человечествоӧс мездӧм вӧсна тышкаван делӧын.

СТАЛІН.

МИАН ЕПОХАСА ЗАМЕЧАТЕЛЬНОЈ МОРТ

Кор муно олӧмыс—*dygdö* ужавны—пролетаріат мувыв делӧ вӧсна тышкасыс, оз кӧсјысгы шуны: сіјӧ куліс. Гӧгӧрвоан, мыј абу вескыд тајӧ. Сещӧм јӧзлы, кызі Анрі Барбјус, кулан луныс лоӧ налыс ужсӧ артавны заводітан лунӧн, сылыс революціоннӧј тӧдчанлунсӧ паскӧдны да јонмӧдны заводітӧмӧн.

Медматыса лунјасӧ выль мір стрӧітысјас воӧд став судтанас да јарјугыда југдӧдӧмӧн сувтас уна піыс ӧтік замечательнӧј морт да талантлівӧј літератор, кодјас чорыда јітӧны асгыныс олӧмнысӧ интернаціональнӧј пролетаріат олӧмкӧд да служітӧны выль мірӧвӧј војна котыртысјас преступнӧј да Һемјандыстӧм шајкалы паныд боевӧј ӧтувја фронт лӧсӧдан делӧлы, сещӧм јӧзлы паныд, кодјас ворсӧны асланыс медбӧрја карті вылӧ—посні буржуазіја вылӧ, мешчанство вылӧ—мулӧн дука њајт вылӧ, кодӧс чукӧртӧма капіталізм ужӧн да коді котыртчӧ кызі фашізм—выжывмӧмла ботӧм сіс јурвемлӧн бездарнӧј лӧсӧдӧмтор.

„Огонь“ кыгаын Барбјус медвоӧза мортӧн јаркӧја југдӧдіс 1914—1918 војасса імперіалістическӧј војналыс преступленіјесӧ. Барбјус вӧлі ӧтік медвоӧза мортӧн, коді індіс Јевропаса інтеллігенціјалы пролетаріат пӧвсын честнӧј героическӧј ужлы туј, сещӧм ужлы, коді фіктујтчӧ важыга став історіјаӧн. Сӧмын тајӧ ужыс востӧ пӧчанлун помтӧг паскӧдны талантјас да дарованіејас, сӧмын сіјӧ обеспечівајтӧ паскыд, свободнӧј быдмӧм інтеллектуальнӧј вынлы, коді вылногалӧ мірсӧ.

Сӧветскӧј Соціалістическӧј Республикајас Сојузса том літераторјаслы, мувыв пезлы паныд тышкасыс, на діныс муныс боечӧс коллӧдігӧн, колӧ вежны Анрі Барбјусӧс, колӧ быдтыны ас пӧвсаныс уна дасјасӧс сещӧм фејательјасӧс революціјалыс, кушӧмӧн вӧлі Анрі Барбјус.

М. Гор'кіј.

РУЛ ДОРЫН

(„Сталин“ кнігаыс VIII-д глава)

Нѡшта ѡтчыд берѡдчылам тајѡ морт образѡ, кодї пыр олѡ сы костын, мыј вѡчѡма, да сы костын, мыј колѡ вѡчны. (Кодыр сыкѡд сорнїтѡны уж јылыс,—сылѡн раѡејтана выраженїе: „тајѡ пус-таки сы сертї, мыј колѡ лоны“).

Тајѡ медбурыс важ железнѡј когортаыс,—вїсталѡ Мануїлскїј. Старѡј большевїкјас пѡлзујтчѡны уваженїеѡн,—шуѡ Мїкојан,—оз сы вѡсна, мыј најѡ пѡрысѡс, а сы вѡсна, мыј најѡ оз пѡрысмыны.

Сїјѡ олѡмлѡн їсторїяыс—помаслытѡм чудовїщнѡј сѡкыдторјас дорвыв венѡм. 1917 вогањ заводїтчѡмѡн ез вѡвлы сещѡм во, кодыр сїјѡ ез вѡчлыв сещѡм торјас, кодјас ескѡ лубѡјѡс прославїтїсны пыр кежлѡ. Тајѡ—кѡрт морт. Овыс сетѡ мїанлы сылыс образсѡ: Сталїн—стал. Сїјѡ кусњастѡм ї гїбкѡј, кызї стал. Сылѡн выныс—тајѡ сылѡн нїнѡмѡн ѡткоѡавтѡм здравѡј смysl, сїјѡ тѡдѡмлѡн пакыдлуныс, чујмѡдана пыщкѡсса собранност, јасност дїнѡ страст, венны вермытѡм последовательност, ѡдјѡ, зумыда да ыжыд вынѡн решажтѡм, јѡзѡс подберїтѡм јылыс пыр тѡждысѡм.

Кулѡм бѡрас морт олѡ сѡмын му вылын. Лѡнїн олѡ быдлаын, кѡнї емѡс револуцїонерјас. Но позѡ шуны: њекодын абу сещѡма воплотїтѡма Лѡнїнлѡн мыглыс да кывјыс, кызї Сталїнын. Сталїн—сїјѡ Лѡнїн талун.

Мї аҗылым-нїн, мыј сїјѡ уна торјын їзумїтельнѡј Владїмїр Ілїч код: сїјѡ-жѡ теорїја жужыда тѡдѡм, сїјѡ-жѡ реалност чувство, сїјѡ-жѡ чорыдлун. Мыјѡн-жѡ најѡ торјалѡны мѡда-мѡдсыныс? Со кык мњенїе сѡветскѡј рабочѡјјаслѡн: „Лѡнїн—сїјѡ руковѡдїтель, Сталїн—сїјѡ кѡзаїн“. „Лѡнїн—ыжыджык, Сталїн—вынажык“. Ог кутѡј јонасѡ пырны ташѡм параллельјасас: асланыс њејаснѡј ѡпреѡелїтѡмјаснас најѡ вермасны вайѡдны мїанѡс ње вескыд вывѡдјасѡ кык велїкѡј морт јылыс, кодјасыс ѡтыыс формїрујтїс мѡдсѡ.

Колѡ-кѡ, позѡ шуны, мыј Лѡнїн,—медсасѡ условїејас вѡснаыс,—вѡлї јонжыкасѡ агїтаторѡн. Сталїнлы, кодї сулалїс јонжыка раҗвїтѡј, јонжыка укрепїтѡм руковѡдство сїстемаын јурнуѡдысѡн, щѡкыджыка лѡѡ ѡејствужтєы партїја пыр, ѡрганїзацїја пыр. Сталїн талун—тајѡ абу гырыс бурнѡј мїтїнгјасса морт. да ї сїјѡ вообщє њекоп ез пѡлзујтчыв горзана красноречїе прїјомјасѡн,—мыј сѡмын ї кујѡны вѡчны власт берѡѡ сужсѡм проходїмецјас да аснысѡ кыпѡдыс проповедњїкјас. Та јылыс сулалѡ думыштлыны їсторїкјаслы, кодјас кутасны сетны сылы дѡнјалѡм. Ез ташѡм тујјасѡн лѡсѡд да кут Сталїн јїтѡдсѡ рабочѡјјаскѡд, крестанакѡд да їнтеллїгенцїјакѡд—СССР-са народкѡд, став мїрса револуцїонерјаскѡд, кодјас новлѡдлѡны асныныс ѡтчєствосѡ асланыс сѡлѡмын,—а најѡ јона унжыкѡн кыкѡ мїлѡн дорыс.

Мі сорнітім-нін сіјѳ велічіје некымын істочнікјас јылыс. Мыјын-жѳ медтѳдчана торјалѳмыс сіјѳ геніјлѳн?.. Характернѳј особеннос-тыс Сталінлѳн, коді јонжыка торјѳдѳ сіјѳс став мукѳдјас сертыс: відчысны кужѳм, кадсѳ арталѳм, іскушеніјелы сетчытѳм, грознѳја терпеніје кутѳм. І, вермас лоны, бурещ та вѳсна історіјаын нѳдѳі револуціѳнер ташѳма ез озырмѳд практіческі револуціјаѳс да ез вѳч сещѳм еща ѳшыбкасѳ, кызі Сталін.

Тажѳ лѳбѳ мѳд решеніје предложіттѳр сіјѳ уна думажтѳ да арталѳ (уна—оз ло дыр). Сіјѳ вывті вічыгыс (осмотрітелнѳј) да ассыс дѳ-веріјесѳ сетѳ оз кокніа. Сылѳн матыса сотруднікјас пѳвсыс ѳтѳ ез дѳверажтлы мѳдлы. „Здоровѳј недоверіје—сіјѳ бур подув ѳтлаын ужалѳм вылѳ“,—шуіс сылы Сталін. Сіјѳ осторожнѳј, кызі лев.

Сіјѳ јарјугыд да чоткѳј морт,—і сіјѳ, кызі мі ақылім, прѳстѳј морт. Сыкѳд абу кокні паныдасын сѳмын сы вѳсна, мыј сіјѳ пыр ужалѳ. Кодыр локтан сы дорѳ Кремлѳ, то пос вылыс да вестібјул-ыс азыан не унжык кујім-нол мортыс. Тажѳ пыщкѳсса прѳстлуныс нінѳмѳн оз ѳтлаас кущѳмкѳ скандінавскѳј монархлѳн ортсысагыс петкѳдлан прѳстлункѳд, коді благоволітѳ гулајтны улычајас куза подѳн, лѳбѳ кущѳмкѳ Гітлеркѳд, код пріказ серті сылѳн став пропа-гандістјасыс трубітѳны, мыј сіјѳ оз курітчы да оз ју віна. Сталін регуларнѳја водѳ узын 4 час асылын. Сылѳн абу 32 секретарыд, кызі Ллојд Джоржлѳн; секретарыс сылѳн ѳтѳ—Поскребышев јорт. Сталін оз кырымавлы сіјѳс, мыј гіжѳны мукѳд. Сылы сетѳны мате-ріал, і сіјѳ ставсѳ вѳчѳ ачыс. Сы кі пыр мунѳ ставыс. І сотакі сіјѳ ештѳ сетны вочакывјас,—ачыс лѳбѳ аппарат пырыс,—став пісмѳјас вылѳ, кодјас сылы воѳны. Горнын сіјѳ прѳст да бур сѳлѳма.

Кодыр Московскѳј Большѳј театрын муніс торжественнѳј заседа-віје, кодѳн вѳлі ознаменујтѳма Гор'кіјлыс јубілеј, то перерыв дырјі-ыс, салонјасын, кодјас вѳліны бывшѳј імператорскѳј лѳбѳ велико-кнажескѳј ложе сајын, чукѳртчісны руковѳдашщѳј фејателјас. Кущѳм ыжыд шум најѳ сен лептісны! Кущѳм серам! Сені вѳліны Сталін, Орджонікідзе, Молотов, Ворошілов, Кагановіч. Најѳ віс-тавлісны гражданскѳј војна кадга епізѳдјас, казтывлісны тешкоѳ случайјас: „Тѳдан, кызі те путкылтчін вѳв вывгыд?..“ „да, вот проклатѳј кѳбылаыд! Ог тѳд, мыј сыкѳд лоі“... „Гомеріческѳј серам, том нѳмкоѳлун, вына гаж, коді пыркѳдіс салонјасыс царскѳј драпі-ровкасѳ,—реконструкціја нуѳдыс великѳј бурлакјаслѳн жеңыдік, свежѳј разр'адка.

Льенін сіз-жѳ кужліс серавны став сѳлѳмсагыс.

„Некор ме ег азывлы мортѳс,—віставлѳ Максім Гор'кіј,—коді ескѳ кужіс сещѳм заразітелнѳја серавны, кызі сераліс Владімір Ілјіч. Вѳлі весіг тешкоѳ азыны, мыј ташѳм суров реаліст, морт, коді ташѳм бура азыд, пыдысаң чувствужтѳ великѳј соціалнѳј трагедіја-јаслыс неізбежностсѳ, капіталізм мір дінѳ аслас лѳглунын немміріт-чытѳм да непоколебімѳј, вермѳ серавны челаѳ моз, сінва петтѳгыс, сѳмдѳмѳн. Ыжыд, зумыд душевнѳј зѳнвізалун колѳ вѳлі лоны, медым тазі серавны“.¹

¹ Вајѳда ас возѳ, кызі ескѳ сераліс Сталін, сыѳз-кѳ коркѳ воіс ыжыдыс-ыжыд нельепѳст, кодѳс вѳлі печатајтѳма Вермо алманахын 1935 воѳ: „Сталін рѳскодујтѳ аслас личнѳј потребностјас вылѳ онас 250 мільѳн“.

Коді челаф моз сералё, сїё радејтё челафёс. Сылён најё кујї-мён—ыжыдыс Јаша да кык посны: даснол арёса Вага да кёкјамыс арёса Светлана. Гётырыс сылён, Надежда Аллылујева, кулі колан во. Му вывса сїё ёблыкыс абу колёма нїнём, благородно-плебејскёј чужём да мїча кїјас кынзі, кодјасёс серпасалёма жежыд мрамор вылё—Ново-Февїчјей клафбішщын надгробнёј памјатнїк вылё. Сталін бостїс пї пыдфї Артем Сергејевёс, кодлён батыс лої жертваён несчастьнёј случај дырїї 1921-д воын. Сїё бат моз тёждысё Бакуын англїчанаён лылём джапарїдзе кык ныв вёсна! Кымын мукёд челаф вёсна! Кызі ёні-на аґза нїмкофасёмсё кык посныдїк чарофејјаслыс—пїанїст Арнолд Капланлыс да скрїпач Буса Голдштейнлыс, кодјас вїставлїсны меным, кызі најё Консерваторїяын асланыс трїумф ёбрын вёліны Сталін ордын. Сїё кыкнансё награфїтїс морт 3000 шайтён да шуїс: „Ёні те лоїн капїталїстён,—мы тенсыд бостан, он і здоровајччы мекёд улыча вылын?“

Сїё-жё радас, поґё-кё таґсё шуны, мыј і Ленинлён да Сталінлён серам,—налён іронїяыс. Најё пёльзужчёны сїён паскыда, дорвыв. Сталін зев окота пырыс вїставлё ассыс мёвпјассё шмонїтана лїбё насмешлївёј формаён.

Љубопытнёј їсторїя вїсталё Фемјан Бедныј.

„Јулскёј выступленїјелан паныд, 1917 воын, „Правда“ редакцїяын луннас пукалам мї кыкён: Сталін да ме. Тїргё телефон. Сталінёс корёны матросјас, кронштадса братїшкајас. Братїшкајас сувтёдёны вопроссё вескыда: Фемонстрацїя вылё петны налы вїнтовкајасён алї натёг? Ме ог вештыв сїјасёс Сталін вылыс. Менё бостё лубопытство: кызі вочавїґас Сталін—вїнтовкајас јывсыс! Телефон куґа!..

— Вїнтовкајас?.. Тїјанлы, јортјас, тыдаланажык!.. Мї вот, пїсакаяс, да ассыным ёружїе, карандаш, пыр новлёдлам аскёд... А кызі тї сенї асланыд ёружїеён, тїјанлы тыдаланажык!..

Тёдёмыс, мыј став братїшкајас петїсны Фемонстрацїя вылё асланыс „карандашјасён!“

Но сїё кужё ґебны іронїјасё. Кодыр сїё ётї замечанїе вылё Емїл Лудвїг горёдїс: „Тї весїг онё казалёј, кущём Тї правёс“,—Сталін вежлївёја шуїс: „Кыґ тёдны, гашкё і казала-да“. Мёдарё, кодыр тајё-жё пїсателыс јуалїс сылыс: „Лезанныд-ё Тї вёчны параллел аслад да Петр Великїј костын?“—сїё некущём іронїјатёг вочавїґїс: „Ѓсторїческёј параллелјас пыр рїскованнёјёс. Тајё параллелыс бессмысленнёј“. Сїё гораасё сералё јона оз пыр, кодыр та вылё емёс основанїејас.

Мыј пыржык шыбытчё сїнмё: сїё оз зїл ошјысны, оз зїл пасјыны ассыс тёдчанлунсё.

Сталін гїжїс ез еща кнїга, і замечателнёј кнїгајас. Унаён на пыщкыс маркїстскёј лїтератураын лыдфысёёны классїческёјён. Но кодыр сылыс јуалїсны, кодї сїё ачыс, сїё вочавїґїс: Ме сёмы Ленинлён ученїк і менам цел—лоны сылён достойнёј ученїкён“ Љубопытнё пасјыны, мыј Сталін, сїё вескёдлём улын вёчём ужјас јылыс сорнїтїгён, пыр вештё став достїженїејассё Ленин шщё вылё, кодыр јона тёдчана јукёныс прїнадлежїтё сылы аслыс,—да вообщесе ленинїзм оз поґ нуёдны олёмё, абу-кё те творец. Тајё случајас „ученїк“ кыв кыпёдё. Но тајё јёзыс пёльзужчёны сїён сёмын сы вёсна, медем чїнтыны ассыныс лїчнёј ролсё, не торјёдчыны радјассыс. Тајё абу астё унїжајтём, тајё братство. Невољнёја

кагтывсө фiлософ Сенекiлөн прекраснöй лаконическöй вiсталöм:
„ме ог повiнујччы јенлы, но сöгласiтча ськöд“.

Абу-кö кокнi гөгöрвоны тајö јöзсö пыр-жö, то помкаыс тани абу најö сложностын, а најö прöстлунын. Азған лöсыда, мыј тајö морт-сö тојлалö воғö, поддөрживајтö сöкыдјас дырјi оз личнöй честољу-бије, оз потомокјаслөн суд, а мыјкö мöдтор. Сiјö—ескöм. Великöй странаын, кöнi учонöјјас заводiтöны-нин збылыс ловзöдны кулöм-јасöс, кöнi најö кулöм морт вiрөн спасiтöны ловјајасöс, кöнi бурдö-дöны преступникјасöс, кöнi великöй бушковöн вöтлöма религијалөн јадовiтöй щын,—тајö странаас ескöмыс быдмö муыс, кызi быдмöны наң да вöр. Логика пыщкöсса справедливостлы ескöм, кодöс сещöм жужыда вiсталис Ленин, кодыр ськöд горнитисны сылыс олöмсö жеңдöдыс подлöй покушенiје јылыс,—секи сiјö вочавiзiс: „Мыј вö-чан? Быдөн дeјствуйтö кызi кужö“. Тöдöмлунö ескöм, социалисти-ческöй стројö да сiјöс лöсöдыс массајасö ескöм, трудö ескöм, ко-дöс Гвeцкiј шуö производiтельнöй вынјас бурнöја кыптöмөн. „Труд,— шуö Сталин,—лоi чeстъ дeлöөн, слава дeлöөн, доблeстъ да ге-ројство дeлöөн“. Труд законö, коммунистическöй законö да сiјö чорыд честностö ескöм. Мијан партијалы „ми ескам,—шулис Ленин,—сын ми азғам мијан эпохалыс вежöр, чeстъ да сöвeст!..“ „Абу бы-дөнлы сетöма лоны тащöм партијаын шленөн,—вiсталö Сталин.—Абу быдөнлы сетöма выдөржитны сöкыдторјас да бушковјас, кодјас јiтчöмаöс тащöм партијаын шленствоөн“.

Сталин-кö ескö массаö, то i массаыс ескö сьö. Выл Россияын—Сталинлөн подлиннöй култ, но тајö култыс подулавсö доверiје вы-лын да бостö ассыс iсточникјассö улыс (в низах). Морт, кодлөн профiлыс петкöдлöма краснöй плакатјас вылын—орчöн Карл Марк-скöд да Ленинкöд,—тајö морт, кодi тöждысö быдтор јылыс да бы-дөн јылыс, кодi лöсöдiс сiјöс, мыј ем, i лöсöдö сiјöс, мыј лöд. Сiјö спасiтiс. Сiјö спасiтас.

Ми бура тöдам, мыј, кызi шуис ачыс Сталин, „коли сещöм кадыс, кор вождјас лыдфыслисны iсторiјаöс јединственнöй лöсöдысјасөн“... Но колö-кö отрицајтны событiејасын сiјö iсклучительнöй рольсö ко-дöс сетö „геројлы“ Карлејл, то сотакi оз ков отрицајтны сылыс относительнöй тöдчанлунсö. Великöй морт—тајö сiјö, кодi, событiе-јаслыс локтöмсö воғвыв кағалиг, оз вöтчы сы бöрса, а ordјöдö сiјöс i воғвыв дeјствуйтö сылы паныд либö отсалö сылы. Герој оз ас јурсыс лöсöдлы кущöмкö тöдтöм му,—сiјö востö сiјöс. Сiјö ку-жö кыпöдны массајаслыс паккыд двiженiје—i сотакi тајö двiженiје-јасыс колöны непосредственнöјөн, сы вöсна, мыј сiјö тöдö помка-јассö. Кужöмөн примeнитöм диалектика востö мортлыс да событiе-јаслыс став пыщкöссö. Став великöй iсторическöй событiејас дырјi великöй морт колана кызi котыртыс вын. Ленин да Сталин ез лö-сöдны iсторiја,—најö рационализирүтисны сiјöс. Најö матыстисны воғö лоансö (будущее).

Ми чужöмаöс сы вылö, медым перјыны му вылын кыз поэö öдјö-жык воғö мунöм, кущöмыс доступнöй морт вежöрлы, öд медбöрын высшöјыс, мыјөн ми обладајтам,—сiјö вежöр (разум). Медым чест-нöја мунны ассыд муывса туј, оз ков бостчыны вермытöм торјö, но колö мунны воғö, кытчöз тырмö вын. Оз ков внушајтны јöзлы, мыј најöс мездасны смертыс. Колö зiлны сетны налы тыр да дос-тојнöй олöм. Колö став вынјасөн тышкасны оз бурдöдтöм локтор-лы паныд, кодi пыржык ем человеческöй природаны, но вештыны

верман докторлы паныд—соціалнӧй докторлы паныд. Му вестӧ кы-
пӧдчыны позӧ сӧмын муывса средствоясӧн.

Кодыр мунан воҥын Краснӧй площадь куза, сылӧн паскыд пано-
рамаыс бытӧ кыкпӧвсагӧ: сӧжӧ, мыҥ ем ӧнӧ—мушар вывса став
медбур ӧзлӧн рӧдина,—ӧ сӧжӧ, сӧжӧ архаическӧҥыс, мыҥ вӧлі 1917-ӧд
воӧз. ӧ чаҥтгӧ, мыҥ сӧжӧ, кодӧ кулӧ мавзолеҥын воҥа тыртӧм пло-
щадь шӧрын, колӧ ӧнӧ ӧк ӧтӧн мӧрас, кодӧ оз уз; сӧжӧ бодрствуҥтӧ
став вестас, мыҥ паскӧдчӧма сы гӧгӧрын,—карҥас вестын, сӧктҥас
вестын. Сӧжӧ—подлӧннӧй воҥд, морт, код ҥылыс, ҥымкодысла ҥум-
ҥалӧмӧн, сорҥитисны рабочӧҥҥас, мыҥ сӧжӧ налы ӧ жорт, ӧ учӧтел ӧтщӧщ;
сӧжӧ—бат ӧ ыжыдҥык вок, кодӧ збылыс став дӧнас матысмыліс.
Тӧ сӧжӧс ен тӧдлӧҥ, а сӧжӧ тӧҥанӧс тӧдӧс, сӧжӧ думаҥтӧс тӧҥан ҥылыс.
Мед кӧт кодӧ тӧ ен вӧлӧҥ, тӧ нуждаҥччад таҥд другыс. ӧ кӧт кодӧ
тӧ ен вӧлӧҥ, тӧҥан судбалӧн бурлуныс сӧжӧ мӧд морт кӧын, кодӧ сӧ-
жӧ бодрствуҥтӧ став пыддӧ да ужалӧ,—учонӧҥ ҥура, рабочӧҥ чужӧ-
ма, прӧстӧҥ салдат паскӧма морт кӧын.

Ҧанвар, 1935 во.

М. ЛЕБЕДЕВ

Мед җирдалас шонди

Мед җирдалас шонди!
Мед җугјалас луныс!
Мед җоріҗон тырас
да һумјалас му!
Мед шондилаһ быдһн
Пыр вослалас-мунас!
Мед шондиа туйсә
Оз вевттыв гәд ру!

Ми, сәветса војтыр,
Зев кыпыда олам.
Ми жугыла һекор
Ог өшәдләј јур.
Көт кытчә ми мунам,
Көт Москваә волам,
Збој котырһн повтәг
Ми ветләдлам пыр.

Ас муын, ас гортын
Ми шудаәс ставным.
Ләок гәллунылыс важһн
Ми косалим вез.
Выл оләм ми течам,
Кыз веләдә Сталин,
Ми дружиәја, әтвылыс
Став сәветса јөз.

Ми сылігтыр ужалам,
I уж вәчиг сылам.
Кор долыда овсә,
Сек кызи он сыв!
Быд сиктын, быд карын,
Быд пеләсын кылә

Том војтырлѡн ворсѡм
да збѡј сыланкыв.

Му пагтаын ужалыс
Вокјас да чојјас,
Кѡт кѡн мед ез вѡвны,
Мѡд-мѡдыслы јорт.
А врагыс-кѡ панас
Віркїстана бојјас,
Сек мїјанкѡд јїтчас
Быд ужалыс морт.

Мед зїрдалас шондї!
Мед југјалас луныс!
Мед зорїзѡн тырас
да нумјалас му!
Мед шондїланъ быдѡн
Пыр вослалас-мунас!
Мед шондїа тужсѡ
Оз вевтыв сѡд ру!

БУШКОВЫН ЧУЖЫГАС

дАСӨҒІКӨд ГЛАВА *)

Локаліс пурга... Вөр мелныча өшінјасө сiјө шыблаліс лым лес-тукјас, шатлөдліс со арөса дубјасөс... Шызомөн ызгіс вөр...

Андріјлөн сөлөм вылас лоі көзид. Сiјө мышнас топөдчiс дуб бердө, кiјасас карабiнсө чабыртөмөн, да сiнјас дојмытөчыс зоргіс војса пемы-дас. Быд чегыс увлөн трачнитөм кажитчiс морт кок шыјасөн. Кор сiјө музлывліс һөрвјас зелалөмгыс, сiјө кыщовтлывліс дубсө да шојччiс сiнјаснас бiјас вылын, кодјас тыдалісны важ мелныча өшінјасын.

Бiјасыс вiсталисны олөм жылыс, јөз жылыс, кодјас сажөдчiсны скөр турөбыс мелнык шоныд комнатајасө.

„Пшенічек, көнкө, бара ме жылыс мыјкө сөрө... Олега, көнкө, сералө... Мыј-нө, мед сералас“.

Андріј вежөрттөг һуммуни. Пөг гы ылкнитіс сөлөм дорас, кычi век овлө Олега жылыс мөвпыштiгөн. Јөзыс тајөс шуөны радејтөмөн. Мыј-нө, мед i лоас радејтөм!

Андріј думајтiс... А мыј, ескө лоас-кө сiјө знаменiтөј бојецөн? Сы жылыс хуторјасті да сiктјасті пондасны ветлыны легендајас, сылөн һимыс врагјаслы лоас страшнөј, а сiјө, збој, том, рөднөј му-сө шлахтаыс весалиг, кутас лебавны аслас ескадронјас возвылын.

I пан Баранкеніч, сыыс спасајтчiг, кутас вiставны аслас вөһнi голаа гөтырыслы, тајө ловја мерлынаыслы:

„Өд тајө бурещ сiјө Птахаыд, сукин сыныд, бурещ сiјө качегарыд мијан заводса көтелнөјсыд“.

Олега кутас төдны сiјө вермөмјас жылыс да сөлөмнас, дерт, пон-дас гордiтчыны, мыј вот бурещ тајө зонмыс, код жылыс ставыс горнитөны, окаліс сылыс пiзөсјассө да шуалис пөг кывјас... I оз-һин понды шутитны сы вылын, да сiјө сiнјасыс Андріј оз-һин аззы гуса с-мекајтчөмсө. Вiзөдлас Олега сы вылө, кодi вевтгыгыс славаөн, да медвоззаны Андріј аззас сiјө сiнјасыс һимкодлун да радејтөм...

Пөшти зiк орччөн трачмунисны кос увјас. Кiјасыс асныс чашни-тiсны карабiнсө пелпом дорө. Јоса горөдөм һещыштчiс сөлөмгыс:
— Сулав! Кодi локтө? Лыја!

Мыјкө сөд, куз вөрзыштiс возын, да прөстудитчөм гөлөс вочавiзiс:

— Еј! Кодi сен мелныча дiнас? Ме — Щабел.

Андріј лезiс карабiнсө. Сiјө төдiс гөлөссө.

— Тајө ме, Птаха!—горөдiс сiјө.

*) Заводитчөмсө вiзөд 3—7-өд номерја сыс.

Со, вöлыслөн јурис сыхд орччөн-нин, а мортыс тулура да ыжкы шапкаа копыртчис Андриј дорö, виждчис.

— Кытчö вöвсö сувтöдны? Көди сени керкаас? Цибула тан?—кир-тис Щабель.

— Ставыс сенöс!—горзис Птаха.— А мыј Павлодзяс?

— Ме карсаң. Сени—гу да горт. Ревкомтö бостöмаöс...

Птаха чатöрмунис:

— да мыј-нö тајö?

Пöс вензöмјас мунисны војшöра-војöз. Ревкомöс бостöм жылыс јуöр личкис ставсö.

Пассö пöрччиг, Щабель шыбытис:

— Кодкö вузалöма! Ставнысö бостисны...

Щабель ез тöд, мыј Рајевскијлы удајтчис мунны Павлодзйö.

дыр, вывти дыр комнатаын сулалис сöкыд чöвлөн. Пöјим код блед лоі Рајмондлөн чужöмыс. Ыжыд Цибула зумыша нещкис ас-гыс пыккыд тошсö. Сijö виждчис пелöсас, бытö пемыдас, скамја улын вöли мыкö сещöмтор, кодi кыскис сылыс сiнјассö.

Јурсö пiзöс бердö копыртöмөн, медем ез азыны сiнвасö, Олега јöршитчис пач пелöсö. Неважөн-на сылөн гора серамыс гажöдич ставсö. Шогөн да стракөн тыр, паскыда востöм сiнјасөн виждчис Сарра великан Цибула вылö, весшöрö зiлiс азыны сijö вöрасыс көт öтик надеја. Но сосновскöј пöвстанец вöли зумыш.

Птаха, кодöс сöмын-на вежис пост вывгыс Пшеничек, виччыстöг чеч-чыщитис лабичгыс да локыс шыбытис пызан вылö асгыс локичик шапкасö.

— Мыј-нö ти пукалад, седöјас? Мездыны ревкомсö колö. Гымыш-там став отрадөн кар вылö, дај пом налы! Кералам панјассö дај асгыным мездам!

Цибула нöжжөник бергöдич сылаң асгыс сöкыд јурсö.

— Мыјөн-нö гымыштан, сосунок? Пукалин-кö лöна, вежöражык ескö вöлин!

Андријöс бытö сotyштис:

— Кызi мыјөн гымыштны? Ме-жö шуа—став отрадөн! Сиктја-сыс мужикјасöс кыпöдны! А те менö сосуннад ен шу, а то ме öг вижд, мыј тенад тошкыд вöнöзыд, а сiз лощка, мыј...

— Андриј...—гусөник шуис Сарра.

Птаха сажкалис. Сачок локыс мурöстис.

— Те кокныджыка, сешнка! Тащöм кывјассыд вермам плетавны. Тан көтi абу царскöј армија, но команђир i мијан ем команђир, i вiс-талö-кö сijö, колö кывзыны да гөгöрвоны. А вот бымыштан, тенö команђирö бöрјам, да пондан асгыд вежöртö петкöдлыны.

— Плет јывгыд—тајö те вес!—зумыштöмөн шыагис Пшигодскиј. —Тајö тенад фелдфебельскöј руыд-на јешщö колöма.

Украинскöј кывјас термастöг шуалиг, Рајмонд јуалис:

— Тöварыш Цибула, ти öтказывајтчад ускöдчыны кар вылö, көт, шуам, турма вылас? Либөнöс, вескыда шуны, ти он нуöдöј асгыд отрадтö ревкомöс мездöм вылö?

Цибула аслас ыжыд тушанас сöкыда öшöдчис пызан вылö да ја-налöмөн кызöктис.

— Ме öмöј шули, мыј öтказывајтча? Но кыз-нö сijöс вöрзöдан? Асныд-öд тöданныд,—ветымын мужик вöвјас вылын, кызыслөн ка-зеннöј пишшалјас, мукöдыслөн вöралан берданкајас. Но јешщö морт кыз вiтöс додјасö пуксöдам. Ме сосновскöјјас пыдi горнита, ас јöз пыдi. Мукöд сиктјасад он зев сужы. Сени асныс ас выланыс

кѡѡаинјас. Шуам, ескѡ најѡс-кѡ топѡдїсны карателјас—ѡерт воѡсасны кутасны. А карсајастѡ мездыны—сїѡ, пѡжалуј, оз мунны. Карас војскаыс мїјан дорыс унжык. Кодлы окота пулемјот улѡ пырны?

— Сїѡ-кѡ те он кѡсјы?—лѡг пырыс јуалїс Щабел.

Цїбула пемдїс.

— Горачѡс тї јѡз, карсајасыд! Тїјанлы кыскы да пукты... Ме, шуам, муна тїјанкѡд, ог пыкы, ме важ буртѡ век помнїта. Ме егна вунѡд, кодї менѡ панскѡј лылѡмыс мездїс, но мужїкјасыслы-нѡ таѡѡсѡ кушѡм мог? дај, вескыда-кѡ шуны, ѡѡѡгјасѡс моз ѡтїтѡг тїшкѡдасны мїјанѡс і ѡекѡдѡс мї ог мездѡј, дај ассыным јурнымѡс пуктам, а ме, кызі команѡїр, ставгыс кывкута.

Щабел чорыда вомалїс сїѡс:

— Шыбыд, Цїбула, тајѡ жежыд ѡш јывгыд мојдјастѡ! Вістав вескыда,—тїјан гајканыд лїчыд, партїзанјасыдлѡнтѡ. Асланыд керкаыс ылѡжык војутныд он ветлѡј. Век нѡрѡвїтад асланыд гѡтырјас дорад матѡжык, а револуцїја вылад тїјанлы сѡлыштны! Ек, мелкѡј буржуаѡїја тїјан пышкын пукалѡ, мед сїѡ кујїмыс проклат лѡѡ!

— Тајѡ мїтѡ буржујјас?—шенгыс Сачок.

— А мыј-нѡ те сещѡмыс?—горѡдїс сылы Птаха.—Кор мї тїјанѡс ѡурмаыс мездїм, смерт вылѡ мунїм. А ѡнї, кор ревкомлы панїас лѡсѡдѡны петла, тїјан „ме вѡсна кѡѡ кыз, ме нїнѡм ог тѡд“.

— Андриј, оз ков зыксыны. Цїбула јорт-ѡд ез тазі шу. Збыль-ѡд, Емелјан Захаровїч?—пѡвстанец дорѡ восковтѡмѡн, сујсїс Сарра.

Цїбула сѡкыда бызгыласїс лабїч вылын да, бара аслас тошкѡ кутчысїг, броткѡбтїс:

— Ме-кѡ буржуаѡїја, сїѡкѡ нїнѡм сорнїтны, а ме дорѡ-кѡ јорт ногѡн, секї ме ог ѡткажїтчы отсыштны, но кар вылѡ ог мун. Шырасны...—чорыда шѡрыштїс сїѡ медбѡрја кывсѡ.

— Сїѡкѡ мїјан јѡзлы артмѡ пом?—пыдысан шуїс Щабел.

— Но, тајѡ оз лѡ! Тајѡ оз вермы лоны, кытчѡѡ мї ловјаѡс!—ѡещыштчїс Рајмондлѡн.

— Рајмонд, најѡ-кѡ оз кѡсјыны, мї асным мунам,—скѡрыс шуїс Олеса.—Ме щѡщ-жѡ муна!

— І ме...—нѡжјѡнїкѡн шуїс Сарра.

— І теѡ абу јанзїм, Цїбула, челадѡс смерт вылѡ лезны?—ез ѡерпїт Пшїгодскїј.

— Шуї, кар вылѡ ог мун. А кодлы окота, мед мунѡ. Нѡшта сїѡмѡс бостасны.

— Но і чѡрт тїјанкѡд!—горѡдїс Птаха.—Лѡсѡдчѡј, братва! Мїјанлы тани вѡчны нїнѡм. Мед менѡ шырасны капустаѡ, но мед ме пукалї тани да вїччысї, кор мїјан јѡзѡс ѡшѡдалѡны? Сїѡкѡ буржык мем і ѡе овны му вылас.

І Щабел і Пшїгодскїј гѡгѡрволїсны петны поѡтѡм положенїјесѡ. Вѡлї тыдалана, мыј партїзанјас отсѡгтѡг ревкомѡс мездыны быд заводїтчылѡм сїѡма ѡеудача вылѡ. Пшїгодскїј тѡдѡ вѡлї, мыј Цїбула зев асныра. Сїѡс чегны ѡекыз ез поѡ, і Пшїгодскїј корсїс мукѡд тујјас. І друг, ез кодкѡ мѡд, а Птаха, вїсталїс сылы тајѡ тујсѡ.

— Те кызі чајтан, Щабел, најѡс судїтны пондасны алї сїѡ?...—јуалїс Пшїгодскїј.

— Кушѡм сен суд! А гашкѡ, моѡа вылас вѡчасны војеннѡ-поле-вѡј. Но век-нїн ѡтї пом. Аскї-кѡ нїнѡм ог вѡчѡј, лѡас, пѡжалуј, сор.

— Кыѡ сор?—шѡпнїтїс Олеса, места вылас кынмѡмѡн.

Чѡвлѡн. Сїѡ лѡїс ѡерпїтны вермытѡм.

— Но ми́жан-кө згінитасны, секи пом,—некодлы пōшцада ог сет!
Во кута чукōртны јōзōс, но чукōрта, і секи лоас воґōс мынтōм. Мед
ме лоа кујимыс проклат, ог-кō ме керав став тајō Могельницкїјјас-
сō. Ускōдча усаґбаас да ставсō оґитōг вуж выјōныс. Вїр вōсна
вїр!—пōса горзїс Андриј.

— Сулав, зонмō, а-ōд тајō збылыс скоґитō!—нїмкоґмōмōн горō-
дїс Пшїгодскїј.

— Мыј скоґитō? Могельницкїјјасōс керавны? Матын гырґаыд, да
он курччы!—гōгōрвотōм смекајтчōмōн серōктїс Цїбула.

Но Пшїгодскїј сїјōс ез-нын кывзы, кыщовтїс ставсō нїмкоґ вї-
ґōдласōн.

— Вот кывзыштōј, кущōм лōсыда артмō,—завоґитїс сїјō.—Кыґї
ми́жанкōд став тајō панјасыд да офїцерјасыд вōчōны? ґвер ногōн!
Налы-кō лапаас шедїн—прōшцајтчы оломыдкōд. Он кōсјы доґда-
лōмаōн лоны—плешкад пула. Сїґ-кō-нō мї сватōјјас алї мыј? ґмејōс,
сїјō-кō курччасō, куш кїōн оз кыґны...

— Те мыј јылыс тајō?—торкїс сїјōс Сачок.

— А сы јылыс, мыј талун, шуам, југдїгас ускōдчам ог кар вылō,
а графскōј усаґба вылō.

— Мыј-нō, бабајаскōд војутны понда алї мыј? Графыс-ōд кар-
ын, сыōґ он суґ!

— Те лантлы, Сачок.

— Ускōдчам, шуам, усаґба вылō. Заставасō налыс ічōт холм-
јанкасыд кыщовтам. Кыщовтōмнас верст даскык кымын лōб. Та-
щōм поводґанад ачыс чōртыс оз казав. Но, сїґ-кō вот... Нырыштам
мї налыс сетчōс охранасō. Могельницкїјлы і тōдвылас оз ус вїґны
аслас тылын ыґыд чаґт. Сїјō-ōд тōдō партизанјаслыс модасō—ас
гуеыс ылō не мунны.

— Но, но, кывлїм, воґō мыј?—јїрыштчїс Сачок.

— А воґō—богтам налыс гōтырјассō, пōрыс гадсō содтōд. Вїґō-
дан-да, і ачыс Могельницкїјыд ми́жан кїō шедō. Карсаңыс сїјō сетчō
ветлывлō щōкыда. Мем сенї став тујјасыс тōдсаōс. Богтам став-
нысō, најō доґјасō-жō пуксōдам—і ајда! Корс ерд вылыс тōлōс.
ґебам најōс ылōжык буржык местаō, а сылы телефон куґа, ачыс-
кō оз шед, шуам: вōрґōдан-кō чуңнад ми́жан јōз пōвсыс кōт оґїк
мортōс, сек мї тїјанлыс мїлутны ог кутōј. А?

— Молоґеч, Пшїгодскїј, вот тајō ме ногōн! Кущōм-ōд бур, чōр-
тыс мед богтас!—чїктылана радлōмōн горōдїс Птаха.

Ставōн вїґōдїсны Цїбула вылō, сысаң вочакыв вїччысїг.

Велїкан завоґитїс сорнїтны ез пырыс-пыр. Сїјō век сōкыда мōв-
палїс, некор ез термас. Но сылōн оґї чōволōмыс-нын сетїс надеја.

— да! Тајō скоґитанажык. Тани поґō і тōлкујтыштны. Тајō бур-
жык кар вылō ускōдчōм дорсыд. Сōмын ме пола, ускōдчам мї іме-
нїе вылас, а сенї і абу некод, да артмас тајō ми́жан вес...—век-на
јешщō оґарō-мōдарōасїс Цїбула.

— Сїґ-кō, шуōма?—ышмōдїс сїјōс Щабел.

— Те кыґї та вылō, Сачок?

— Ме, Емельјан Захаровїч, кыґї тї... А сїґсō мōвпыс абу омōл.
Вїґōдан-да, сенї і кōлујторјыд мужїкјаслы мыј-сурō чуктас...

— Но, тї тајōс шыбытōј!—нōжјōнїкōн олодїс сїјōс Рајмонд, но
сещōм решїтелнōја, мыј Сачок шōјовошōмōн кутїс лапјōдлыны сїн-
нас.

— А ме мыј? Сїјō-жō ми́жанлыс і грабїтōма.

— Міжанлы ревком колө мездыны, а те...—скөрміс Щабель.

— Ладнө, медінө сіз, ме көсҗыса,—помаліс Цибула асҗыс мөвпсө да началник гөлөсөн спокојнөја щөктіс:

— Мун, Сачок, сиктө, мед час мыҗті војтырыс вөліны вөвҗас вылын. Бостан кодҗас верҗөмаөс, подаҗас мед коласны. Тащөм делө вылад тырмас. Сіз, мед час мыҗті...

Людвіга сулаліс бібліотекаын ыҗыд өшің дорын.

Војса турөб лөніс. Отка лымчірҗас нөжҗөнїк усалісны пурҗа-лана лым ежөд вылө.

Едвард муніс төрыт рыт сорөн, весіг прощҗајтчытөг. Мыј лоі? Мыјла сылы лоі сещөм шуштөм да гажтөм тајө ыҗыд керкаас?

Унатор вөлі сылы гөгөрвотөм. Унаторҗын сїјө зікөз зугҗывліс. Ставныс најө—І Едвард, і Потоцкіј, і отец Іеронім вісталөны не-завісімөј Польша вөсна тыш јылыс, но героїзм, благородство, само-отверженност ыдҗі—предателство, нөјтөм, петла. Тајө політіка. А сылөн лічнөј олөмыс? Сїјө тани өтдор.

Збылыс, сїјө і војдөр тајө керкаас ез вөв рөднөј. Сїјөс радејтліс да шонтіс сөмын өтнас сїјө, верөсыс.

Коркө өмөј матын вөлі сылы тајө мустөм старікыс, пінтөм раз-вратнікыс, кодлөн пез, најт олансамыс некущөма ез вөв төдса Людвігалы, кытчөз Франціскакөд історїаыс ез восты сылы сінҗассө?

Тајө Владекыс?

Либө Стефанїа... Но Едді, сылөн Еддіыс?

„Збылыс өмөј,—мөвпаліс Людвіга,—ме ог радејт сїјөс? І кодї таын мыжа? Сїјө ачыс либө, гашкө, і ме? Од со, вөлөмкө, сїјө абу төд-лөма асҗыс верөссө! А коркө-өд сїјө сылы кажітчыліс геројөн, пов-төм рыцарөн. Сїјө өмөј коркө верміс мөвпыштлыны, мыј Едвард вермас вөчны сещөм локтор“.

Сїјө здрөгнїтіс, управа дорыс висельцајассө каҗтыштіг... Тајө сїјө, Едвард, щөктіс өшөдны предателскөја кутөм јөзсө, кодҗас ес-кісны сїјө вескыд кывлы.

Кодї тоҗыштіс сїјөс та вылө? Врона? Людвіга полө тајө морт-гыс.

Людвіга вешҗіс өшің дорыс.

Стен пөлөн сулалісны кнїга тыра жужыд дубовөј шкапҗас. Татчө, бібліотекаас, сїјө вољывліс унаыс быдса часҗас кежлө да мунліс прїклученїеҗас, фантастїка да романтика мірө.

Өні сїјөс татчө кыскіс вунөдчыны көсҗөм.

Сїјө локтіс восса шкап дорө да вескода пырыс візөдліс кнїга зар-ні корешокҗас вылө. „Колөм лунҗас јылыс пісмөҗас“,—лыдҗіс сїјө. Мөвпыс бара бергөдчїс Едвард дорө... Сїјө каҗтыштіс бөрја лун-җасө өті томыс азғөм важ, вунөдөм пісмө јылыс. Сені покоңча графіна, Едвардлөн мамыс, гіжіс аслас гортса врачлы сы јылыс, мыј ыҗыдҗык піыслөн, Едвардлөн, „том дырса вільшасөмҗас“ сїјөс јона повзөдлөны. Од детінкаыс вермас вісмыны лок вісөмөн. Пөрыс графіна коріс уваҗајемөј пан докторөс відлавны горнїчнөј Вераөс, кодлы лоө щөктөма візөдны том граф комнатаҗас бөрса.

Јанзім да вөрзөдөм гордост, вежөктөм да скөралөм—ставыс ыпнїтіс вылыс, і Людвіга сыркҗалөмөн бөрдҗіс. Но сінваыс реҗыд бырі. Бөрдны та јылыс өні, кор ставыс кіссө, сы бөрын, кор сїјө, Едвардыс, тајө пісмөсө лыдҗіг, сөмын зывөктөмөн герөктіс!

Колө мунны мам динө. I сені, верөсыг бокын, мөвпыштны став
жывгыс да секи решитны...

Јөрын кыліс лыјом шы. Лудвига котөртис өшиң дорө да кынмис.
Двор куза вөв вылын гөңајтис ыжку пага морт. Öти кias сijö кутис
жеңыдик карабин, кодыс, тыдалө, сөмын-на лыјома. Аллеја куза
усафбалаң төвзисны нөшта кымынкө верзөма. Парксаң вескыда
килчө помас лебыштісны кыкөн да, вөвјас вывгыныс чеччыштөм бө-
рын, котөртисны палацолан.

Кымынкө минутөн дворыс тырис вооружитчөм верзөмајасөн. На-
өн вескөдліс тошка великан. Сijö киөн шеныштөм серти, усафбасө
кыщалиг, најө разөдчисны отарө-мөдарө. Лудвигалы кыліс сылөн гө-
лөсыс. Керка пыщкын-нын нөшта кыкыс шковгис.

Ескыны лоі быт. Јөзыс, кодјас вувзгысисны усафбаө, вөліны пар-
тизанјас.

Збыл өмөј тајө смерт? Со, өни најө ускөдчасны татчө. На пыс
өти лыјас сылы, i ставыс... Корны пөшщада виселицајас бөрын, лы-
лөм да ылөдлөм бөрын? Мынтысны Eddi локалөмыс! Здук дыра
кежлө стракыс дорліс сылыс вөрөмсө, сесга ассө дорјөмлөн инстинкт-
ыс тојыштіс сijөс өзөслаң, медым игнавны сijөс кључөн. Но кы-
мынкө вокков вөчөм бөрын сijө сувтис. Мынны позтөмсө вежөр-
төм да гордогыс кутисны сijөс. Сijө сулалис комната шөрын,
полиг тырји да шөјөвошөмөн виччысис, кор воггасны өзөсјас. I најө
воггисны кодкө кокөн чорыда чужјөмыс. Библиотекаө пырис куз
тушаа ыжку пага да пель бокас вешјөм омөлік шапкаа зон. Сijö
козныштіс сінјаснас комната куза.

Лудвигас казалам бөрын лептис карабинсө пелпом бердас.

— Руки вверх! А, чөрт, бара нывбаба!

Сijö пыр-жө бөр леzis карабинсө да, котөртөмгыс кашкөмөн,
горөдис:

— Вистав, кытчө зөбсисны тјан мужикјасныд? Вайөд најөс татчө,
соровно азгам!

I сен-жө, Лудвигалыс блед чужөмсө казаламөн, шуис небыджыка:

— Ми гөрд партизанјас, гөгөрвоан? Сиз, ен полөј. Тјанлыс му-
жикјастө, офицерјасөс корсам, а бабајаскөд ми ог војујтө. А мем тј-
анөс лоас бостны вежөм вылө, мунам!

Лудвига паныдасис визөдласнас зонлөн рудов отважној сінјаскөд.

— А ти, гашкө, абу буржујјас пыс-да?

— Ме графина Могельницаја.

— А-а-а! Сизкө мунам!—Сijö индис өзөс вылө.

Коридор куза, став комнатајассө шобиг, котралисны оружијаа јөз.
Тани Лудвига паныдасис өтөч Iјеронимкөд. Сijөс нуөдисны кык парти-
зан.

— А, Птаха! Лебачөс кыјин?—горөдис өғыс.

— А мјанлы со тајө зөзөгыс шөди! Ми сijөс телефон дорыс
кутім, штабас вөлі звөнитө,—шуис мөдыс, өтөч Iјеронимөс сутанаө-
дыс кутөмөн.

На динти котөртис Пшенічек, да медбөрја кывјассө кылөм бөрын,
сералиг тыр горөдис:

— Ми, сватөј өтец, абу сещөм јөјөс, ми проводјассө возвыв
вундалим! Сизкө, папаша, вес воши зилөмыд. Мјан киө-кө шөдин, i
сватөј духыд теныд оз отсав.

Пос вылын сулалис жеңыд ватнөј пинжака ыжыд тушаа том морт;
сijö вөлі вөңасөма тасмаөн, код јылын өшалис сабла.

Кыс сылөн кулс вөн костө сујом револвер вороп вылын. Тажо чужомыс Лудвигалы вөлі төдса, но казтыштны, кытыс сижос азгылис, ез вермы.

Улыс, вестибжулыс, Лудвига азгыс пасөн пастасом Стефанијаос да шөјовошом слугасос. Вылыс судтаган, винтовка прикладнас гримодиг, таркодис-леччис Пшигодскиј. Сижо локыс ускөдчис лакејяс выло:

— Еј, ти, пон рөд, мыј вомјаснытө паскөдид? Вајалөј панјаслы пасјас, зи-и-ла! А то...—I сижо лөг пырыс лыжыштит сінјаснас пөрыс Жузеф куза.

— Вистав, кытчө зөбгис тајо мерзавец Владиславыс? Ме төда, мыј сижо тани, керкаас. Кытчө сижо воши, вистав! Те-өд төдан, көни тајо скөтинаыс зөбгасө!—гөрөдис Пшигодскиј батыслы.

Пөрыс Жузефлөн чужомыс пөлөстчис.

— Ме нинөм ог төд. Пан Владислав, ферт, көнкө, мунис. А те вөсна, тыдалө, гезыс бөррө, —нөжжөнйк содтис сижө.

— Ладнө, киөс те бердө абу окота лакөстны,—вочавиэис сылы пыс.—А жал, сижө-кө тани да ме ег азгы. Еј, војтыр, кыскөј татчө пөрыс кучиксө!—горзис сижө вылыс судтаас.

Кымынкө партизан нуисны кijas вылас пасјасө тубралөм пөрыс графөс, кодөс повзөмгыс бостис столбнак. Вестибжуллөн жужыд өзөсјас, кодјас петкодисны килчөпомө, вөлины воссаөс. Вескыда вөв вылын прихөжөјө пырис Цибула. Сылөн гөлөсыс журкнитис став керка пастала:

— Зила, војтыр, зила ештөдчөј! Зилжыка вөрөј! Терыбжыка, шуа тиянлы!

Пшигодскиј ускөдчис нөшта өтчыд видлыны комнатајассө. Вылыс судтаын, Едвард кабинетын, Щабель да Сачок графскөј чемоданө течисны кабинетыс аззөм бумагајас. Рајмонд помалө вөлі полковниклы писмө.

Кымынкө минут мыгти ош кујасөн вевтөм кык дод гургисны-петисны усадба воротаыс. Воzzaас пукалисны: Лудвига, Стефанија да Франциска, кодөс Пшигодскиј мырдөн шөктис коллөдны графинасө. Мөд доддас вөлі пуксөддөма пөрыс графөс да ксендзөс.

Паскыд туј выло петөм бөрын, верзөмајасөн кышалөм тројкајас төвзисны кыккокјыв.

Килчө помын вөвјас вылын колисны сөмын кујимөн: Рајмонд, Птаха да Пшенечек. Кыз минут мыгти i најө еновтисны усадбасө.

Могельницкijјасөс вөлі шуөма зөбны важ охотничөј керкаө, кодi вөлі најө суседлөн, помешщик Манежкевичлөн.

Керка сулалис вөрын. Керка гөгөрыс кымынкө километр выло паскөдчөма пожөма јаг. Медматыса сикт „Гнылыје воды“ вөлі сизим километр сайын.

— Тати местајасыс лөңөс. Могельницкijлы i јурас оз во корсны тас, аслас ныр улыс. Сижө пондас Сосновка выло жмитны,—висталис виччысыс Цибула.

Олега да Сарра, кодјас воисны татчө асывнас воz, заводитисны сысан, мыј старик-стөрөжөс да сылыс гөтырсө јигналисны чуланө, налы висталөмөн, мыј тајо невөлаыс арестыс лоас жеңыдөн.

Вескыд кокнас чотыс партизан, кодөс сиктса челаф нимтылисны „Руп двадцатөн“, отсасис налы. Вөвјассө да додјассө коңушнаө

сувтöдöм бöрын, сiјö пырис керкаö, пöрччiс шапкасö, пернапасасiс столöвöј пелöсын öшалыг öбраз вылö да нöжjөнiкөн лезiс пелпом вывгыс вiнтовкасö.

— Мыј, дада, верујтан?—шмонiтöм пырыг јуалис сылыг Олеса.

— да, непöштö, мыј верујта, лiбö ог верујт, а сещöм-нiн христiанскöј модаыд,—вочавiзiс „Руп двадцат“.—дај налөн сватöјјасыс мијан сватöјјаслаң мунöны, кöт ескö вераыс налөн полскöј-да.

Најö ломтiсны ыжыд пач да камiн. Столöвöјыг öтдор, керкаын иöшта вöли кујим компата да кукна. Столöвöј стенын öшалiсны зверјурјас. Важса бусыс да чераң везјас вiсталисны сы јылыг, мыј тајö компатаас важөн-нiн некод оз ов.

Меңежкевичлөн именiеыс тасаң вöли даскуј м километр сајын. Керкаын олис сöмын вöрса стöрöж.

Кор „Руп двадцат“ петiс вöвјас дорö, Олеса нöжjөнiк шуиСарралы:

— Мыј öни сен вöчсö? Кыз те чајтан, Саррочка?

Сарра кыв шутöг пуксiс дубöвöј скамја помö.

Олеса тревожниöя ветлис горнича куза, звук кежлö сувтлывлис öшиң дорö, вiзöдiс, оз-ö кодкö тыдав вöр прöсек вылын. Сiјö ез пöрччы дубiтöм жежыд пассö, кодöс пöдаритiс сылы Цибулалөн гöтырыс. Јур вылас локiника вöли кöрталöма пукöвöј чышјан. Аслас гын сапöгјаснас сiјö тувччалис зiк ош пi моз.

— Те-кö ескö тöдiн, Саррочка, кущöм сöкыд сöлöм вылын! Ме ескö ставсö сетi, медем тöдмавны, мыј баткöд!—пöдругаыскöд орччөн пуксiг, вiсталис сiјö.—Мыјла те чöволан, Сарра? Збылыс öмöј најöс вiасны?

Кiјаснас пiзöсјассö шымыртöмөн, сiјö лаңтiс. Нафејаыс то пышјывлис сы дiныс, то бöр волiс. I нылыс музiс тöдтöмысла да вiччысöмысла. Сарра шыагтöг кыскiс сiјöс ас бердас, да Олеса кывзöмөн топöдчiс сiјö пелпомјас дорö.

— Оз ков таз, Олеса. Кор те ескан, кор зiкöз уган сöлöмнад. Те ескö кодсöкö öтiсö-нiн, а то, те вылö вiзöдöмөн, щöщ ме тöлк вывгыс вошласа.

Камiнын коса трачкöдчiсны ырјалыс песјас.

Керка пыщкын лöң. Сöмын ыли чуланын вашкöдчöны повзöм старiк да старука.

— Ага! Чолöм тiјанлы, примiтöј гöстјасöс!—лебыштiс столöвöјö Птаха.

Вöралан керка öтi здукөн тыри јöзөн. Татчö вайöдiсны сöмын Лудвiгаöс да Стефанiјаöс. Пöрыс графöс да отец Iјеронiмöс жын тујсаңыс Цибула бостiс ас дорас Сосновкаö.

— Таз нафежнöжык. Быдторјыс вермас лоны. Меным отрадөн ветлыны Манежкевичöз оз шогмы. Колöдам сетчö вiзны вiтöс. Мед тiјан том јöзыд i вiзасны, а мi Сосновкаö. Могельницкiј сылаң зургыслас, сiјö тöдöмыс. Мi ассыным уж вöчiм, а сiктсö мужикјастöг колны оз туј. Сiз али мыј?—Щабель дорö шыасiг, шуиС Цибула.

Мöдыс мöвпалыштiс да сöгласитчiс.

Лудвiга да Стефанiја местiтчiсны столöвöјкöд орчча компатаö. Сени сулалисны кучiкөн ежöм кык паскыд фиван да пианино. Татчöжö вайöдiсны i Францискаöс.

Рајмонд, Птаха, Пшенiчек, Олеса да Сарра местiтчiсны столо-

вөжө. Терыб Леон удитис-нын төдмасны стөрөжкөд да сижө гөтыркөд. Накөд сижө панис дружескөй сорни, кыз вермис, такөдис да налы сещө-ма сөлөм вылас воис, мыј старикјас весиг вердисны сижөс асланыс сожанјасөн, кодјас, кыз сижө регыд мыгти төдмалис, вөліны бура уна.

Сижө пырис горничаө чөскыд дука окорокөн да, фивујтчан гө-лөсјас кылөмөн, гералиг тыр, кызи век кывјассө бертлөмөн, висталис:

— А старикашкајасыд шаңөс, весигокорок пөдаритисны. Те мыј, Андриј, ме вылө сиз вичөдан? Чајтан, сөти? Сиз-кө мунам, јуалам. Сижө-жө!

Горничаө пырисны Пшигодскиј да Щабел.

— Бытө-кө ставыс ладнө,—вочавијис Щабел, кор аззис Рајмонд-лыс јуалан сінјассө.—Вөвјас да дофјас рөбөма коңушнаө, стөрөжјас места вылынөс. Лымјыс мөдис сука, час мыгти став коктујсө тыр-тас. А Цибула нарөснө прөјдитас Холмјанка дорти. Сени сижөс казала-сны, сетасны төдны, сизөн ылөдасны мјаныс. Мудера мөвпыштө-ма тајө ошкыд...

— А кушөма тең кажитчө тајө манакыс?—јуалис Рајмонд.

Горниас сујеис Птаха.

— Сінјас сертыс тыдалө, мыј стөрво: морт вылө вескыда оз вичөд. Ме быдөнөс пырис азза...

— Но, аззан-кө, колө төдны, мыј ме асывсаңыс-на нинөм ег сојлы и менам рушкуын тыртөм,—терпитны вермытөг торкис сижөс Леон.

— Тајө тесө ен сојлы? Но и јандыстөм-жө те, Љонка! Збыл-өд, мыјөн паныдаган чехкөд, сизи и төд: ылөдчыс!—скөра шуис Птаха.

— А ме кывли, мыј чехјас ылөдчынысө хохолјаслыс велөдчылө-маөс,—возөс шуис Леон.

Кор ставөн пукисны пызан сажө, запасливөј „Руп двадцат“ кыскис мешөккыс тупөс наң да јукис сижөс көкјамыс пелө.

Сарра вундалис ветчина.

Пшигодскиј чеччис пызан сажыс, мунис орчча комнатаө нуан өзөс дорө, нөжјөнөкөн вогтыштит сижөс да јарскөба чукоктис:

— Франциска!

— Мыј тең?—ез другыс шыас сижө.

— Лок татчө, сојышт тани,—коса кыввијис Пшигодскиј.

— Ог лок!

Секі Мечислав вөгтис өзөссө паскыджыка, вөковтис порог вомөн да нөшта косжыка шуис мөдыс:

— Гашкө, локтан?

Људвига да Стефанија вичөдисны тајө сцена бөрсамыс. Најө пука-лисны фиван вылын пасјассө пөрччитөг. Људвига—жугыл да став до-рас вескөф, Стефанија—повзөм да шөјовошөм.

Франциска өтнас пөрччөма ассыс палтосө. Комнатаын вөлі шо-ныд. Сижө, мича кижассө морөс вылас кресталөмөн, пукалис неыжыд пызан дорын.

— Сој ачид. Ме пөт,—нөшта өтчыд ырјанитис сижө.

Мечиславлы ез ло лөгыд, мыј сылы враждебнөј кык морт аззө-ны, кызи сывкөд сорнитө гөтырыс. Сижө жалитис-нин, мыј сещөм лока артмис Францискакөд мјритчыны аслас тајө көсјөмыс. Но мун-ны вөлі сөкыд.

Стефанија немвиччыстөг сувтис фиван вылыс. Сижө терыба матыст-чис на дорө.

— Вісталёй, пан Пшігодскіі, мыі міжанёс вічысё?—волнуітчёмён, нёжжёнйк жуаліс сіё.

— Ме абу пан, а коуук, графіна!—сещём-жё нёжжё вочавізіс сылы Мечіслав.

— Ме ег думаіт тајён оскорбітны тіжанёс. Од ті полак і гёгөрвоад, мыі міжан ставыс таз сорнітёны. Сетчё-жё, ме тіжанкёд ог кёсјы та јылыс сорнітны. Ме да графіна Лудвіга кёсјам тёдны асыным судбанымёс...—Гёлёсыс сылён здрөгнітіс, полёмыс сылы щёктіс дорјыны асё.—Кывзёй, пан, прёсфітёј...—Сіё падміс.—Кыз-жё тіжанёс шунысё щёктад?

— Мі мёда-мёднымёс шуам јортјасён,—вежлівёјён лоны зіліг, вочавізіс Мечіслав.

Стефаніја зывёктёмён топёдіс асыс красітём парјассё:

— Но ті асныд гёгөрвоад, мыі ме тіжанлы абу јорт. Но, еновтам тајёс. Мі корам, меі ті міжанлы вісталід, мыі ті лёсёдчанныд міжанкёд вёчны. Ен вунёдёј, Пшігодскіі, мыі тајё ставгыс тіжанлы чорыда лоас мынтысны...

— Ладнё, кызкё-мыјкё артмёдчам-нін!—орёдіс сіёс Пшігодскіі.

— Ті ескё меі казтыштід аслад бағ да вокыд јылыс!

— Ме на јылыс ог вунёдлы.

— І тіжанлы абу јанзім? Тіжан семјанд сымында во преданнёја служітё міжанлы, а ті, рёзбојнікё пёртсёмён, позорітад сіёс!—ез вермы кутчысны Стефаніја.

— Стефа!—сувтёдіс сіёс Лудвіга.

— Помнітёј, Пшігодскіі, міжанёс-кё ёні-жё он лезёј, тіжанлы немынны петлаыс. Ті-жё асныд гёгөрвоад, мыі граф оз еновт тајёс...

— Стефа!—скёралёмён-нін чукёстіс Лудвіга.

Франціска повзыштёмён вёрзыштіс места вылас. Мечіслав чужём серті сіё казалис, мыі сіё ёні вермас вёчны зев локтор. Сіё терыба матыстчіс верёсыс дорё:

— Мунам сојны!

Озёс на бёрса пёдлассіс. Полёмыс вылыс локтіс Стефаніја дорё.

— Вошім мі текёд, Лудвіс! Од тајё разбојнікјасыс нінём возын оз сувтны! Свента Маріја!—шёпкёдіс сіё.

— Мыјла те најёс скёрмёдан тащём сорніјаснад?

— А те кёсјан, меі ме тајё балда војас бёрді?

— Оз ков бёрдны, но і грубітны оз ков.

— Грубітны? да тајё-жё хам! Кущём жал, мыі Шмултке ез ёшёд сіёс јешщё секі-на! Едвард кущём прав,—тащём скётсё сёмын ёшлыны! Те аззылін, кызі сіё сорнітіс мекёд?—Лудвіга дорё пуксіг, вашкёдіс Стефаніја.

дАСКЫКӨд ГЛАВА

Рыт кежлас Сосновка да Малој Холмјанка костын пансіс сорнітчём: пісмёјассё новлёдлісны кресёана, кодјас ез сулавны партізанскёј отрадын. Медвојза пісмёыс, коді воіс Цібулалы, вёлі тащём:

„Сосновка сікт. Партізанскёј отрадса команфір Јемелјан Цібулалы. Тіжанлыс пісмётё меным вёлі вајёма талун дасёті час асылын. Вёзја тіжанён бостём јёзыс выкуп віт сурс шайт зарніён. Мынтысам царскёј зарніа віт шайтајасён. Сёмсё лоё сетёма пырыс-пыр воча

вежсгөн. Вежсан да сөмсө сетан способ щокта индыны аслыныд. Выкуп колө вочны аски-жө. Воэвыв вистала тјанлы да тјан сооб-
щникјаслы, мыј өтї журсі сі-кө вөрзас тјанөн бостөм нывбабас-
лөн, батлөн да вичкоын служитыслөн, секи тјан пыг некод оз мын
чорыда мыждөмыс. Сыыс өтдор, лоө лыжлөма карын мјанөн арес-
тујтөм став большевикјасөс, кодјасөс ми тјан ускөдчывтөз лөсөдчы-
лим судитны, да кодјаслы, тјанлы төдвылө, оз грөзїт смертној казн
весіг секи, көтї лоө выкупітөма сөм вылө менсым семјаөс. Најөс
лоас сөмын пуксөдөма турмаө. Виччыса пыр-жө вочакыв. Көсјыса
сорнитчөмјас помастөз некущөм военној дејствијејас не нуөдны.
Полковник Могельницкїј. Декабр 21-өд лун, 1918 во“.

Сачок тајө пісмөсө лыддїс Цїбулалы. Најө пукалісны кыкөн
Жемелјан Захарович керкаын.

— Но, мыј те та вылө шуан?—јуаліс Цїбула аслас отсасыслыс.

Сачок терыба тірөдіс шоч сінлысјаснас да шпынјалөмөн воча-
виціс:

— Сы вылө-кө лычкыштны, секи сіјө і дасөс сетас.

Цїбула суса вірөділіс сы вылө, быттө медвоззаныс-на азціс.

— дасөс, шуан?

— Пөжалуј, сетас.

— А кыці-нө карсајасыс?—јуаліс Цїбула.

— Ме-жө вистала, мыј лычкыштны-кө, дас сурс зарніөн бруткас.

Сылөн, небос, теа-меа дорыс унжык. Кымын нем мівок вылас гө-
рісны,—термасіс Сачок, сіјөн нїмкодасіг, мыј Цїбула сещөм спо-
којнөја імітіс сылыс кајмөстчөмсө.— Карсајасыд мыј? Ачыс гіжө—
но, турмаө пуксөдас, сен вірөдан-да, кущөмкө вежсөм лоас. Тур-
маыд—тајө теd абу лыжлөм. Вірөдан-да, і мјан вынным содас. Тан
Бережна мөдөділіс ассыс јөзсө мјанкөд өтувтчөм куза. Најө сіз-жө
панјаслы паныд. Но најө большевикјаскөд оз ладмыны. А мјанлы-нө
мыј сетчөз?

— Сіз, сіз...—броткіс Цїбула да кутчысіс аслас тошкө.—А мем
чайтчө, мыј тајө полковникыс турма јывсыд сөрө. Төда ме налыс
модасө. Холмјанскөјјас ескісны, а сіјө најөс аттө вылө өшөдіс.

Цїбула сөдөдіс, да Сачок сорөн казалис ассыс торкөмсө.

— А те, Сачок, сука. Мем те јылыс војдөр-на јешщө хлопцы
віставлісны, но ме чайтлі вес, а те, ме вірөда-да, вузалан рөдімөј
баттө.

— да мыј ті, Жемелјан Захарович, ме сіз, прөстө шуї. Вөла тјан,
вөчөј кыз көсјад.

— Сіз, сіз. Бост бумага да гіж: „Сөм вылө ог вузалөј“. Гїжін?
„Вайөдөј Холмјанкаө Рајевскїјөс, сылыс гөтырсө, Коваллоөс да Ме-
тельскїјөс“. Гїжін? Сіз. „Секи вежсам куш ерд вылын, да мед пөр-
јастөг. Мыјкө-кө—лыјла тјанлыс. Мі абу Холмјанскөјјас“. Сїзі і гіж
налы. Ем? Лыдфы. Сіз. Но, вай кырымала.

Рытнас вөралан керкаө бөр локтіс „Руп двадцат“; сіјө вайіс Мо-
гельницкїјлыс кыкнан пісмөсө. Мөд пісмөас Цїбулалы полковник
гіжіс жеңыдіка:

„Сөглас менсым семјаөс вежны большевикјас вылө. Вежсөмсө вө-
чам ташөм ногөн: Сосновка да Холмјанка костса ердын верст ыл-
наө вежсан војтырөн сувтөны неыжыд отрадјас дас мортөн тјан да
мјанладорсан. Медвозын колө вежны менсым гөтырөс—графїна
Людвіга Могельницкајаөс. Тї лөзад сіјөс, сіјө мунө ерд вомөн мјан

отрад дорө; мијанладорсаң ми лезам најө пые өткөс, кодөс ти корад освободитны, и мукөджассө ташөм ногөн-жө“.

— Ура!—горөдис Птаха да мөдис гажаа жөктыны.

Ставнысө шымыртіс радлөм. Весиг кутчыгыс Сарра клопөдис кыпы-дөсјаснас да ускөдчис сывјавны нимкодысла өзјалыс Олегаөс.

— Со азан, Олега, кушөм бур, регыд те баттө кутан кутлыны.

— Господө, зик өмөј збыль?—нумјалигыр шуис Олега.

Птаха дугдис жөктөмыс.

— Кывзы, Люнка,— лебыштіс сјө Пшенічек дорө,— абу-ө старікјасыдлөн мыкө сещөмтор, төдан, мыыс свет вылас овны овлө гажажык?—И Андриј мигнитіс медпервојыс шпынмуныс Рајмондлы.

— дур мөслыс јөв?—пырыс-пыр гөгөрвоис сјөс Леон.—Ме чајта, налөн быдторјыс ем. Од кысјгад панјасыд, небос, шонтысөны шпірітусөн. Ме өтї здукөн, сөмын кызі началствоыд? Гашкө, программа сертыд тајө оз лөсав-да?—өзөс дорө мунігөн жын тујас сувтыштліс Леон.

— Ме чајта, тајөс оз ков...— шуис Рајмонд, сыыс јандысиг, мыј сјө возражајтө медвоз да тајөн бытө бостө ас вылас началкылыс рольсө.

— Оз ков, ребјата, мыјла сјө мијанлы?—сы моз-жө шуис Сарра.

— Оз-кө ков, оз ков,—пыр-жө көзаліс Птаха.

— Мыј те сјөс өлөдан, Саррочка? Сјө-кө соснас нырсө чышкө, сизкө сјө гөгөрвоис,—гораа серөктис Олега.

— А, мөдис зилгыны тилгуныд!—шпынмуні Щабель.

Весиг зумыш Пшігодскіј дугдис букшасны.

— Гажа і јөз тајө мијан војтырным, накөд і кувны абу гажтөм, —нөжјө шуис сјө Щабеллы.

Мөдыс копыртчис сы дорө да сещөм-жө нөжјө јуалис:

— Кызі ті чајтад, Пшігодскіј јорт, өгө-ө ветлөј ми текөд Цибула дорө? Ребјатаөс колам татчө, кујим партізанөс накөд вежласны постјас вылын.—Лыддид? Могельницкіј налы сөм вөзјылөма. Быдторјыс вермас лоны. Мөдам, а?

Пшігодскіј, мөвпалыштөм бөрын, сөгласитчис.

— Со мыј, јортјас, ми өні Пшігодскіј јорткөд мөдам Сосновкаө,—пызан сајыс кыпөдчиг, гораа висталис Щабель.—А ті тани лөөј да-сөс. Рајмонд, ми теныд щөктам командуетны тїјан неыжыд отраднас. Асыввоз кежлас ми бөр локтам да нуам тајөјасөс,—сјө індіс кїнас өзөс вылө,—Сосновкаө.

Ворота дорас, вөв вылас пукалігөн-нїн, Щабель велөдис Рајмондөс:

— Візөд суга. Ошињјассө тупкалөј. Стөрөжөвөјјасөс ачыд відлав. Мыкө-кө, вөвјассө додфав да віз дасөн. Постөвөјјас-кө казаласны налыс отрад лібө разведка, сек пуксөд графінајассө додјасө, асныд вөвјас вылө да вөр прөсек куза вескыда мыј вермөмсыныд гөнитөј Сосновкаө. Отї кывјөн, думајт ачыд, кызі буржык.

Тајө каднас двор мөдар помас Пшігодскіј прөшцајтчис Франціс-какөд.

— Те-нө мыј, вежасны-кө, мунан накөд?—јуалис сјө.

— Гашкө і муна. Кытчө мем?

— Ен мун на дорө. Мун Сосновкаө батө дінө.

— Тајө те дорө, алі мыј? Медым бара нөјтїн, да? Ог, абу ме јөј. Ог көсјы ме текөд овны, гөгөрвоан? Ог көсјы!

— Франціска!

— Те мем ен грөйт! Ме ег сы вылө те сажө мун, медем те менө кулакјаснад тишкөдін.

Көзид төв којуштіс налы пөг чужөмјасас.

— Пшигодскиј!—чукөстис Щабел.

— Нөйтны ог понды, мун бат дінө. Сени сорңитыштам. А сетчө ен мун, а то виа!

Кодыр керкаын став өшінсө лоі топыда тупкаләма, Рајмонд да Птаха нөшта өтчид гөгөр кыщовтісны усафбасө. Лым усөмыг дугдіс. Војыс вөлі сез. Төлыг кыјөдчөмөн муніс пу туганјас вестөд. Пожөмјас шыблалісны куз вужөрјас.

Вөрын лөң. Кок улын муртса кывмөн зуртө небыд лым. Сіјө вевтис гөгөр ставсө шоныд ватнөј ешкынөн, төбіс сы піө ічөтік керка да стрөјбјас.

Кылө вөлі, кызі коңушњаын вөвјас спокојнөја наклалісны зөр.

— Вічөдөј, јортјас, суга,—вісталіс Рајмонд кујім партізаңлы,—мі асыввоңнас тіјанөс бара вежам. Мыјкө-кө казалад, сетөј төдны. Разөдчөј асланыд местајасө.

Кор најө Андријкөд вөлі пырөны столөвөјө, Пшенічек, коді сөмын-на локтіс караулыс, вісталіс-нын нывјаслы мыјкө тешкофөс.

— Мыј сіјө тани сөрө?—јуаліс Птаха, патроннөј подсумкајаса вөңсө разіг.

— Сіјө вісталө, мыј те аслад вужөр бөрса котралөмыд, чајтіг, мыј сіјө легионер. Збыль тајө?—сераліс Олеса.

Өні Птаха небыда шпыңмуні да шеныштіс кінас.

— Мыј-нө, профессијаыс сылөн сещөм—мельнік...

— Мыј-нө өні міјанлы вөчны, Рајмонд?—јуаліс Сарра.

— Ме чајта, мыј ті Олесакөд вермад водны узы, а міјанлы колө тајө војсө дежурітыштны. Пукалыштам, сорңитыштам мыј-сурө јылыс.

— Ме ог көсјы узы.—өткажітчіс Сарра.

— І ме,—сы бөрса щөщ шуіс Олеса.

— Но, сізкө, мыјкө колө вөчны, а то куз војтө сіз пукавны гажтөм, дај Андриј пондас ме дінө крукасны, а менам терпеңнөј бырас, да лоө зыксөм,—ассыс „шырөн-каңөн“ ворсөмө заводітіс Леон.

— Те вывтисө ен „петукнад петкөдчы“,—нерыштіс сіјөс Андриј.

— Мыј-нө, ме українаса ногөн көт омөла, но сорңита, а те чехјас ногөн мыј гөгөрвоан?

— Бара заводітісны? дөзмөдісны—скөрміс Олеса.

— Ек, мандоліна ескө татчө. Ме ескө полка ворсі, а ті ескө јөктід. Соровно өті пом. Аскі-өд міјан празнік. Кущөм рад лоас Грігоріј Міхајловичид, кор міјанөс текөд ақзас, Олеса!—горөдіс сіјө.

— Олесакөс дерт, а те-нө сылы кущөм радлантор?—јуаліс Леон.

Андриј кымынкө секунд лаңтөмөн вічөдіс Леон вылө, а сесса шуіс:

— А-өд збылыс тіјан фелөыд оз омөла мөд!

— Те мыј јылыс?—віччысөмөн јуаліс Леон, кущөм-кө шмонітөм казалиг.

— Ме мельнік јывсыд. Сылөн папашаыс пондас ізны пыз, те кывнад, а сіјө,—і сіјө тајө кывсө шуіс јонжыка,—пірөгјас пөжавны. Сен теб быдса фабріка.

— Мыјла те најөс өтлаөдін, Рајмонд? Мөдөд өтісө караулө, і лоас лөң,—вісталіс Олеса.

— Ог, ми ас паж дежуритим-нин, а те верман сулыштны винтовка-
өн, окота-кө,—прөтестујтис Леон.

Сарра пукалис пызан сајын, кинас јурсө пыкөмөн.

Рајмонд шојччис камин дорса жужыд креслоын, сабласө да ма-
уҕерсө пөрччитөг.

— Ме којмөд комната шкапгыс аҕыли гитарајас да мандолинајас,
—шуис Сарра.

— Мыјла-нө те чөволин?—радліг тыр чеччыштіс Птаха.

— Міјанлы-өд ез вөв музыкаөҕ, да і өни, пөжалуј, воҕ-на гажөд-
чынытө,—вочавізіс ныв.

Сылыс сылөмлаң муныс небыд сорысө кывзиг, Рајмонд вайөдис
аслыс сійө чужөмлыс петкөдчөмсө, сөд, көзыд, ыжыд сінјассө да
решительнөј, неуна нарт парјассө. Тешкод, но сійө-жө кадө і гөгөр-
воана—Андріј сылыс өтнаслыс кывзысө кыв шутөг. Рајмонд оз-на
помнит сешөм случај, медем тајө төждыгтөм зонмыс локалис сылы.

— Лөңка, бост лампасө, мунам струмент виҕөдлыны,—шуис
Птаха.

Став комнатаыслөн өзөсјасыс петөны вөлі общөј коридорө. Ле-
он лампаөн мунис воҕас. Птаха сы бөрса. Чулан дорө Андріј сув-
тыштліс, кывзысиг. „Старікјас уҕөны“.

Комнатаын, көні олісны Лудвіга, Стефаніја да Франціска, вөлі
кылө нөжјөнїк сорнитөм.

— А клучыс тани вес чурвиҕө,—шуис Андріј да пуктіс сійөс җеп-
тас.

— Соровно налы сөмын мијан пыр мунны поҕө, да і кытчө пыш-
ынысө?—вочавізіс Леон, но век-жө видліс, игналөма-ө өзөсыс.

Здук мысҗи најө бөр локтісны, кіјасас вайісны кујим гитара да
мандолина.

— Сени наөн во кыҕ кымын некод ез-нин ворслы, став гитарагыс
өти гитараө струнасө муртса өктан. Өни-жө ме лөгөда,—јуөртис Ан-
дріј да зіла кутчыгыс ужө.

— Сарра, ми ужнајтныс налы ег-на сетлөј?—Рајмонд індіс кинас
өзөс вылө.

— Егө, тајө кызыс өткајитчис обедгыс,—вочавізіс Олега.

— Мыј-нө вөчны?—јуалис Рајмонд.

— Мыј-нө, мем колө вөлі сылы кевмысны? Сіјө ме вылө сїҕ ви-
ҕөдліс,—вісталіс Олега.

— Нинөм, көсјас-кө сојны, ачыс корас,—такөдис Андріј, струна-
јассө суса лөгөдіг.

Рајмонд локтіс пызан дорө, көні сулаліс ветчина да һаң тыра
төрелка, да јуалөмөн виҕөдліс Сарра вылө. Сіјө думајтчөмөн виҕөдис
камин біјас вылө, сы вылө сінсө чөвтлытөг.

— Сотакі тајөс колө налы сетны,—шуис сійө да бостіс төрөл-
касө.

Сарра виҕөдліс сы вылө муртса төдчана іроніјаөн.

— Те кыҕ чајтан, Рајмонд, тенгыд баттө ветчинаөн-жө верөөны?
І сійө шөщ-жө пыкө?—јуалис сійө.

— Да, но сійө шлахта кіјасын, кущөм-нө тани мијанкөд өткода-
лөм? Бара-кө өткајитчасны, ме кола налы, і мед кыҕи көсјөны.—Сі-
јө мөдөдчис орчча комнатаө.

Өзөссө востіс Франціска.

Лудвіга, коді жынвыјө кујліс сиван вылын, лептыгыс да пукгыс.
Стефаніја ез вөрзыв.

— Ме ваї тїанлы ужын. Мыла тї он кӧсїӧ сојныс?—јуалїс сїӧ Лудвїгалыс, сы воӧ сувтӧмӧн.

— Аттӧ, но мї абу шыгӧс,—падјалїг, вочавїзїс Лудвїга. Сылы окота вӧлї сојны, но сїӧ јандысїс Стефанїаыс, кодї зїкӧз ӧткажїт, чїс бостны мыкӧ „хамјаслыс“.

Рајмонд ветчина да наӧ тыра тӧрелкасӧ пунктїс пызан вылӧ.

— Верма тїанлы јуӧртны, мыј аскї тї лоад вежӧмаӧс јандармјасӧн пунктӧдӧм мїјан јортјас вылӧ.

— Мїјанӧс вежасны? Тајӧ тї збыл вїсталїд?—здукӧн „савмїс“ наростнӧ узыгӧ сетчӧм Стефанїа.

— Тї, буракӧ, шоча паныдаклад јӧзкӧд, кодјаслы поӧӧ ескыны,—коса вочавїзїс Рајмонд.

Ӧнї, кор сїӧ јурыс вӧлї пӧрччӧма кӧчку шапкаыс, Стефанїа да Лудвїга тӧдїсны сїӧс.

— Вїсталӧј, тајӧ Пшїгодскїјыс тани-на? Ме мыкӧ ог кыв сылыс гӧлӧссӧ,—полӧм пырыс јуалїс Стефанїа.

— Абу, сїӧ мунїс вежсӧмсӧ лӧсӧдны.

— Слава бог,—кокнїа ышловзїс Стефанїа да пыр-жӧ вежсїс. Сїӧ нӧшта ӧтчыд вїӧдлїс Рајмонд вылӧ јурсаыс да кокулӧзыс да, кыз поӧӧ мелїжыкӧн лоны зїлїг, јуалїс:

— Вїсталӧј, кызї тї вескалїд тајӧ лок компањїеас?

Лудвїга полїс, мыј Стефанїа шуас нӧшта мыкӧ лӧсавтӧмӧс, пунктїс ветчина тыра тӧрелкасӧ аслас пїӧс вылӧ:

— Мї кутам ужнајтны,—шпынмунїс сїӧ.

Рајмонд восковтїс ӧзӧслаӧ. Стефанїа кутїс сїӧс.

— Вїсталӧј, мыјӧн тї ескӧдад аслад кывјаслыс вескыдлунсӧ?

Рајмонд зепыс кыскїс Могїлнїцкїјлыс пїсмӧјас.

— Ме тїанлы еска,—паныдалїс Лудвїга, кор сїӧ сетїс сылыс пїсмӧјассӧ.

Но Стефанїа бостїс да горша лыддїс кыкнан пїсмӧсӧ.

— Матка боска Ченстоховска! Кӧт мед тајӧ војыс ӧдјӧжык колїс!—шуїс сїӧ да сетїс пїсмӧсӧ Лудвїгалы.

— Тї графлы пыр-жӧ пунктїд условїе асланыд јортјас вылӧ вежсӧм јылыс?—јуалїс мӧдыс.

— да, ме ачым гїжї тајӧ пїсмӧсӧ.

— А поӧӧ тӧдны, мыј тї вочавїзїд сылы сїӧ медвозза вӧзјӧм вылас?

— Кызї-нӧ? Вїсталїм, мыј сӧм вылӧ ог вежӧј, мїјанлы-ӧд јортјаснымӧс колӧ спасїтны...—ӧзӧссӧ жынвыјӧ востӧн колїг, Рајмонд петїс.

— Ем! Лӧсӧдї!—горӧдїс Птаха да бостїс первојја аккорд.

Здук мыгтї чуњасыс котӧртїсны грїф куза і мандолїна пондїс сывны сїӧ кїјасын.

— Бост, Олега, ворсам ассыным радејтана торјастӧ,— шуїс Птаха, ассыс музыкалнӧј вступленїјесӧ орӧдїг.

Олега бостїс кїас гїтара, чуњаснас кокнїдїка вӧрзӧдїс басјассӧ, да сылы мӧвпас усї ју дорса ічӧтїк водокачка да рытјас, кодјасӧс најӧ коллӧдїсны кујїмӧн. „Кызї сїӧ ӧнї сенї, муса батӧӧј! Сїӧ-кӧ ескӧ тӧдїс аскїса паныдасӧм јылыс“...

— Ме вїччыса, Олега.

Кїссыны кутїс жугыл сыланкывјас. Сїӧ то лӧнлїс ылын степса курганјас сајын, то, кажїтчїс, тӧлыс вајлїс сїӧс ылысаӧ. Лїрїческӧј мелодїјаӧ друг бушковӧн пырїсны радлана шыјас.

Торжественно́й маршо́н му выло́ вогковтіс тулыс, да кар помын
шоны́ рѣтјасо́ сывлісны том гѣлѣсјас:

Ой там, ой там за Дунаем,
Та за тихим Ду-на-а-ем...

Сыланкывсѣ вежіс полка, збоде́р, шапынік. Андрі́й вунѣдіс став-
сѣ. Сі́ѣ ворсіс сешѣм пѣса, мы́ј сыло́н лѣгыда ворсѣмыс весіг воіс
Стефані́јаѣз.

— А-ѣд лѣгыда ворсѣ...—шуіс сі́ѣ.

Людві́га німкода́сіс ма́стера ворсѣмнас. Музыка палѣдіс вугра-
лыс до́сѣ.

— Ра́ймо́нд, ко́длы ме ворса?—до́змѣм пырыс шуіс Андрі́й.

Леон лебыштіс Сарра до́рѣ.

— Мо́впалыс а́нѣј!.. До́на јорт! Аскі́ја пыѣді разрешіто́ј танцу́-
тыштны?

Сарра ѣвтыштчіс сыыс.

Андрі́й бара вѣрѣдіс струнајассѣ, да кыліс валс. Леон меліа
богтіс Сарраѣс кіѣдыс.

— Но јѣктыныс-жѣ поѣѣ? Мы́јла жугласны!.. Алі мекѣд он
жѣсјѣ?

Олегало́н гітараыс заво́дітіс гора басјас шыѣн.

Сарра сувтіс.

Леон віччысѣмо́н ку́тіс сі́ѣс коскѣдыс, вына кінас бергѣдіс ас
гѣгѣрыс.

Кор јѣктѣны кыкѣн, томјас да мічајас—лѣгыд.

Ра́ймо́нд, ну́мјаліг тыр, віѣдіс најѣ кокні, лѣгыда вѣрѣмјас бѣрса.

„Бура јѣктѣ, чѣртыд“, вежаліс Птаха.

Франці́ска сулаліс ѣѣс до́рын, віѣдіс јѣктысјас бѣрса. Сі́ѣ па-
ныда́сіс Ра́ймо́нд сі́нјаскѣд, да кыкнаныс віччыстѣг ну́ммунісны, кы-
зі коркѣ медво́ззаныс паныда́сігѣн.

Ра́ймо́нд здук дыра віччысіс. „Но-ѣд Сарра јѣктѣ...“ І сі́ѣ реши-
те́лно́ја ра́зіс вѣнсѣ, пуктіс сабласѣ да мау́зерсѣ пызан выло́ да
јандысѣм пырыс гѣрѣдіг, матыстчіс Франці́ска до́рѣ. Сі́ѣ, мо́впав-
тѣг пуктіс кісѣ Ра́ймо́нд пѣлпом выло́, да горнічаы́н ку́тіс бергавны
выл пара.

— Те кылан, Людві́га, најѣ-ѣд јѣктѣны! І Франці́ска шѣщ,—во́сса
ѣѣсѣд Стефані́јалы тыдалѣ во́лі горнічаыс ставнас.—Во́лѣмкѣ, вор-
сѣ оз сі́ѣ,—сі́ѣ јѣктѣ Франці́скакѣд, сі́ѣ зонмыс-тај, ко́ді воліс
татчѣ.

Оле́са ва́жѣн-ні́н шыбытіс гітарасѣ да гынсапѣгсѣ і јѣктіс небыд
чувкі поднас. Птахалы колѣ во́лі ворсны ѣтнаслы, мед не торкны
ѣтувја гажсѣ. Бѣрын сі́ѣ до́зміс.

— Мы́ј-нѣ тајѣ, мем ѣтнамы лоѣ ворсны? Тајѣ абу вескыд,—
шуіс сі́ѣ.

— Мы́ј-нѣ вѣчан, Андруша, ѣд мі-жѣ ог кужѣј!—горѣдіс сылы
Леон.

— Но, јешѣѣ неуна, Андруша, регыджык во́ыс колас!

Се́кі Андрі́й сувтіс да, ставныслы шенѣѣм выло́, мо́дѣдіс орча
комнатаѣ.

— Ко́ра прѣстїтны,—шуіс сі́ѣ.—Ме кывлі, мы́ј став велѣдчѣм
јѣзыс тајѣ штуковіна вылас ворсѣны,—індіс сі́ѣ чу́ннас піа́ніно
выло́.—Сі́з вот ко́ра ті́јанѣс, верманны-кѣ тајѣ струментнас,

попечка мијанлы, а то ставныс јоктоны, а мем лоо отнамлы ворс-ны, — шыагис сijo Лудвига дорө.

Сылөн прөст сөлдөмыс, вескыдлуныс да јоктыны челаф көсјө-мыс венисны Лудвигаос. Нумјалөмөн сijo мунис пиано дорө да Рах-маніновлыс „Италјанскөј полкалыс“ медвоzza сурөм мотивсө төдвыло ускөдиг, инмөдчис чунјаснас клавишјасө. Птаха аслыс виччыстөг бер-гөдчис Стефанија дорө:

— Кора прөститны, ог өбида выло, а гажа рыт вөсна да аски асыв вөсна... Сиз вот, кора ме тјанөс јоктыны мекөд.

Рудов сінјаса, сінтө јоран жежыд мича пинјаснас југјалиг, сijo су-лалис сы возын, кудриччөм јурсја тајө зонмыс. Стефанија решитис, мыј сijo көсјөмјаслы лоас выгөднөјөн сөгласитчыны...

Андріј казалис, мыј Олеса скөрмис. Сарра сиз-жө. Но тајө ез сув-төд сijos...

Сөмын сөд војшөрын вөралан керкаын лоі лөң. Ставөн унмов-сисны.

Лудвига узис, да узигас сылы кажитчис, мыј сизі і колө лоны: бу-рещ тајө керкаас, тащөм аслыс пөлөс обстановкаын, сылы і колө вөлі паныдагны тајө јөзыскөд. Кущөм лөсыд, мыј сijo ез ылав: тајө јөзыс, кодјасөс сijo дорјис, кодјаслы сипатизирүјтис, вөліны збылыс шаң јөз.

Заложникјас да налөн стөрөжјасыс узисны чорыда.

Паскыд скамја вылын сывјыштчөмөн унмовсисны Сарра да Олеса, кодјасөс Андріј төждысөмөн шебрөдис пасөн.

Ачыс Андріј узис жожын, јур улас кисө пуктөмөн, Леон—пызан вылын, Рајмонд — мөд лабич вылын.

Партизанјаслы двор куза дышөдис ветлыны усафба гөгөр тор-јөн: најө кујимнаныс өтлаасисны коңушнаө. Тани вөлі шоныд. На пые кыкөн водисны доддө, а „Руп двадцатөс“ мөдөдисны караулит-ны. Сылы окота лоі јуны, сijo пырис керкаө, коридорын сулалыс бөчкаыс јуис быдса көш ва да сетчө-жө пач дорас пуксис шонты-гыштны, да і унмовсис. доддө водөм партизанјас сы выло набејччиг, щөщ-жө төдлытөгыс унмовсисны.

Војнас Стефанија чеччис, пасталис пассө, мекөвөј шапкасө да петис орчча комнатаө. Петавлигјасас пыржык двор помас најөс кол-лөдлывлис кодкө нывјас пые, өні-жө ставныс узисны. Стефанија гусөник востис өзөссө коридорө, а сени, кјассө шевгөдөмөн, пач до-рын чөскыда узис партизан, сылөн винтовкаыс сулалис сен-жө, стөн бердас сувтөдөмөн.

Кымынкө минут Стефанија сулалис коридорын, сесга нөжјөник востис өзөссө. дворын некод абу. Тиралан сөлөмөн Стефанија петис дворө. Сулалыштит неуна да сесга терыба мөдөдчис вороталаң. „Сувтөдасны-кө, вистала, мыј мем колө“, — мөвпалис сijo, ассыс сөлөм тјипиктөмсө кылиг.

Но сijos некод ез сувтөд. Со тајө прөсөкыс мунө Гнлыје водыө. Сijo неөтчыдыс кежавлис татчө Станиславыскөд јуны ырөш, кодыр најө верөсыскөд воывлисны кыјсыны.

Кымын ылөжык сijo ылыстчис усафбасаң, сымын мунис өдјөжык і, медбөрын котөртис, ботыөн ветлыны шогмытөминјасті конјаслиг. Но век-на ез ескы, мыј свободнөј. Керкаганыс кык километр сајын кымын-нын сijo кылис музөм. Воzө котөртны ез вермы. Сөлөмсө бышкис. Сijo пөрччис ботысө да, најөс лым выло колөм бөрын, мө-дис жужыд бөтинки кежыс.

Борын сижӱ кылис понјаслыг увтӱм, а кор матыгтчис сикт дорӱ,
сижӱс сувтӱдӱсны полскӱј кыв вылын горӱдӱмӱн:

— Сулав! Коди локтӱ?

Пошӱс сажан чечыштисны кык вооруженнӱ морт. Тажӱ вӱлины
Заремба ескадроныг легионерјас.

— Мед велможнӱ панӱ оз волнужтчы. Менам сержант нуӱдас
сижӱс карӱ. Тати-ӱд матын. Тујыс абу ӱпаснӱј, ми сӱмын-на сесаҥ.
Но, мӱдӱдчы,—кинас ӱвтыштис сержантыслы Заремба.

Мӱдыс бостис вӱжжӱјассӱ. Вӱвјас вӱрзӱсны. Стефанӱја тӱждыгӱм
пырыг виӱдӱдлис гӱгӱр. Зарембалӱн ескадроныг рӱдтӱмӱн петис сик-
тыг вӱрлаҥ. Вӱли југдӱ.

Медвозын саҫмис „Руп двадцат“, коди узис коридорын. Сылы лоӱ
кӱзыд. Стефанӱјаӱн востӱм ӱзӱс кӱзӱдӱс коридорсӱ. Сылӱн повзӱ-
мӱн горӱдӱмыс: „хлопцы, спасајтчӱј—лахјас!“—саҫмӱдӱс ставнысӱ.
Сесса „Руп двадцат“ нӱнӱм ез шу—Заремба лыјис сылы јурас.

Рајмонд ускӱдчӱс ӱружӱје дорӱ.

Коридорӱ жугдӱчӱсны легионерјас. Птаха кан моз чечыштис кок
јылас. ӱтчид чечыштӱмӱн сижӱ воӱс комната пелӱсӱ, кӱнӱ сулалис
сылӱн карабиныс. Пызан вылыг чечыштыг Леон, унзӱл јывгыс нӱ-
нӱм ез гӱгӱрво.

Первојја здуксӱ нӱнӱм ез гӱгӱрвоны и нывјас. Андриј ускӱдчӱс
ӱзӱслаҥ. ӱзӱссӱ востӱм борын, сижӱ шыбытчис бӱрлаҥ, вылыс ӱзӱс-
сӱ клопкӱг. Коридорын гымыштис кымыныскӱ лыјӱм. Кымынкӱ мес-
таӱ лыјӱм ӱзӱсыс лебисны чагјас.

Сӱнтӱм удача мездис Андријӱс смертыс.

Леон, медборын, гӱгӱрвоӱс, мыј лоӱ. ӱтчид тојыштӱмӱн сижӱ пут-
кылтис пызансӱ да сижӱн пыкис ӱзӱссӱ, а ачыс ускӱдчӱс виӱтовка до-
рӱ. Андриј комната пелӱссан лыјлис ӱзӱс пыр.

— Бӱрлаҥ!—коридорын мургис Заремба,—дугдӱј лыјлӱмгыс! Тани
графӱна, пса матјас! Бӱрлаҥ!

Коридор тыртӱммис.

— Ми најӱс и сӱзӱ бостам. Сени кујим зонка, а лыјсӱгӱн верман
вины графӱнаӱс,—ассыс бӱрынтчӱмсӱ објаснитис салдатјаслы Заремба.

— Не-кӱ ескӱ етајӱ лаждакыс,—скӱрыс тувкыштис сижӱ „Руп двад-
цатлыг“ тушасӱ,—ми ескӱ најӱс узӱгас бостим.

— Мыј лоӱ, пан поручик? Мыјла ти бӱрынтчид?—локчис Заремба
дорӱ Владислав, казалиг, мыј салдатјас бӱр мунӱны вӱрлаҥ.

— Најӱс колӱ ылӱдны бојтӱг. Уҫитисны саҫмыны,—лӱка вочавӱ-
зис Заремба томжык Могельницкӱлы.

— Но ти керкаас-нӱн вӱлинныд?—пузис Владислав.

Тажӱ горӱдӱмнас оскорбитӱм Заремба ез вермы терпитны:

— Метӱ вӱли керкаас, подпоручик, но ти сени, кажитчӱ, ен вӱлӱј.
Кора тӱјанӱс ноксыны аслад взводӱн да не вӱчавны чӱн сертӱ ыжыд-
жыкјаслы оскорбитан замечанӱјејас. Ме тӱда, мыј ме вӱча.

Владек скӱрыс бергӱдӱс вӱвсӱ да ылыстчис.

— Тупјав ӱшиҥјассӱ скамјаснас!—командужтис Рајмонд.

Горнӱчаӱ вӱчисны баррикада.

Рајмонд котӱрӱн пырис комнатаӱ, кӱнӱ олисны пленнӱцајас. Сижӱ
аззис сӱмын блед Лудвигаӱс да шӱјӱвошӱм Францискаӱс.

— Јен могыс, мыј лоӱ? Кӱнӱ Стефанӱјаыс?—ускӱдчӱс сы дӱнӱ
повзӱм Лудвига.

Рајмонд терыба кышовтіс сінјаснас комнатасө.

— Кызі көні? Сіјө колө лоны тани!—горөдіс Рајмонд.

— Со сіјө мы! Пышјома гадука. Узсөма мјан текөд, Рајмонд, і чегт і слава!—шога шуіс сіјө мышкын Птаха.

— Мыј-нө ті пондад вөчны?—Людвіга бостіс сіјөс кіөдыс.

Птаха нещыштіс кісө.

— Пондам воҕсасны медбөрјаәз... Водөј жожө, ме тајө өшінса-ныс кута лылыны!—горөдіс сіјө.—Соровно ловјөн ог сетчөј! Кув-ны-кө—мед ез ло дарөм!

Сіјө локыс јөткыштіс сөкыд дивансө өшін дорө.

— А ті мыла колччинныд?—јуалис Рајмонд.

— Ме нінөм ог төд сіјө пышјөм јылыс...—муртса кывмөн воча-візіс Людвіга.

— Пан поручік, сетыс коңушнаыс кыкөс жутім,—јуөртіс капрал Зарембалы да індіс чуңнас партізанјас вылө.

Заремба гөгөрвоөдана шеныштіс кінас. Керкаын кыліс жеңыдік залп. Леон да Птаха сулалісны өшін дорын, асланыс тупјөд сајын, дасөс лыјны быд здукө і быдөнө, коді сурас мушка јылө.

— Еј, сені, керкаын, ен лыјлөј! Пан поручік көсјө тіјанкөд сор-нітны!—горөдіс дворсаң кодлөнкө гөлөс.

Керкаын чөволісны...

— Кывзөј, ті, кодјас сетчө пуксід! Ме поручік Заремба, мөдөдө-ма татчө полковнык Могельніцкіјөн... Кыланныд?—дворсаң горзіс Заремба.

— Кылам, мыј-нө сесса сыс?—воча горөдіс Пшенічек.

— Щөкта тіјанлы сетчыны!

Керкаын олісны чөв. Нывбабајас пукалісны, кызі налы щөктісны, жожын. Рајмонд, маузера кісө воҕө чургөдөмөн, віөдіс өзөс бөрсө.

— Мөдыс вістала. Ме щөкта тіјанлы сетчыны. Тіјанөн бостөм графіна Могельніцкаја-кө ловја да зонвіза,—көсјыса сохранитны ті-јанлыс олөмтө. Он-кө сетчөј, то ставнытө өтөтөг лыла! Сөта мөв-палөм вылө віт мінут.

Керкаын олісны чөв. Рајмонд, Птаха да Пшенічек віөділісны мө-да-мөд вылас. Людвіга најө віөділас серті гөгөрвоіс, мыј најө оз сет-чыны. Дворын віччысөны... Смерт ветліс көнкө матын керка гөгө-рын, зіліс азыны щель, медем пырны татчө...

— Еј, сен, керкаын, сетчад?

— Мун чөрту, гад! Кутам тышкасны медбөрјаәз! Мед олас ком-муна!—горөдіс Андриј.

Медвоҕза кыгалөн пом.

Сочі—Москва,
1934—1936 војас.

Коміөдіс Газріл Іван

ВОЖДЛЫ

Талун, кор лолавсö морöслы долыда,
Воңа сöд жöзлөн кор шудөн тыр олём,
Сајалі јоран важ, вушјіс-һін во лыдөн,—
Теныд, вожд, медвоңа чолём!

Талун, кор лебöны лебачјас укладыс,
Трактор шы борјастём му јöрыс кылö,
Жöзлөн кор серамыс јöлаөн јуклöдлö,
Теныд, вожд, сөлёмным былö!

Талун, кор озырмём сиктјасыс, карјасыс,
Јагјасыс воём јöз гаж вылын жуам,
Томöс кор быдөн қік, мыјдта көт арöсыс,—
Теныд, вожд, аттö ми шуам!

Сталин јорт! Карыс көт лун-муыс, пармаыс
Выл олём течан уж враглөн кі торкас,—
Со кыла јöз лоас öтторја арміја,
Сы пыщкын—Комілөн корпус!

БОРИСЛӨН ТАЈНА

(„Пијан да батјас“ повестыс главајас)

X-öd ГЛАВА

Прокпеј Хуторковлөн семјас луныс-луно виччысис жөнүкөс. Луба керка пыщкөссө воҗа дорыс виҗис пельжыка, сөстөмжыка, җоннас бергөдис жытнык пыщкөс, мед отар боксө сетны Микит җа-тыслы.

Өдук невестаалис. Лоҗ јурсја, гынсапөга (көт вөлі і гожөм шөр), пыктыштөм сінјаса, музөм, узтөм гөлөса, кор ветлөдліс керкаөд, кор петавліс аслас чужан-быдманијасас, і луннас кыкыс ещажык ез бөрдлы.

— Јонжыка колө бөрдны, унжык сінва кітны, — шуалис мамыс, — олигад сјјө аслыд-жө сгөдїтчас, воҗө шудтөм лунјастө небҗөдас.

Такөд щөщ мамыс вїставліс, мыј јылысжык колө лыддөдлыны бөрдїгас.

Батыс да вокјасыс Өдуклөн дагтїсны сојан-јуан: начкісны өтї ыж, кыјисны сөла, дозмөр да черї.

— Абу і морт ме, — шулывлїс Прокпеј, — ог-кө умтөҗныс гөстїтөд пөтка јајөн.

Винатор көсјис катөдны Өлөш. Вежөрөн сорнїтїс ставсө. Өнї-пө поп-җакыд абу, венїҗајтчытөг ковмас, а гїжынытө вөлөстад лечывны позас көт кор, медтыкө најөс гозјалөмыс лоас-а.

Ыжыд рөскөдтөг нывсетөмыд Лубалы воїс сөлөм вылас. Мед-јонасө, җерт, вөлі нїмкод, мыј нїөтї чуңпом пагта коҗин бокө оз ков сетны. җај бур паскөмыс Өдуклы оз ков, јөз дїнө петкөдчывны оз ков-нї, ставыс ас кежыс, ас пыщкын. „Сөд вөрыд оз дївїт“, — шуавліс Луба.

Сөмын Хуторков котырлы тајө нїмкоҗасөмыс вөлі регыд. Өлөш катөдїс налы шог јуөр.

Сјјө, вөралан паскөма, піщцала, вїјөртчыштөм чужөма, пыріс керкаө, кодыр вөлі Прокпејјас бурещ пуксөны ужнајтны.

— Мыј-нө? — лабічыс сувтїг моз шыөдчїс Прокпеј, да зїліс вїҗөдны Өлөшлы сінмас. Лубалөн јонтыштіс сөлөмыс: тајө паскөм-гыс, блед чужөмсыс сјјө азҗис кущөмкө шоглун.

Өлөш кыв нї жын шутөг пөртчысїс да тајөн нөшта-нїн шуштөм-мөдїс керка пыщкөссө.

— Татчө кајөмыд мїјан оз ло, — медвоҗа кыв шыбытїс Өлөш.

— Мыјла? — өтпырјө јуалисны гозја.

Борїс бергөдчїс пызан дорыс да мөдїс вїҗөдны өшїң пыр кытчө-кө ылө, Вөрју мөдлапөвса вөр ежтас дорө, а Өдук копыртїс јурсө, сөгга петїс ывлаө.

— Мїјан Микїтыд пыріс постөјаннөј кадраө, — муртса шыөдчїс Өлөш. — Вїт том морт җај кујим ныв-нїн куш мїјан сїктыс сетчө гїж-сїсны.

— Сегса-нõ кызї... татчõ кајõмгыс? — бара јуалїсны гозја.

— Kod tõдас. Отнамõс-õд, кõнкõ, онõ лезõј?

Прокопеј да Љуба копыртїсны журнысõ.

Борїс војбыд ез уѣ. Војбыд-жõ орчча вонгыс кылїс Оѣуклыг гу-
сõнїк бõрдõмсõ, мõскыслыг картаас сõкыда ышлолалõмсõ.

Аскїнас луныс саѣмїс гажтõма, вапõвсаа. Кодыр Борїс пырїс кер-
каѣ, батыс да Олõш сорнїттõг пукалїсны шак тыра пу бекар сајын.
Борїс јуалõм вылõ: „мыкõ ем абу вõчны?“—батыс гõгõрвотõма вїс-
талїс:

— Пõлзаыс ічõт.

Но Борїс прõста овны ез вермы, јуалїс нõшта, оз-õ поз ветлы-
ны кõѣ пїшщалõн.

— Мем могыс ічõт,—бара шуїс батыс. І Борїслы вывтї забеднõ
лої. Сїјõ сõкыда пырыг чõвтїс пельпом вылас пїшщалсõ да муѣм
восласõн мõдõдчїс Вõрју кывтыдлаң, весїг вунõдїс сõлајаслы
пїскавны. І кодыр матыгтчїс-нїн сїнјол устје дорõ, сек сõмын ве-
жõртїс, мыј татчõ воõм јылыг асывнас і мõвпалїс.

Вõрјусõ пырыг-пыр ез вуж, пукгїс да нїмкоѣасїс паскыда да
шылыда весалõм вїѣнас, выл шупõм керкајаснас. Кыкыс вõліны
кык судтаõс, гырысõс, кушõмõс Борїс ез-на аззыв ас немнас, а
којмõдыс лапкыджык, õтї судта, но пукалїс паскыда-жõ, бытõ сь
вылõ і вõчõма, мед ѣбны ас улас неыжыд кушсõ, кодї артмїс сõ-
мын-на таво гожõм.

„Век õмõј уѣõны?“—југнїтїс Борїслõн јурас, керкајас дорыс не-
кодõс ез аззы-да. „Оз, уж вылõ, кõнкõ, муналїсны. Со-тај õтї ко-
лõма-на, термасõ вõтõдны“,—думајтїс Борїс керка костõд вужõртыс
мортõс азõм бõрын. І друг Борїслõн сõлõмыс јовкнїтїс. Сїјõ
керкасыс, кытыс котõртїс морт, восса õшїнõд кутїс пуркјыны шын.

Шын пыр-õтарõ сукмїс, сõдõдїс. Борїс шõјõвошї, оз тõд мыј
вõчны. Сїјõ гõгõрвоїс сõмын õтїтор: керкаыс õзјõма. Но мыј
вõчны? Пышјыны-õ бõр, ылõжык татыс? Алї котõртны кусõдны,
спасїтны керкасõ?.. Борїс нещыштчїс воѣ, керкајаслаң. Некоң
нїõтї морт лов... Восса õшїнõд тыдовтчїс бї... Борїс чеччыштїс õшї-
нõ. Мыјõн кусõдны? Мõдлїс талавны вежõс пельсõ течõм бїпур, но
бїыс нулїс-нїн лõсалõм сѣенјассõ, паскалїс. Борїс котõртїс Вõрју дорõ,
мыкõ терыба корыштїс сїнјаснас, но нїнõм ез аззы да паскõмнас
ызгыслїс Вõрјуõ. Керкаланõ котõртїг мозыс пõртчїс шабурсõ да
бара вошїс керка пышкõ. Онї бїыс вõлї нõшта-нїн ыжыд, і
пышкас бї трачкõдчõмкõд õтсор кылїс ва шабурõн сѣенјасас куч-
калõм.

..Помнїтõ Борїс—сїнјасыс пемдїсны... сегса восгїсны бõр; вõлї
шондїа, пõс; сїјõ помса купајтчїс Вõрјуас, і ез вермы кõѣавны, сет-
чõ-жõ зев јона зõлїтїс нырвомсõ: ваõ сујлас—пõдõ, ваыс мыччас—
шондї сотõ.

Сегса шондїыс гõгылтчїс вõр сајõ, пемдїс, ваыс кõѣалїс, а Вõр-
ју пыдõсгаңыс мыччыгїсны уна кõрт кїјас да шамыртїсны сїјõс
јурõдыс.

Тајõ каднас Прокопеј Хуторков ордын мунїс ташõм сорнї:

— Шуам, менам ем кык лїбõ кујїм мõс, і ставсõ ковмас сетны?—
јуалїс Прокопеј.

— Ставсѡ оз, а кыксѡ — ковмас. Вѡвтѡ-і,—вочавізіс Чугун Олѡш.

— Некущѡм дон бѡсттѡг? — не ас гѡлѡсѡн-нын горѡдіс Прокопеј.

— да,—бара вочавізіс Олѡш.

Сесса недыр олѡм мыгѡі Прокопеј, кодыс-кѡ бытѡ гусѡн, Олѡш-лы нѡгѡ вѡсталіс, нѡгѡ јуаліс сылыс:

— Мѡскыс-ѡд менам...

Олѡш тајѡс пырыс-пыр гѡгѡрвоіс; сылѡн воғвыв-нын вѡлі дагѡма Кузпелѡв Јогорлѡн кывјасыс, кодѡс сѡјѡ вѡставліс сы орѡд гусѡн вольвлігас. Зѡк Јогор кывјасѡн і шуіс:

— Он-кѡ агныд сојѡ, пон-порс сојасны.

Прокопејѡс ѡні некод-нын ез вермы кутны.

Вѡзансѡ начкѡм јылыс Лѡуба гѡгѡрвоіс сѡмын сек, кор верѡсыс лечтис-нын ош кыјан пуртсѡ да мѡдіс ыстыны Вѡзан мѡссѡ вѡјѡдны куќѡрыс.

Нѡ челафлѡн бѡрдѡм, нѡ Лѡубалѡн горзѡм фелѡсѡ сувтѡдны ез вермыны.

дѡнјѡл устѡеын керкајассѡ вѡзны вѡлі колѡма Налѡм Мѡшкаѡс. Мыјла сѡјѡс шуѡны Налѡм Мѡшкаѡн — некод ез тѡд, дај тѡдны некод ез кѡсјы: батсѡ шулісны Налѡм Гемѡѡн-жѡ.

Неламаын вѡт арѡса Мѡшка вѡлі мортыс рам, ыжыд сѡвеста, нѡ трамотатѡм.

Сѡјѡ тѡдіс, мыј асывнас-на зерыштис-да, бѡыс повны нѡнѡм, јѡз морт дѡнјѡл устѡеад оз-жѡ во, а јѡзыс, кодјас ужалісны тани вѡрсѡ вѡчны дагтысана ужјас вылын, лечтисны гортаныс да лун нѡл-вѡттѡ оз-жѡ воны; Мѡшка і думыштчѡс ветлыны регыдік кежлѡ черѡ кыјны.

Пѡпу кор вѡлі омѡла-на усѡ, да комјас сојісны дыша. Сѡјѡ пуксѡс курѡтчыны.

Арјавыв погофѡаыс бытѡ узіс. Сѡмын јагвывса пожѡмјасын лечыда пѡскаліс ај сѡла, а еныс Мѡшка дѡнын матын сулалыс козјас-саң шочыніка пѡскѡптавліс.

Сек-жѡ дѡнјѡл устѡјелансаң леччыс тѡј дорыс лебзіс сѡд дозмѡр— і тѡј чукулсаң мыччыгісны кык морт.

Мѡшка, мед сѡјѡс оз аззывны, копыртчѡс понѡл сајѡ. Сѡјѡ повзіс не јѡзсыс, а керкајассѡ вѡтѡг колѡмгыс. А кодыр аззіс, мыј ѡтѡ мортис фесатѡнік Асныров Прокоп Івановѡч, секі Мѡшкалѡн сувтѡс јургыс. Сѡјѡ тѡдіс, мыј Асныров воліс дѡнјѡл устѡеѡ, а сѡјѡ, Мѡшкаыс, керкавізіс, сен ез вѡв. „Со тај і сурѡ“,—думыштчѡс сек сѡјѡ да думјасыс кыкѡ агныс мѡдісны герпасавны, кызі Мѡшка, весіг немнас-на лѡк кывјѡн некодлы горѡдчывтѡм морт, мѡдас пукавны сурѡ вылын.

Асныровкѡд орчѡн вослаліс лѡкѡнік паскѡма тѡдтѡм морт. Со, најѡ локтисны Мѡшка воғѡ-нын. Сѡмын сек Мѡшка верміс тѡдны мѡд мортсѡ.

— Павел Јогор?...—муртса кывмѡн шуіс сѡјѡ, кор вѡр сајѡ бердісны тѡјѡд леччысјас.

Мѡшка вунѡдіс полѡмсѡ, котѡртыштчѡс тѡј вылѡ да сувтѡс.

— Тајѡ-нѡ мыј? Кулак Јогорсѡ Асныровыс кытыскѡ кутѡма алѡ мыј? Мыјла-нѡ сѡгласѡн лечѡѡны?..

Дыр сен сулаліс Мѡшка, быд ног думјатчѡс і некығ ез вермы мѡ-

рітчыны. Өд Кузпелов Јогорсө кулачитөм бөрас кытчөкө нулісны да оз кывсы којмөд во-нын. Өд Асныровыс Јогорсө раскулачитигөн вөлі сиктсөветса јуралысөн да Јогорлыс овмөссө вузалис. А Јогорыд, скөр морт, Асныровлы оз прөстит.

— Нынөм он гөгөрво,— бытөб пујасыслы шуис Мішка. І кымын мөдіс думайтны, сымын ез ескы. Весіг мөдіс пөрјавлыны ассө, мыј тајө ез вөв Павел Јогор, а кодкө мөд.

Ташөм думјасөн-жө сјјө локтіс і сінјол устјеса керкајас дорө. Сек-жө сјјө азгіс: шөр керка өтї өшінөд ру моз петыштө щын. Көтөртіс.

— Бласлө-крістос...—пернапассө чөвтіг моз шуис Мішка, кор-нын азгіс жоҗын пласт кујлыс мортөс.

Тајө шыас, буракө, і садміс Боріс. Сотчөм чужөма, кіас саөн лаксөм шабур, сјјө кујліс жоҗ шөрас.

— Ловја...—јуалис-ө, аслыс шуис-ө Мішка.—Крешченнөј морт-кө, вістав, кодї те да мыјла тани?

Боріс, кољмөм јурсө кінас кутөмөн, пуксіс жоҗө. Первој сјјө гөгөрпөв віөділіс, вежөртіс, кызі мыј тајө лої, да ставсө бура вежөртөмөн-нын јуалис:

— Те өзтін керкасө?

Мішка сувтөдіс сінјассө Боріс вылө.

— Мыј-нын те, бласлө-крістос, сорнітан?

— Сіз-кө ен те?.. А кодї-нө өзтіс?

І та бөрын Боріс вісталіс, кызі сјјө азғыліс мортөс, кодї котөртіс керка дорсаң вөрлаң, а керкаыс сы бөрын мөдіс сотчыны, да сјјө, Боріс, муртса і кусөдіс.

Мішка зев јона повзіс да весіг ез јуав Боріслыс, кушөм паскөма вөлі котөртыс мортыс, но вуграсігөн азғывлөм јөзөс төд вылас кутіс.

Регыд мыгті Боріс да Мішка торјөдчісны, но сетісны кыв та јылыс некодлы нинөм өні не сорнітлыны.

Өтнас-нын Мішка вел дыр думайтіс, мыј сылы керны: біөн сөдасөмінсө-ө стружітны, алі Асныров дорө котөртны да јуавны сылыс Кузпелов јылыс.

Сегса сор рытын, кор-нын ставыс вөлі унмовсөмаөс, јона мушөм Мішка локтіс Ручпіјан сиктө да гортас пыравтөг вөзјысіс Асныров өрдө.

Асныров, гөтыртөм-на, но оліс торја домын. Сен, торја вежөсын, оліс сөмын өтї нывбаба—вөрпунктса счетовод Парпенова Наста.

Мішкаөс леҗөм бөрын Асныров кілчө ігансө пыщсаңыс томлаліс, а керкаө пырөм бөрын, кыз кажітчіс Мішкалы, муфер серамбанөн јуалис:

— Мыјкө лої?

— Лої, Прокор Івановіч,—тіралан гөлөсөн шуис Мішка.—Керкајастө талун өзтылісны.

— Керкајас?.. А те-нө көн вөлін?

— Ме... Ме... Прокор Івановіч...—Мішка весіг мөдіс мыктавны. Сјјө тајө јуалөмсыс і поліс.

— Но і мыј, кујімнаныс сотчісны?

— Ныөтї ез, слава богу. Почінокса Прокөпејлөн піыс кусөдөма.

— Со кызі...—зев, терыба шуис Асныров да кыкыс кымын кы-

щовтіс керка пыщкөссө нінөм шыавтөг. А сесса жуаліс:—Гашкө сіјө аззылөма керка өзтыссө-да?

— Өті мортөс аззылөма, вөрас пышјөма, но ме і вунөді жуавны кущөм паскөма вөлөма.

— Сіз-кө, со мыј, Міхаіл Семјоновіч, тең кызі стөрөжлы, ковмас кывкутны.

— Прокор Івановіч, те ас морт,—кевмысан гөлөсөн шыасіс Мішка,—Свежовыд өні камандіровкаын, дыр-на оз во, гашкө тајө кызкө-мыјкө позас таітны? Сөмын ме медвојдөр көсјі тенсыд өтітор жуавны.

— Но...—чујміс код Асныров.

— Онтај Вөрју туж кузаыд леччігөн Павел Јогорсө те кытыс аззін?

Асныров чорыда вөрзыштіс места вывгыс.

— Павел Јогорөс? Ме?.. Те вөтасан!.. Ме талун некытчө-на ег ветлы. Гөгөрвоан?—і тајө бөрја кывгыс Мішка кыліс грөзітөм.

— да кызі-нө те, Прокор Івановіч, ме-өд ег-жө вөв код. Гашкө помнітан, сіңюл устје дорсаңыд неылын туж вывгыс тіјан леччөм шыыс лебзис сөд дозмөр.

— А те мыјөн төдан?—кызкө друг небыджыка жуаліс Прокор.

— Ме сені вуграсі.

Та бөрын керка пыщкын недыр лөныштліс. Прокор пукөіс лабічө да, кажитчө, бытө нінөм і ез ло, пызан јөрыс кыскіс папірос да пощцужтіс Мішкаөс.

— Значіт, те міјанөс аззылін?—жуаліс Асныров.

— Аззылі,—чөскыд дука папірос щынсө пыдөз кыскыштілөм бөрын, вочавізіс Мішка.

— Сіз, сіз... Но тең, кызі стөрөжлы, ковмас кывкутны медвозын... Те өні зікөз менам кыын. Көсјан-кө, мезда. А он-кө көсјы, дас во кежлө судітасны. А те менө тајө фелөас некущөм ногөн лакны он вермы. Ме вөлі талун гортын. Гөгөрвоан? Ме талун некытчө ег ветлы. Тајөс төдөны і сельсоветын, і пошта вылын, і кооперативын. І тенсыд некод оз ескы.

Мішкалөн друг сіңјасыс мөдісны гудыртчыны, бостіс унзіл. Прокор мөдіс термасөмөн жуасны, кодлыкө сіјө, Мішкаыс, вісталіс езнін. І кор Асныров став коланторјассө төдмаліс-нын, щөщ і сіјө, мыј Боріс абу көсјөма віставны некодлы, сек кежлө Мішка јурсө копыртіс-нын, мөдіс узыны. Прокорөн сетөм јадөн сорөн папіросыс унмовсөдіс сіјөс.

Сек Асныров таркнітіс стөно—і Парпенова петіс Асныров ордө.

Кујім лун мысті Ручпіјан сіктын мөдіс нмавны, аззөмаөс-пө Нәлім Мішкаөс аслас гідыс өшөдчөмөн. Но мыла і кызі тајө лоі—төдісны сөмын кыкөн: Асныров да Парпенова.

XI-öd ГЛАВА

Почінокса Прокөпеј гозјалы өтпырјө ставыс лоі гөгөрвотөм; мөскөс лоі начкөма кадтөг, Өдукөс верөссајө сеттөм, Боріс—нырвомсө і тушасө сотөма—кујліс, уж вылө ез вермы петавны. А сесса, кущөмкө өті рытө, Хуторковјас ордө вескаліс Прокор Івановіч Асныров да бытө велаліс.

Прокөпеј да Луба первојсө ез гөгөрволены. Өд сіјө Боріслы

абу друг, абу і фельдшер, медым Борисѳс лечітны, код дорѳ сіѳ медвојдѳр пуксывліс. Но Љуба, кызі і Мікіт жылыс, бара-на думыштіс аслыс: „Оз-ѳ тајѳ Ѳѳук вылѳ наѳејчы. Тѳдѳ-ѳд—невеста“. Іта вылын лаңтіс, век нумјалан чужѳмѳн зіліс паныдасны Асныровкѳд. А сіѳ Прокпеј ордын варовітіс гажаа-нын, Прокпејлы вајлывліс гѳснеч віна, Љубакѳд вѳлі мелі.

Боріс Асныровлыс муѳерлунсѳ ез-жѳ гѳгѳрво, думгыс ошкіс Асныровѳс, казтывліс тулыснас Вѳрју куза гажаа ветлѳм. Но сін-јѳл усѳјеын пѳжар жылыс нѳѳті кывјѳн-на ез горѳдчыс. Чужѳм сот-чѳм јывгыс Прокорлы, кызі і баѳ мамыслы, Боріс вісталіс пѳрјав-лѳмѳн, мыј сіѳ сотчіс біпур дорын узігѳн. Збылунсѳ тѳдѳмѳн, кодѳс вісталіс Прокорлы Мішка, мыј Боріс сінјѳл усѳјеын пѳжар жылыс абу кѳсјѳма віставны некодлы, ѳні Асныров аззыліс ѳелѳ вы-лын, кущѳм чорыда вермѳ кутны тајнасѳ Боріс. І ѳні Прокорлы коліс сѳмын-нын ѳті тор: уна кыщѳн аслас сорніас віставны сінјѳл усѳјеын пѳжар лѳлѳм жылыс, повѳѳдыштны Прокпејлыс семјасѳ да тајѳн зікѳз бырѳдны сіѳ полѳмлунсѳ, коді ѳшаліс сы вестын сін-јѳл усѳјеыс керкајассѳ ѳзтылѳм бѳрын.

Вѳлі зера рыт. Лампа бі југѳрын Прокпејлѳн семјаыс пызан сајын вужрасіс—јуіс чај. Асныров вѳлі гѳстѳн. Сіѳ пукаліс Боріс-кѳд орчѳн, чај кісталыс Ѳѳуклы паныд да ставыслы кажітчіс, мыј вот-вот Асныров панас сорні корасѳм жылыс. Но Прокор сорнісѳ наніс зік мѳдтор жылыс.

— Ме тіјанлы, буракѳ, ег-на і віставлы ѳті вылтор,—бостчіс Асныров.—Міјан Ручпіјан сіктыс Налім Мішка жагѳдчѳма.

Прокпеј гозја мѳдісны шензыны, а Боріс, Прокор аззыліс, зев јѳна дрѳгмуніс, весіг кыліс кінас, кодѳс вѳлі нарошнѳ пуктѳма Боріслы піѳс вылас. Но Боріс бара-на нінѳм ез шыав.

— Кызі-нѳ мыј сылѳн артмѳма ташѳм грекыс?—јуаліс Љуба.

— Код тѳдас сесса... гідјас-пѳ-тај ѳшѳдчѳма,—вочавізіс Прокор да сотчіс:—Сылѳн-ѳд ѳелѳјасыс лѳкѳс вѳлѳмаѳс. сінјѳл усѳјеад-тај керкајассѳ стрѳітлісны, Мішкаыс сен стѳрѳжавны мѳдліс да керка-јассѳ муртса абу сотѳма.

Гозја бара шензыштісны, а Боріс ѳні весіг ез дрѳгмун—сіѳ мыјкѳ думажтіс.

— Кулѳм мортыд оз вістав,—воѳ сорнітіс Асныров.—Быѳмогыс овлѳ. Гашкѳ ез-і вѳв сіѳ мыжа-да. Шуласны-тај, гусасыслѳн-нѳ ѳті грек, а воштыгыслѳн со грек, быдѳн вылѳ думажтѳ.

Прокорѳн тајѳ поговоркасѳ вѳлі вајѳдѳма сы могыс, мед ві-ставны медглавнѳјсѳ. Сіѳ весіг чінтыштіс гѳлѳссѳ, быѳѳѳ кодыс-кѳ віччысіс.

— Тајѳ ѳелѳ куза мыжајассѳ зев јѳна корсісны дај корсѳны-на. Кѳт і оз поз, но ас јѳзлы вістала: казтывлісны і тіјанѳс,—помаліс Прокор.

Прокпеј семјалы тајѳ кывјасыс вѳлісны віччыстѳмѳн, најѳ зев јѳна повзісны.

— Мыј-нын тајѳ...—сѳмын і верміс шуны Љуба. А Прокпеј век-жѳ јуаліс:

— Кодјас-нѳ сещѳмјасыс?

— Емѳс-ѳд ѳні, сы помыс і наѳ сојѳны. Кѳнкѳ вот јещѳѳ ка-манѳіровкаыс воас міјан главнѳј начальнікным, Свежовѳи шуѳны.

Гашкӧ, помнитанныд, тулыснас-тај тані вӧлі? Сіјӧ-ӧд абу-жӧ прамӧј морт, сыыс тіјан колӧ віччысны.

Боріс ез вермы кутчысны, друг горӧдіс:

— Свежовыд-тај ескӧ прамӧј морт да, гашкӧ-нӧ мукӧдјасыс кодкӧ локӧс-а.

— Лант те!..—мыјлакӧ зев чорыда шуіс Боріслы Прокопеј.

— Кытчӧ оз ков ен сујсыв. Кывзы бур јӧзыслыс, мыј најӧ вісталӧны.

— Ме і шуа тіјанлы, і Боріслы, збылыс шуа: тіјан вылын ӧшала зев ыжыд грӧз. А јешцӧ кывласны-кӧ, мыј бурещ сіјӧ кадас тіјан Борісыд сотчылӧма, сек некущӧм ногӧн мынны он вермӧ. Сек тіјанӧс аснытӧ лыјласны лѳбӧ уна во кезлӧ пуксӧдасны турмаӧ, а овмӧстӧ разӧдасны.

І Асныров пыщкӧснас нѳмкофасіс: сіјӧ кывјасыс повѳісны не сӧмын гозја да мукӧд пі-нылыс, но і Боріс. Код тӧдас, мыј вермас лоны вісталас-кӧ сіјӧ, Борісыс, збылун јывсыс. Ескасны-ӧ сылыс, Боріслыс ӧтраслыс, мыј керкасӧ ӧзтіс ез Налѳм Мішка, а кодкӧ мӧд, локынік паскӧма морт, кодӧс Боріс ез вермы тӧдны. Ескасны-ӧ Боріслыс, мыј керкасӧ кусӧдіс Борісыс ачыс. Кӧѳ ескӧ віставны та јылыс Асныровлы, да, бара-жӧ, коді тӧдас, мыјӧн помагас. І Боріс шупыштіс аслыс: та јылыс некодлы некор не віставны.

— Кӧѳ і воасны татчӧ, мӧдасны јуасны тіјанлыс, ті сӧмын і шуӧ, мыј мі сетчӧ, сінјол устѳеад, некор ог волӧ, да весіг ег кывлӧ ташӧм делӧјастӧ. Бур јешцӧ сіјӧ,—воӧ вісталас Асныров,—мыј Борісыдлӧн регыд бурдіс чужӧмыс.

— Ыжыд аттӧ теныд таыс, і бур нога велӧдӧмјасыс, Прокор Івановіч,—шуіс Прокопеј.—Тенсыд буртӧ некор ог вунӧдӧ.

— Нѳнӧмыс, Прокопеј Гавріловіч. Ас јӧзыд сы вылӧ і ем, мед ӧтсавны мӧда-мӧдлы.

Та бӧрын Прокор муніс да Прокопејјасӧ волӧмыс дурдіс.

XII-ӧд ГЛАВА

Пажын гӧгӧрын асыввывган пӧлыштіс муѳін ул тӧв. Друг по жӧмјас ӧвтыштісны гӧрдӧдӧм лыска туганјаснас, шарѳыштісны увјаснас, сесса мӧдісны нукласны. Ул русӧ кылісны і звер-пӧтка. Кымын јона гудыртчіс јенежыс, сымын најӧ лоіны горажык гӧлӧсабс, суужык кока-бордабс. Крука ныра уркај весіг вунӧдӧма ассӧ, жожӧм колјас јірӧм пыѳді вӧтчіс шӧвк јура лӧз бӧрса да тајӧн муртса ез ві ассӧ. Міча плаѳтӧа лӧз, мед не шедӧдчыны пӧла вома уркајлы, лебіс кытчӧ сурӧ, а сы вӧсна, мыј тајӧ делӧыс вӧлі сінјол вӧрпункт кушын, лӧзлы воштысны некытчӧ, сіјӧ і лебыштіс вӧручасток контора дорӧ, мӧд судтасыс аззіс восса ӧшін да ӧдјӧжык ускӧдчіс сетчӧ. Уркај—сы бӧрса да шпоркнітіс бурещ Свежов Гріша јурсі дорӧд. Свежов копыртыштліс јурсӧ, ӧвтыштіс кінас, но уркај керкаын велавтӧм сінјаснад да, ез аззыв Свежовӧс, комнатасӧ кыщовтӧм бӧрын бара жбыркнітіс Свежов јур вестті, зушкысіс стеклоӧ да жајалӧмӧн усі пызан вылын кујлыс бумагајас вылӧ.

— Астӧ вунӧдін?—уркајсӧ кіас бостіг моз шуіс Свежов. Чужӧмыс сылӧн вӧлі зумыш, сінјасыс неуна гудырӧс. Ташӧм жугылнас Свежов некор-на ез вӧвлы.

— Со і дурін,—уркајлы бара шуіс Свежов.—Астө вунөдны оз ков. Чајтін бур былө, а јуртө муртса ен чег.

Сек костті уркај востіс сінјассө, Свежов сіјөс пуктіс восса өшін дорө да бергөдчіс пызанлаң да, кіјаснас јурсө пыкөмөн, пыдысан ышловзіс.

Свежовлы, тыдалө, вөлі зев сөкыд. Сылөн думјасыс вөліны курыдөс і лөгаланаөс. Лөгалис Асныров былө. Лөгалис дыр-һін, і өні кыліс, мыј воҙө колтчыны таң оз поң. Сіјө унаыс бостчыліс разоблачитны Асныровөс, кызі левакөс да двурушһикөс, кызі классөвөј врагөс, но һекың ез вермы. Сылы Мікіт вісталіс, мыј командіровкаө Свежов ветліг костті Асныров вөтлысөма гөтыр бөрсаыс—дуња бөрса. І тајө, тыдалө, збыл: дуња өні өтдортчө Свежовыс, жугыл і оз велөдчы. Тајө-жө сетіс төдны өні і Парпенова, вөрпунктса счотовод.

Свежов төдіс, Асныровөс разоблачитны өні уна пөв лоас сөкыджык. Асныров муҫер і мөдас став делөсө бергөдны личнөј счотјас былө.

Та кадө өңөсө кодкө таркһитіс да зев өдјө пыріс Педөр.

— Грігоріј Петровіч,—пырыс-пыр мөдіс віставны Педөр,—јенежыс гудыртчө, тавој, тыдалө, зермас, повоҫдаыс вермас дыр кежлө ңугыны, а міјан кос турун кујім гектар вылын кујлө. Оз-ө ков субботһик вөчлыны? Став счотоводјаснад да лавочһикјаснад-кө ветлам, турунтө габыртам-на зерөңыс.

— Колө чукөртны,—дрог бытөө кокһөдыштіс Свежовөс. А сөгса јуалис:—А көні-нө Асныровыд, мыјла ачыс ез во?

— Асныров? Ез өмөј татчө волы? Сіјө өбөд бөрын міјан дорыс кытчө-кө мунліс.

— Проклатөј морт...—пін пырыс шуіс Свежов.—Сің-кө бара вуграсө.

Друг пөжарнөј вышка вывсан мөдісны звөһитны. Педөрөс Свежов щөктіс віччыгыштны, а ачыс котөртіс вышка былө. Вышкаыс вөлі вөрпункт дорас со метр сајын, нөрыс јылын.

Вышка вылын, стөрөжгыс кыңзі, вөлі нөшта кодкө. Свежов зев зілөмөн віҙөдіс, көсјіс төдмавын і кағалис: Асныров. Свежов кајіг кежлө сіјө бурещ віҙөдіс біноклөн.

— Нурулад сотчө, а біноклөн віҙөдан,—Асныров былө лөг петөмсө ез вермы кутны Свежов. Асныров вілыш пон моз здук мында віҙөдіс-на, сөгса вочавізіс:

— Јөзыс і сіјөс оз аңыны. Бур јешщө, гортө воі да татчө кајі. Стөрөжјас-жө...

Стөрөж та былө лөгасіс, мөдіс дорјысны:

— Мыјла-нө астө кыпөдан, Прокор Ивановіч? Воңжыксө-тај ме аңзі. Те сөмын-на воін-да... Мыјла-нө астө кыпөдан?

Лөз щына кос сынөд пыр зев бура төдчіс, кызі Вөрју кывтыдлаң, вөрпунктсаң кык-кујім кілометр выјын, орччөн нөлөд местаының кыпөдчө сөд щын. І тајө щыныс, мыјла-кө, зев јона повөдіс Грішаөс.

Свежов кыв шутөг леччіс вышка вылыс да өдјө кутіс сетавны індөдјас. Сөгса чеччыштіс вөв былө да гөһитіс пөжарлаң.

Пөжар кусөдны котөртіс став јөзыс: вөрпунктыс-і, сірлезан участокыс-і, турун пуктаніныс. Но пөжарөс воҙө паскалөмыс һекушөм вын, тыдалө, кутны оз вермы. Му вывті кыңзі біыс муніс

пожом јывјас куџаыс. Рөмдіг кешлө төлыс нөшта-на өдзис, а јөзыс вөлі колмөмаөс, рузмунөмаөс-нын. Кажитчис, абу муџома сомын Свежов. Верџома вөв вылын, куш дөрөм кежыс, вогса морөса, сижө гөнајтис өти бригадасаң мөд бригадаө, бытөө лебалис.

— Јортјас, выннытө ен жалитөј. Тавој колө кусөдны пөжарсө. Тајө пөжарыс мөдас решайтны сінјол вөрпунктыс воџө олөмсө,— горалис Свежов.

Но тајө виставны уналы ез ков. Микитјас, Педөрјас, Глашајас, сунајас агныс тајө-жө шулисны, і, кажитчө, ловсө пуктасны, а білы оз сетчыны.

друг јур вестын чорыда гымыштіс. Ставөн ыжыда лолыштісны.

— Ак, мыјла оз зер...

І зеріс. Јона зеріс.

Вөлі асја дор-нын. Быдлаын пукаліс ва. Микит да суна медбөрјаыс кышовтісны пөжар местасө да муџомаөс, ва паскөмаөс, кыкөн мөдөдчисны гортө.

суна бөрја вежонјасас пыр вөлі жугыл. Микит тајөс ез вермыне казавны да талун небыдїка јуалис:

— Грїшаа-тенада костын, суна, тыдалө, абу ставыс бур. Вистав по-комсомолскі, мыј лоі?

суна дыр нинөм ез шыав. Сегга ышловзис да шуис:

— Ог төд мыјөн помагас, Микит. Овны сөкыд, вывті сөкыд. Бөрја каднас кымын ола, сымын сөкыджык. Öти, öти тор јирө менсым сөлөмөс, торкө мијанлыс важ радејтчөмөс...

— Вистав,—вөрџөм сөлөмөн кутчысис суна сојбордө Микит,— вај вистав ставсө, ен кол гыж ыжда виставтөмін. Ме, колөкө, і кывлі-нин та јылыс.

— Микит,—повзыштөм сінјаса, сунаыс ачыс кутчысис Микитлы сојас,—те, гашкө, збылыс-нын төдан... виставліс Олаыд... но сылы ен ескы, сиз-кө содталис сижө. Сірлезан участкад ез сизи вөв... Прокорыд—лок морт, но ме абу-на сещөм лок... Сиз-кө Грїшаөј төдө... ас пыщкас зөбө... сестө менсым сөлөмөс. Ме сизи і төди... Ог, ог вермы воџө тази овны, талун-жө вистала сылы, мед оз ескы, сижөс ылөдөмаөс лок јөз... Гашкө, гашкө тајөс сижө, Грїшаөј, сөкыд ізјөс моз, новлөдлө сөлөмшөрас, да зөбөма сы могыс, мед коркө ускөдны ме вылө, личкыны менө. да, тајө таз, тајө збыл, сижө вывті жугыл, төдө; жугыл і оз вистав. Ок те, Ола, Ола...

Свежов та кадө кујліс аслас комнатаын којка вылас-нын, сінјассө куњома, но ез уџ. Сижө некущөм ногөн ез вермы торјөдчыны сещөм мөвпыс, мыј тајө пөжарыс вөлі кодөн-кө организуетома став Вөрју јагјассө сотөм могыс, щөщ і сінјол вөрпунктсө бырөдөм могыс, но коді сещөмыс? Сиктсаң волөм јөз, алы вөрпунктын олыгјас? Вөрпунктын олыг јөзөс Свежов төдө ставсө і вежөр пырыс нуөдис быдөнөс да бара-жө сувтіс Асныров вылө. Но Асныров ачыс өзтавны ез уфит. Сылы кодкө отсасис. І бурещ өни-жө Свежовлы јурас воис мөвп, мыј тајө фелөыс-кө Асныровлөн, сижө абу-нын куш левак да двурушник, а кодлы-кө медагөм морт, мед көт кыз, а тајө вөрпунктсө кистны либө сотны. Мөдног лоны оз вермы. Лоө чорыджыка кутчысны Асныровөс буржыка төдмалөмө.

Өзөс дорас матыгтчисны кок шыјас, да сижө ез і кывлы, кызи пырис суна. Сапөг пыщкас сьлөн болскакыліс зер ва. Кө-

табѡм паскѡма, сїѡ кокніфіка матыстчїс кѡщас пелѡсѡ, пѡрччїс ва кѡлужсѡ, сапѡгсѡ.

Кос паскѡм пасталѡм бѡрын дуна матыстчїс ѡшїң дорѡ да дыр мѡдїс вїѡдны ывла вылѡ, ѡтї чутѡ. Тајѡ вѡліны дуналѡн думјас, сѡлѡм костана вїѡдѡм. Сесга бергѡдчїс да чорыд восковјасѡн мѡ-ѡдчїс Грїша комнаталан:

— Грїшук, он уз?

Грїша черѡбтїс, воча вїѡдлїс дуна вылѡ:

— Ог, дуна...

І бара, кажїтчѡ, вѡјтчїс аслас думјасѡ.

Дуна, блед чужѡма, сулалїс Свежов воын, сылѡн доршасїс сїн-ванс, даг вѡлі чепѡсјыны турѡбѡн.

— Грїшук, муса Грїшук,—друг дуна шыбытчїс Свежов сылі вылѡ,—тѡда, мыј вѡсна торкїс мїжан кост олѡмыд, но те, Грїшук, Ола вїсталомыдлы ен ескы, сїѡ ылѡдїс тенѡ, содтїс, мыјыс ез вѡв.

Грїша чујмїс, сѡкыда пыркнїтїс јурнас.

— Кушѡм Ола? Мыј вїсталїс?

Кыкнаныс јуасанаѡн вїѡдлїсны мѡда-мѡд вылас, быттѡ сетїсны тѡдны, мыј кыкнаныс жужыда ылалѡмаѡс.

І дуна вїсталїс ставсѡ, кызі вѡлі.

— Тајѡ і ставыс?...—кычкѡ сѡлѡмсаңыс серѡктїс Свежов.—Танї і став гѡрѡдыс вѡлі? Но ладнѡ, тајѡ абу омѡл... Ме вѡлі кѡсја-жѡнїн сорнїтлыны да, со ѡелѡјасыс торкїсны. А та вѡсна теныд оз сулав вѡлі жугласны... Врагјас вельмѡны, вот мыј, дуна.

Асныров та кадѡ ез-жѡ уз. Кѡтї пѡжар вылын сїѡ талун ужа-лїс зїла векжык вѡлі вѡрпунктса актїв дорын, зев јона термагїс, термѡдлїс јѡзсѡ, но кодї тѡдас, гашкѡ, мыјѡнкѡ і ѡшыбїтчїс.

Помнїтѡ, асывнас чечѡм мыстїыс, первој сїѡ вїѡдлїс ывла вы-лас, мед тѡдны, тѡнлунја код-ѡ гажа да тѡла лѡѡ луныс, і кор аз-зїс, кушѡмѡн і кѡсјїс аззыны ывлавывсѡ, друг тѡдвылас угї Кузпелов Јогор да талун даскык часын сыкѡд аззыгѡм. Сесга мунїс турун пуктыс брїгадакѡд, а ѡбѡд бѡрын налы шуїс, мыј менам-пѡ гортын емѡс срочнѡј ѡелѡјас, і мунїс.

Но сїѡ сек сїнјол вѡрпунктѡ ез мун, а мунїс ѡтї шор воѡѡ, кыт-чѡ і вѡлі кѡсјыслѡма, да аззыгїс Кузпелов Јогоркѡд.

— Локтїн?—јуалїс Асныров Кузпеловлыс.

— Ме танї важѡн-нїн. Менам асывсаныс-нїн сѡлѡм сотѡ, а тајѡ менам овлѡ зер воын. Мед зерулѡ не сурны, ме кѡсјї ѡзтыны во-жык-нїн, тенѡ вїччыстѡг.

Та вылѡ Асныров скѡрмылїс да вїсталїс, мыј тащѡм куза пука-лыс кос поводѡда бѡрад лун кык-кујїмтѡ век-нїн бушколасас.

— Тащѡм бушколасыс тѡлыс і колѡ мїжанлы. Тајѡ лунсѡ мї вїч-чысїм ѡн во-нїн. А те ѡтнаѡн вермїн торкны.

Тајѡ сорнїтїгѡн Прокор ѡтарѡ скѡрмїс, сїнјасыс былалїсны, вом дорыс быгјѡссїс да Кузпелов весїг думыштїс, мыј Асныровсѡ абу-ѡ пурѡма дур пон.

— Ег-кѡ вермѡ мукѡд методјаснас бостны ас кїѡ вѡрпунктсѡ, бостам мѡдногѡн. Мед сотчас став вѡрыс, а сыкѡд і вѡрпунктыс, і јѡзыс. Мед мї ещаѡн, а асланымлыс выннымѡс петкѡдлам-на: сот-мыд да жугѡдныд унаѡн оз ковны.

Та бѡрын Асныров Кузпеловлы мыччылїс вѡр кварталјаслыс плансѡ, індїс просек, кытї ковмас мунны да кушѡм боксаң лезны

бісө, мед төлыс бісө нуис сінјол вөрпунктлан, а ачыс термасөмөн мунис сінјол вөрпунктө, мед зөбны коктујсө. Сіјө кајис пөжарнөј шышка вылө, мед візөдны да нимкофасны, кызі мөдас сотчыны вөрыс да кызі мөдасны котравны повзөм јөз...

— Проклатөј зер!—өні којка вылын кујлігөн бара да бара скөраліс Асныров.

А сесса, асывнас-нын, уж вылө мунтөз, мөдис думайтны, кушөм-жык ногөн талун асыв матыстчыны Свежов дорө да озө лөсав мыжавны кодөскө Свежовлы матижык јөз пыс.

XXIV-өд ГЛАВА

Төв кежлө колчыс звер-пөтка термасис өдјөжык пастасны төвса пасөн. Вөрвөчан феланкајасын содыс керјас көтасөмаөс, кујлісны кықкө жугыла да бытөө виччыгісны кын-кос асывјас, а сесса косынік лым. Лошмөмаөс і Прокөпејлөн лечтуј вывса сіјасыс, бытөө пужја асыв бөрын вөсныфк турун зајас, муртса кутчы-өісны лечјас вылас, но пөтка шеіс-на. Прокөпејлыс ужсө уна пөвна вештіс, сінјол вөрпунктса столөвөј кослунјөн ез-на ов. Вөрвөчысјас, вөрпунктын олысјас, бур баф дінын моз, пушкісны-сојісны арбыд свежөј пөтка јај. Прокөпеј бытөө сы вылө і чужөма, мед ужалысјасөс вердны сөла-тарөн, дозмөрөн. дај ачыс, Прокөпејыс, өні мөдног думыштны ез вермы. Чеччас асывнас, бурыніка сојыштас, јуыштас, сорнітыштас өті-мөд тор јылыс Лубакөд, јуасас сылыс, став куканыс да мөскыс зонвізаөс-ө, пастасас да мунас лечтујө.

Вөлөстө колхознөј празнік вылө леччылөм бөрын, Прокөпеј Хуторков леччис семјанас сінјол устјеө. Прокөпеј медасис вөрпунктлы вөравны, Луба ужаліс скөтніцаөн.

Зев-на і неважөн лоі тајө, но Прокөпеј Хуторков муртса-нин ескіс, мыј вот сіјө овліс коркө пөчінокын, вөрын, өті олыс, ставгыс торјөн да өтдортчөмөн быдтысис; сесса сылөн пі-нылыс мунисны выль олөм тујөд, а сіјө коліс, сувтіс налы паныд, көсјіс век аслыс чөжны-чукөртны.

Талун, кызі і мукөд асылө, Прокөпеј чеччис пемыд сорнас-на, востіс занавескајас, чышкыштіс вазөм өшіңјассө, візөдліс унзілөи садмыс ывла вылө, сесаң сінјаснас коллөдіс феланкајасө муныс медвозза јөзөс да сы бөрын, пастасіг мозыс, шуфитіс Ванушыскөд:

— Вануш, а Вануш, лөсыд-жө талун щак вотны, пөсалан-кө, сөмын вод понөль улө да лысвасө пыркніт. Ваыс ыркыфк, сешөм лөсыд...

Вануш котөртіс өшің дорас, терыба востыштіс өшіңсө, сылы воча пожныштіс посныфк көзыд зер.

— Ылөдлан!—гөгөрвоіс Вануш.—Гріша затыд тазі оз велөд. Арнад-нө көзыд, паскөмтөг ветлыны оз поф, вісмыны верман. А щакыд өні абу-нын.

— Ен ескы сылы, Вануш,—көт ескө нінөмла, а шыасис Луба. І тајө вөлі семја кост шудлуна броткөмјас, Прокөпеја-Лубаа кост аслыс сікаса рафөјтчөм да өдва-кө гөгөрвоана өніја том јөзлы, кодјас мөда-мөдсө лыдөдны тыр праваа јөзөн і рафөјтөны јавө, а оз сәјөдчөмөн, грубөја, кызі вөвлі Лубалөн да Прокөпејлөн.

— Батыд талун ачыс полө муннысө да сіјөн і ылөдчө,—помаліс Луба.

Прокопей шпынмунөмөн вiздiлiс Луба вылö, быттö шуiс сылы:
„Но, кöни мы, дыр-ö он вaй соjныд“. А соjг коста шуалис:

— Те, кöзaйка, талун дыр-жö-кö кукањяс дiнад ен пет-а?

Луба вiздiлiс часi вылö да термастöг шуиc:

— Завтракöзyc дaс мiнут-на. А те термас, термас. Тащöм слöт-над-кö сорман, аслыд-жö локжык.

Та бöрын Прокопей мöдöдчiс Вöрjу кывтыдса лечтуj кыщö. Таjö лунтыр кежлö кыщов, а тащöм лечтуjыс сылөн вöли ноль. Лечтуjа-сан кoйбефнас вöрпу вылыг кöзyд лыс васö пыркöдiг моз, сöла-пöтка мездiг моз, сijö вослалiс вoзö, i не сöмын öни, но i некор тöд вы-лас ез улы Олöш другыс.

А Öлöш другсö суиc ыжыд шог. Таjö кадö-жö Чугун Öлöшыс уеiс-чеччiс—котöртiс Вöрjу туj куза. Сiнjасыс сылөн арыштчöма-öс, вомдорjасыс векуштчöмаöс. Кадыг-кадö, котöртiг мозыс, кы-сањкö пыдысањ сijö шöпкöдiс:

— Ог вермы... ог ештö... Суöдасны, панjасы! Öд поссö-пö вöчöма бара-жö сijö... Менам муса пi... бара мыждасны. Ок-ок-ок, Jогор Павлович... мыj наjö вöчöны, мыjла налы таjö колö...

Ескö шoйччышны Öлöшлы, кöзöдыштны пöссö, ескö мунны, кыzi ветлывлö пöрыс кокjаснас... Тракторjасөн регыд мыгт кöсjисны мöдöдчыны... сiнjоль вöрпунктö каjöны, Вöрjу туj куза, Микитөн вöчöм туj куза, Кырjа шор пос вомөн.

— Со-öд öни кущöм Борисыс,—бара да бара пöдöм ловшыөн мöд-лас шöпкöдны Öлöш,—а мiжан Микит дорын вöли чал пом. Ставсö гöгöрвоö, кывлöма Гöдкыркöщ фелöсö, i оз ескы, мыj сенi мыжаыс вöли Микит: сijö веккыда сорнитö аслас бат jывгыс. Муса пiжан... а ме, ме аслам рöдiмöj пiöс кöсja торкны... Öдjöжык, öдjöжык колö котöртны на дiнö, колö вiставны налы, мед мыжтöгыс оз сур менам пiöj.

Кырjашор дорö метра со кымын вотöз Öлöш шыбытчiс туj выв-гыс шуjга вылö, лысваа сук понöлjас пöвсö да, кылö, век котöр-тiс Кырjашор jывлањ.

Прöjфiтiс-нын куjим сон, восковтiс уна пöрöм пу; со, пуjас кoс-тöд тыдовтчыштiс щын, а му бердас, понöлjас пöвсын вöр керка.

Керка дорö матыгтытöз мукöд дырjи моз Öлöш пöланөн куjи-мыс ез чiпöст нi сылы воча кырныш куjимыс ез клувкнит. Öлöш котöртыштiг мозыс кутчысiс мортжын судта, му вывсањ пыран керка öзöсö, кöсjис востыны, но пыщкöссањыс вöли iгана.

— Jогор Павлович,—кызкö не ас гöлöснас горöдiс Öлöш,—восты...

Лyчки сорнi пыфди керка пыщкас кылис повзöмөн шöпкöдчöм да пiшшальөн залскöптöм. Другөн воöм вöсна повзöмсö налыс гöгöрво-iс Öлöш да термасiс вiставны налы:

— Jогор Павлович, Устiнна Jогоровна, буракö, повзiнныд. Ме öт-нам, зев ыжыд выл торjөн.

Öзöсыс, кылö, бoгтiсны iган, i öзöс вoссiс; мытчысiс Jогор.

— Чöрту, кыzi повзöдiн те мiжанöс, Öлексеj Пањгiлович!

Но ез ешты Jогор jуасны вoзö. Öлöш брöдва паскöмнас, кöта-сöм кijаснас ускöдчiс Jогор дорö да зyгсöм сорнiөн мöдiс корны отсöг Jогорлыс.

— Jогор Павлович, ме некодлы ог кöсjы вöчны лок тор... мем ставыс öткоф, но Микитсö, ен сурöдöj, Микитсö... Поссö вöчöма Мi-

кіт, міян Мікіт... Те вежбразжык... Ме тенё некодлы ог вістав... Мыжкё думышт... вбчам сізі, мед Мікітыс ез сур ні тіжанос ез тбдны... Устінна Јогоровна, жалітбј аснутб, бд тіжанлы, томјбзлы, овны.

— Мыј лоі?—бытбб гымыштіс, горбдіс Јогор,—гашкб те віс-талін-нын міжанос?

— Ег-ег, Јогор Павлович... Колб вбчны сізі, мед тракторјасыс пос вылас ез кајны, мед менам Мікітыс мыжанас ез ло...

— Ек те, трус-тај те,—скбра шуіс Јогор да індыіс Олбшбс кызкб ылбдны сіјб думјасыс, но ез ешты: кбнкб ылын-ылын, Вбр-ју кывтыдлаын, мурыштісны кајыс тракторјас.

— Тајб тракторјасыд локтбны... бдјбжык Јогор Павлович!.. Удї-там-на... те кужан. Пос дорас пбв вылб гїж, мед тракторјаснас пос вылас оз кајны.

— Те тај, Олексеј Паңтілович, збыл трус, а мі јешщб лыдбїм прамбј мортбн.

Горажыка јуркнїтісны тракторјас. Олбш вїччыіс Јогорсаң во-чакыв, но мбдыс муфера вїббдіс Олбш вылб, ывсбдчіс. Сек Олбш вїббдліс Уста вылб, но сіјб нїнбм ез шыав, сулалїс блед чужбма.

— Јогор Павлович,—пїкб вобм гблбсбн-нын горбдіс Олбш,—сіз-кб ті менам Мікітлы кбсјанныд локбс, мед сіјбс суфїтасыны, торкасны... Сїз-кб ме бтнам... ачым тіжантбг...

Тајб кывјас шуїг мозыс Олбш ускбдчіс котбртны да сајалїс пу-јас костб.

— Пышјїс, пышјїс-бд!..—чеччыштіс Јогор, мбдліс вбтбдны Олб-шбс, но шурк бергбдчіс...—Пїшщалјассб... кбнбс најб...

Керкаб шыбытчіг мозыс Јогор кулакнас зургіс Усталаы...

— Бдјбжык бост... котбрт... лыј!

Но Уста берданкаысла пыріс сбмын секі, кор багыс, двухствол-ка пїшщала, котбртїс-нын пујас костті.

Усталбн став тушаыс тірзіс, пїбсјасыс слабмісны, муртса кутїс кїас берданка пїшщалбс.

Тракторјаслбн шыыс лбњлас да бара јонжыка бостчас... І друг кылб залпбн гымыштіс кык лыјбм шы. Усталбн повббмысла кї-сыс усї пїшщалыс, да бара кыліс, кызі лыјбмінас, кылб, гоз-мбдыс горбдісны...

— Вїс, вїс морттб понјыд...—горбдіс Уста да ускбдчіс лыјбм шыас.

...Тајб лыјбмсб кыліс Прокпеј Хуторков. Сїјб бурещ вблі воб лечтујбдыс Кырјашор вочбд да, кызі кыліс лыјбм ббрын лок-ногбн горбббмсб, зев бдјб петїс Кырјашор пос дорб. Сек шор ка-тыдлаыс кыліс јешщб лыјбм, і ставыс бара лбнїс, сбмын зев ма-тын-нын, кылб, ургїсны тракторјас.

— Кодјаслы сенї лонысб?—шуїс аслыс Прокпеј да кутїс вїч-чысны тракторјассб.

А Олбш, дурмбм јура, коз дорсаң коз дорб, понбл дорсаң по-нбл дорб шатлалїс вобб, думсыс котбртїс. Јогор, первојја лыјбм ббрас, Олбшбс чајтіс усїгбн да мбдіс корсны пбрбм козјас дорыс, но ылалїс, а сы кадб Олбш сетыс вобб мунїс. Јогорлбн којмбд лы-јбмыс вблі прбста, Олбшлы пыдбї сіјб лыјїс нїщка колода помлы.

— Ог гбгбрво,—шензіс Прокпеј,—мыјла ескб горзынысб? Тајб абу бурыс.

І сек-жә Прокопејлы сінмас усі, бытә вәрас, һеһын, вәрзәш-тіс понәһ да сы выһыс кісһыштіс лысва. Прокопеј чујміс. Сіјә уекәдчіс сылаһ, кык пу куәа пыріс вәрд—і аззис...

— Бласлә-крістос,—горәдіс Прокопеј да сувтовкеріс.

Сыһы паныд, шапкәтәм, кәтасәм јурсіа, суністәг кәтасәм шабу-ра, лазја, һәжжә-һәжжә воһлаліс Чугун Оләш. Шужа бокыс пәһ-помһаныс шабур пәләәзһыс вәлі гырәдәссәма. Ачыс вәдәдіс муас да сәдә тош пырыс тәдчіс—вәрісны бләдәдәм парјасыс—мыкә, тыдә-лә, сорһітіс. Сәһса друп сувтовкеріс, вәһкыд кісә лептыштіс да зүдәс моз ласкысис му бердас.

— Кушәм сивә... збыһыс әмәј сіјә? Кыһаһ? Мыјла?

Прокопеј зев әдјә пәрччіс вывһыс лазсә, шыбытіс му выһас, котәртһыштіс Оләш дорә да һінәм шыавтәг петкәдіс пос дорә. Котәртіс матын суһалыс пожәм дорә, ләһыштіс сірәд чағјас, зев әдјә пестіс бі.

Оләш сорһітіс, но сыһдән сорһыс кыліс муртса-муртса.

— Олексеј, мыј лоі? Кәді мыј тенә?—зев-һын унаһыс мәдліс ју-асһны Прокопеј, но Оләш век аһыс сорһітіс.

— Мыјла он отсаләј... Менам сіјә муса пі... жалітәј менә. Пос-сә пілітәм бәрын ме уна вој ег уәһы, миса, абу ләһыд... Јогор Пав-ловіч, мыјла тағисә вәчанһыд, кәдлы тајә колә... Ок ті, сәкәлјас, јона-жә-һын ті шаһәс, гуһу гоз кәд мелісә... Јона радејтәј мәдә-мәдтә, еһ сетчәј... Ој-әј!—мәдләс горзыһы Оләш.—Те мыһыс менә, кушәм лоһыс...

Оләш сорһітіс дүгдывтәг.

Тракторјас матыетчисһы, вәрәдісһы мусә, кігтісһы пујас вывһыс лысвасә—ставыс вәјі вәвһытәм гым під, урзәм шыә, сіјә јіжіс сә-ләмад, вемад.

Пујас кәстәд воҙын мыччысис гусеһчһәј тракторән Боріс. Сы бәрын мәд, кәјмәд, унаәһ...

— Боріс... менам Боріс... менам Боріс!—горәдіс Прокопеј, но сыһдән горәдәдәмыс воші трактор шыә.

Руһ дорын пукаһыс Боріс, чујмәм чужәмбана, бі воәд воіг кәс-та кыпәдчыштіс, бергәдчіс јортјаслаһыс да кісә лептәмәһн щәктіс куәдәһны моторјассә. Отпырјә ставыс ләһис. Быд трактор выһыс чеччалісһы јәз, кыщовтісһы Прокопејәс, вәдәдісһы Оләш вылә.

Батыс куһыштіс Борісәс, а сәһса јуасәмјас виччыстәг мәдіс вә-ставһы, кықі вәлі фәләһыс.

— А-а! Шуаһ, пос јыһыс сорһітіс, Јогор јыһыс,—пырыс-пыр гә-тәрвоіс Боріс.—Нәлтә, ребјата, вәдәдләј поссә.—А ачыс тајә случајсә бара-жә јітіс сіјә тајһаһыскәд, кәдәс во сәјә-һын новләдлә морәс пыщ-кас, кәд вәсна әһі сіјә уна вој ез уәһы. Тајә тајһаһыс сыһдән вәлі сінјәл вәрпунктыс керка куәдәдәм да сәкі Аһныровләһн сы дорә во-һывләм. Свежовһы та јыһыс әһәз вәставтәмыс Борісһы кәжітчіс ыжыд мыжәһн.

Јортјасыс котәртісһы. Прокопејлы әһі, бурещ әһі вәлі оһота ју-асһны пыһыс, кықі сіјә ветліс-муніс, кықі олә Офукыс, но Боріс зев меліа шуіс:

— Ме тәд гортын вәстала ставсә, а әһі вәј кықкә мөстәтам Оләш-сә.—Сәһса Боріс пәрччіс плащсә, гартовтіс Оләшәс.

— Поскыд збыһыс һәһчкә,—вәсталис пос вәдһыһы ветһыс әһі тракторіст.

— Мыј-нѳ?

— Столѳассѳ да перевеѳинајассѳ пилѳѳма.

— Пыклыны...—вісталіс Боріс, коліс сетчѳ баѳсѳ, а ачыс зумы
вогковјасѳн мѳдіс пос дорѳ.

Недыр мыгті тракторјас вујісны поскѳд.

XXV-öd ГЛАВА

А дінјол вѳрпунктын тракторјас воѳм віччысѳмыскѳд јѳз костас
шеналіс ѳтувја нѳмкоѳ. Чусасыс арга пемыд вој воѳмыскѳд бытѳѳ
віччысісны вѳвлытѳм тувсовја асыв.

— Воѳны, воѳны! Жургѳѳмыс кылѳ-нѳн!

— Тракторјасыд, мѳса, воѳны!

Горнітісны ѳткѳн-ѳткѳн, ылысаѳ горзісны мѳда-мѳдыслы, чукса-
сісны. Горзісны вѳрпунктын, горзісны ѳельанкајасын, улычын. Котѳр-
тісны вѳрпункт дорѳ, котралісны барақјасѳд. Ставыс чукѳртчісны
встречајтны тракторјасѳс. Свежов Гріша кѳѳі ассѳ кѳсјіс кутны ас-
лас кыѳ, сѳмын ез-жѳ тырмы выныс, шѳјтіс, тужыв мортлы моз ез
пукавгы: петавлас гарајас, пыравлас ларокѳ. Сегса кејіс скѳтнѳј
дворѳ, кѳні ѳні вѳлісны кыѳ кымын мѳс-нѳн. Картаыс вѳлі вѳчѳма
ветымын мѳс вылѳ, паскыд ѳѳѳсјаса, гырыс ѳшіѳјаса; пыщкѳсас,
кѳрт чепјасаѳс, кормушкајас дорын сулалісны мѳсјас.

Гріша татчѳ пыріс, мед аѳзывны Љубаѳс да віставны Борісјас
воѳм јылыс, і карта мѳдар помлаѳгыс, кѳні вѳлі чужѳм мыгт ку-
каѳјаслы овны пощыштѳмін, аѳзіс Љубаѳс. Сіјѳ жејыд халата, кылѳ,
меліа горнітіс кукаѳкѳд:

— Сѳлѳмшѳр те менам. Оѳ-оѳ-оѳ... Вот сіѳі, сіѳі. Бобук те.

Сек кості Гріша матыгтчіс Љуба дінѳ.

— Мѳса, кодѳ-жѳ сені лебезітчѳ?

— Волы, волы, Грігореј Петровіч! Чужыштѳма-да, коѳѳр, жебы-
нѳк... Мѳд лун-нѳн ескѳ лепкѳда-да. Ок те, коѳѳрук... Мед ез-жѳ
ескѳ кув. Оѳ-оѳ-оѳ. Вај сувтыштлы, сувтыштлы.

— О-о!—серѳктіс Свежов.—Тайѳс кѳѳ кѳрт нѳшкѳн ѳні кол-
скѳд, оз-нѳн кув.

— Ој, Грігоріј Петровіч, те оч тай тѳд. Еновт ѳтнассѳ, заклаѳ
варта—ѳті лунѳн вермас гегдыны.

Тѳвса кѳчкоѳ жејыѳік, куѳ кокјаса да куѳ гырка кукаѳ, кущѳм
міјан пороѳаа мѳсјасыдлѳн оз овлыны, сулаліс Љуба кокјас дорын
да јурсѳ бергѳдыштѳмѳн нулыштіс Љубалыс калѳнкор халат
дорсѳ.

— Сѳлѳмшѳр те, дона тор,—век ѳубујччіс Љуба, но Грішалѳн
дыр ез овсы і тани.

— Ме мѳді. Тракторјасыд кылѳ матынѳс-нѳн, Петровна, мунам
Борісјастѳ встречајтны.

Тайѳ, ѳті „Боріс“ кывјыс југыд шонді моз ѳзтыштіс Љубалыс
сѳлѳмсѳ.

— Сѳлѳмшѳрјас, ті менам!—Свежов петѳм бѳрын-нѳн шуіс Љуба.
А ывла вылын век горзісны:

— Танѳс-нѳн со, тыдовтчісны... кујімѳд, нѳлѳд, вітѳд!

Гусенічнѳј тракторјас сѳрсѳн-бѳрсѳн, ыжыд гымѳн матыгтчісны
вѳрпункт дорѳ.

Боріс медвоzza трактор вылын топыда вескөдліс рулөн; том вынөн ыпјалан чужома, шуда сінмөн візөдіс керкајас вылө, ыжыд јөз чукөр вылө.

Со, вужіс-нын Вөрју пос, поџө төдны јортјасыслыс чужөмбанјас-сө. Гріша өвтис шапканас; өвтисны унаөн: Мікіт, Ола, Пета, Глаша. Ставыс мыјкө горзісны, вөрөдісны вомнас, індісны кіјаснас Боріс трактор вылө, көні пукалісны Прокөпеј да сы бокин Олөш.

Моторјас лаңтөм бөрын јөз ускөдчісны тракторјас дорө.

— Віза олан, Боріс-тракторіст!

— Віза оланныд, јортјас!

— Мамсө лезөј, мамсө... Вешјыштөј...—горзіс сен Асныров да локыс вешталіс јөзсө, термагіс кырымасны Боріскөд медвоz. Но Боріс сылыс кісө быттө ез і аззы, Асныровкөд ез кіас.

Сек-жө, өтувја німкодыскөд, серам бана чужөмјас вылас кызкө өтпырјө кусіс тајө кыпыдлуныс.

— Мыј? Көді? Мыј вөчөма?

— Олөш? Раңітчөма?... Лыјөмаөс?

— Кучік вөчыс Јогор? Кысаң најө?

Топыд јөз кышын Прокөпеј да Боріс кутісны Олөшөс. Оні-нын Олөш вөлі вежөра; јуасөмјас вылө вочавізіліс төлкөн-нын.

Мікіт матыстчіс батыс дорө.

— Батөј, кызі-нө тајө артміс? Кысаң те?

— Ок, піук, піук! Тенө бара муртса ег торк олөмгыд. Тенгыд вөчөм постө пілітлісны најө, кучік вөчыс Јогорјасыд.

— Мыј бара? Кызі бара?—суеміс Мікіт.

— Мыј вөчлінныд? Көдыр вөчлінныд? Көні?—вежөн-вежөн, аңкыш кістөм моз, лөдісны Олөшлы јуасөмјас.

— Мі... ме, пөрыс выжывыд, кучік вөчыс Јогор аја-нылакөд, Сөдкыркөщ дорсыд бонасө вужөдлім мөдлапөлас. А тенө сы пыд-чы... міјан вөсна... судітлісны.

Та бөрын Олөшлөн гөлөсыс сорлагіс грөзітчөм шыјасөн. Көдкө локыс вөрзөдыштіс Олөшөс жугалөм пельпомөдыс, і сіјө сартөгыс угі му вылө.

Сек Свежов Гріша поткөдіс бушколасыс јөз чукөрсө, Мікіткөд бостісны Олөшөс да јөз лаңтөм улө пыртісны керкаө.

Боріс Свежовлы өтнаслы вісталіс ассыс тајнасө Асныров јылыс. Свежов телефон куза срочнө коріс міліціонерөс.

КОМІ ЕПОСЫС

КЫЛТӨМ ВӨР¹⁾

Мojджыкыв

Олісны-вылісны гозја. Коркө налөн і һанһыс бырі. Гөтырыс шуө:

— Мун-пө, Иван, ветлы да капкан пукты, оз-ө мыкө сур.

Муніс Иван вөрө, сіаліс капкан, дај сетчө гөрд руч пыріс.

Нуіс Иван руч кусө базарө да вузаліс квајт шајтыс. Аслыс зев һымкоф, да мөдөдчіс гортас.

Кывліс поп, мыј Иван гөмөн локтө карыс дај паныдаліс сіјөс:

— Кытчө те, Иван, ветлін?

— Ме базарө, руч ку вузавны ветлі.

— А грекыд мынтысны он көсјы?—шуө сылы поп.—Ноко паскөдлы вомтө, уна-ө тенад грекыд?

Иван паскөдіс вомсө. Поп сетчө һаң крөшкіјас да зеп јогсө којыштіс, һекымыныс пернапас вөчіс, дај шуө:

— Но, Иван, өні став грекыд мынін. Вај меным руч ку донтө.

Иван сетіс поплы өті шајт, а віт шајтсө і сускіс. Ачыс сөгга ас кејас поп вылө сералө: „Буріңзіка-пө поптө кокорһіті: квајт шајт пыфді өті шајт сеті, а вітсө сускі“.

Муніс, муніс да Иванлы паныдагісны купеч да сүфда. Најө јуалөһны:

— Кытчө, Иван, ветлін?

— Ме,—шуө,—руч ку вузавны ветлі да попөс ылөдлі.

— Кың те лыстан ме вывті вузасны?—шуө купеч.

— Кың те лыстан купеч вывті вузасны да попөс ылөдһны,—шуө сүфда,—руч вузалөм донтө-кө міјанлы купечкөд шөріөн сетан, прөс-тітам, а он-кө, сүдө сетам.

Вөһны һінөм. Иван кыскіс зөпсыс кык шајт дај сетіс һалы морт шајтөн. А ачыс сін сајаныс најөс кутіс серавны: „Буріңзіка-пө ме бара купечтө да сүфдатө кокорһіті: зөһ кујім шајт пөрјалі: віт шајт пыфді кык шајт сөһын і сеті“.

Муніс, муніс дај сылы лесһічеј паныдагіс: кывлөма, мыј Иван-лөн сөһ нажөвітөма.

— Кытчө,—шуө,—Иван, ветлін?

— Ме руч ку вузавны ветлі.

— Кың лытін вузавны ме вөрыс кыјөм руч? Пырыс-пыр-жө вај меным руч донтө ставнас.

Вөһны һінөм. Кыскіс Иван өті шајт дај сетіс лесһічејлы, а ачыс ас кејас бара сы вылын пондіс серавны: „Буріңзіка-пө лесһічејтө

1) Чукөртіс П. дорөһн.

і кокорнітышті: җоң кык шайтөн пөрјали: кујім шайт пыҗди өти шайт сөмын і сеті“.

Муніс, муніс Иван, муртса гортөҗыс ез-на во, а сылы паныд ураҗнык локтө: і сіҗө кывлөма, мыј Иванлөн җенга најөвітөма.

— Кытчө,—шуө,—Иван, ветлі.

— Ме руч ку вузавны ветлі.

— Кыз те лыстін ураҗныклы доложитлытөг вузасны-нөбасны? Руч донтө-кө ставнас сетан, прөстита, а он-кө, бур оз ло.

Вөчны нинөм. Кыскіс Иван җепсыс өти шайт да сетіс ураҗныклы. А ачыс ас кежас бара сералө ураҗнык вылө: „Бурінҗика-пө ме ураҗныктө кокорніті, җоң шайтөн сіҗөс пөрјали: кык шайт пыҗди сөмын өти шайт сеті“.

Воіс Иван гортас дај гөтырыслы вісталө:

— Ме,—шуө,—талун попөс пөрјали, купечөс да суҗдаөс пөрјали, леснічејөс пөрјали, ураҗныкөс пөрјали. Поплыс 5 шайт сускі, купечлыс да суҗдалыс—3 шайт, леснічејлыс—2 шайт, а ураҗныклыс—1 шайт.

Гөтырыслы первој нымкоҗ лолі, а кор гөгөрвоіс, пондіс сіҗөс відны:

— Ок, те јөј, те јөј: астө-тај пөрјалөмаөс, ас җепсыд гусалөмаөс.—Сесга гөтырыс бостіс коколукасө да ојкөдөмөн Иванөс гортсыс вөтліс:

— Воҗөснысө-кө,—шуө,—налыс немтор он гусав, гортө локны ен і лыст!

Локтіс Иван барін керка дорө да думајтіс барін ордө гусасны пыравны. Но пырны некытчө: өҗөс дорас сувтөдөма чепјыв понјөс.

— Час,—шуө Иван,—ме чепјыв понсө первој гусала, а сесга бөрас і мукөд добрасө барінлыс гусала.

Көсјіс, ескө, Иван пон дорө матыстчыны, а барінлөн, гашкө, җас пон вөлөм, кыз-тај сы вылө ставыс өтщөщ ускөдчасны да вузөдасны!

Кутіс барін Иванөс.

— Самман-кө,—шуө,—менсым коңушһаыс медбур вөлөс гусавны, прөстита да віт со шайт җенгаөн содта, а он-кө, бурөс ен віччыс.

думајтіс, думајтіс Иван: мыј вөчны? Гусалис сесга ас бабаыслыс сарапансө, бостіс сы вылө чекверт віна да нөк тујіс і мөдөдчіс вој улө барін ордө. А барін сіҗө војас коңушһасө гөгөрбок томналіс дај кујім караульщікөс коңушһа өҗөс дорө сувтөдіс.

Пондіс пырны Иван барін дворө, а сы вылө барінлөн понјасыс ускөдчісны. Иван кістіс налы нөк тујіс, да понјас лаңтісны. Сесга кодјысіс өблөжка увтіыс барін коңушһаө, пунктіс вөв дінө чекверт віна, а ачыс бөр петіс коңушһаыс да кутіс віччысны, мыј воҗө лоө.

Вот барінлөн коңушһа караулытыҗас і шуөны:

Вај-пө пыраламөј коңушһаас да віҗөдлам, ез-на-ө Иваныд вөвтө гусав?

Пырالیсны, відлісны: вөлыд пыр ас местаас. Өти слуга сес аззіс чеквертнөј віна сулла да зев рад лоі:

— Вај,—шуө,—тајө вінасө јуыштамө, ог-жө тајөс сіз колөј.

Сесга кујімнанныс пунктісны чеквертнөј сулла дорө, дорвыв јуісны да сетчө і унмовсісны. Кор караульщікјасыд унмовсісны, Иван пырالیс, сермөдаліс вөвсө да гөнітіс гортас.

Мод лунас барін петіс коңушнао вөв відлыны, а вөлыс збылыс абу! Сегга нөјтіс слугајассө да понјассө да ыстіс Іванлы көсјысөм вѳтсо шајт.

Кывліс поп, мыј Іван зев бура кужө гусавны да коріс сіјөс.

— Те,—шүө,—менсым сөм мошнаоҕс гусавны он вермы. Верман-кө гусавны, мошна жынсө сета, а он-кө вермы, вѳтсо шајт теган.—А поплыс збылыс зев сөкыд вөлі ҕенга мошна гусавны: сіјө пыр кіас чабыртөмөн ҕенга мошнасө вөдітіс.

Вот коркө Іван пастаҕіс аркірејөн да став вѳчко пыщкас өзталіс сіҕјас да лампајас. Поп аҕіс вѳчкоыс біјас да котөрөн мөдөдчїс вѳчкоө, думыштїс: ез-ө-нїн өзјы вѳчкоыс, а вѳчкоас аркіреј сулалө.

— Лок,—шүө,—поп-бағушка, аркірејскөј служба вөчам. Мыј те ҕенга мошнатө сөрсыд вөдітан, пукты кытчө-кө вөлтаp пыщкас, сег некөд тенгыд оз бост.

Пуктіс поп ҕенга мошнасө престол улө. Служїтісны, служїтісны дај поп чујміс:

— Аркіреј-бағушко, менам,—шүө,—те воїг кежлө лөсөдчы-төм і пөжастөм. Час, котөртла да матушкалы пөжасны шөкта.

Котөрөн ветліс поп попаҕда дорө і локтіс бөр вѳчкоө, а сенї аркіреј нї ҕенга мошнаыс сылөн абу.

Мунїс поп Іван вылө генераллы жалужтчыны.

Коріс генерал Іванөс.

—Верман-кө,—шүө,—менсым ас керкаыс гөтырөс гусавны, ыжыд наҕрада бостан, он-кө вермы, јурнад он мын.

думајтіс, думајтіс Іван, кызі генераллыс гөтырсө гусавны. Генераллөн гашкө со слуга да телокранїтель, некытчө матө керка дорас он сібав.

Вот Іван озыр купечөн пастаҕіс, нөбіс бөчка вїна да војнас мөдөдчїс генерал керка дортї.

Мыјөн воїс генерал кілчө вестө, кыскїс телега чока пөвсө, мынтөдіс чөрс вылыс көлөсасө, телегаыд сетчө і путкылтчїс. Пондіс Іван чуксавны генераллыс слугајассө да телокранїтельјассө: „отсаланныд-кө,—шүө,—став бөчкасө тіјанлы јуктала“. Слугајас да телокранїтельјас өті здукөн лөсөдісны сылыс телегасө да бөр лептісны вїна бөчка. Іван налы і шүө:

— Јуө, мыјдөм ловныд лептө.

Генераллөн слугајас сетчөз јуїсны, мыј сетчө туј вылас і унмовсісны. Іван сек костї пыралїс генералша спалнао, кваҕїтіс сіјөс, пуксөдіс телегаө да өдјөн зев гөнїтіс. Заводїтліс-жө ескөн генерал слугајассө да телокранїтельјассө чуксавны отсөг вылө, но најө ставныс вөлі ныр выланыс сущкысөмаөг да асылөз ез і савмывны.

Гөнїтіс, гөнїтіс Іван да ты дорө сувтөдіс вөвсө шојччөдны. Тыыс бырснїтіс Васа.

— Вај,—шүө,—Іван, вузав мен генерал гөтыртө, уна-ө коран?

Іван шүө:

— Уна мен оз ков. Шапка тыр ҕенгаыс сета тен генерал гөтырөс.

Вот Васа пыріс ҕенгала, а сы коста Іван роғөдіс шапка пыдөсө да лөсөдіс телега көрөб вестө.

Тыртїс да тыртїс Васа ҕенгаөн Іванлыс шапкасө да некызі оз тыр. ҕенгаыд вочасөн шапка роғті леччө телега көрөбө. Кор

телега көрбөйс чукјөн тырис деңгаон, Иван сетис Васалы генерал гөтырөс, а ачыс сегга гортас мунис.

Скөрмис генерал да жалутчис Иван выло министрлы.

Корис министр Иванос ас ордас.

— Верман-кө,—шүө,—пыравны менам нывјас спалнао да узігас на улыс прөстынасо гусавны, награфта сурс шайтон, а он-кө вермы, журто воштан.

Думајтис, думајтис Иван, кызи пыравны министр ордо, сылон-одо слугаыд да телокранителыд генерал дорыс-на унжык. Вот пастагис Иван генерал паскөмөн да рытнас пырис министр дворечо да зөбсис өти пелосо. Виоддо, а сени министрлон понјыс кычанасома. Иван бөстис өти кычанпи да гусон мунис министр нывјас кроват улө. Кор најо унмовсисны, Иван сујис кычанписо кык ныв костас, одфалө улас. Ачыс бөр пырис кроват улас да модис кывзысны.

Коркө садмис министрлон ичөтжык нылыс дај мод чојсо чуксалө:

— Чеччыв,—шүө,— да виодды! Те со тавој кычанпи вајомыд!

Садмис генераллон ыжыджык нылыс да спорө кутчыгис:

— Ме,—шүө,—бара ег, те ачыл көнкө вајин.

Спорујтисны, спорујтисны да батыслыс јуавны мунисны, кодныс најо кычанпи вајисны.

Иван сек коста кватитис кроват вылыс прөстынасо да петис министр ордыс; генерал паскөма мортто телокранителјас кутны ез і думыштлыны.

Локтисны министрлон нывјас батыс дорө, мед сijo отсалас налы спор помавны.

Министр гөгөрвоис, мыј Иван тајо шуткасө вөчис.

— Тајо,—шүө,—понлон кычаныс, а абу тјан. Тајо, көнкө, Иваныд пуктис ти кроват выло, медем прөстынаныто гусавны.

Виоддлысны, ем-ө абу прөстынаыс; збылыс Иван прөстынанысо гусалөма.

Щөктис корны министр Иванос. Сылы жал лоі сетны көсјысом деңгатө:

— Бөр-кө,—шүө,—вајодан генераллыс гөтырөс, сijo ме пыдди і ас пыддыс тен мынтыгас, а он-кө вајод, журто воштан.

Мунис Иван ты дорө, кытчо Васалы генерал гөтырөс вузавлис, пуксис берег дорас да кутис нырагез гартны да шуत्वаны. Петис тыс Васалон пыс да шүө:

— Мыј-нө те, Иван, вөчан?

— Ме,—шүө,—көсја тјанлыс вадто шырјавны да тјанос, бес котырөс, кос пывсанын пывсөдны.

Беспі котөрөн леччис ва пыдосө дөдыс динө да шүө:

— Локтома-пө Иван да мјанлыс ваднымос көсјө шырјавны да мјанос кос пывсанын пывсөдны.

Петис Пөрыс Васа да шүө Иванлы:

— Вај,—шүө,—первој вын-ебөснымос бертам. Верман-кө менө ебөслунөн да спроворлунөн, сета генерал гөтырөс, а он-кө—ог сет. Первој,—шүө,—шутлалөмөн вермасам. Кодным јонжыка шуत्वотам, сылы і генерал гөтыр.

Вот сувтис Иван крут кыркөш јылө. Шутловтис Васа сещөм чорыда, муртса кыркөш јывсаң Иван ваөзыс ез ус.

— Ок,—шүө,—тајо-нө кушөм шуत्वотөм. Вот ме-кө шуत्वота, тенад сін гурансыд сінколкјыд чеччыштас. Колөкө, воэвылыс көр-тав сінјастө.

— Час,—шүө,—көртала сінјасөс, сещөма-кө шуҗловтан.

Вот сін көрталөмөн сувтис Васа кыркөщ јылө. Иван бостис веткө зор да кыз-тај јуковтас јурбөрас Васалы. Васа кыркөщ јывсан лө-тис ваөзыс.

— Мастер,—шүө,—те, Иван, шуҗлавны, збылыс сінјасыс быдсөн би петалис, муртса сінгураныс ез чеччыштны.—Вај,—шүө,—јешщө видлам, коднымлөн ки чабырным јонжык.

Вот пыралис Васа ты пыдөсө да петкөдис сес зев гөгрөс из.

— Топөд,—шүө,—кімоҗад, мед изјыс шаңгаөз ласкалис.

— Вај,—шүө Иван,—те воҗжык петкөдлы.

Шамыртис Васа изсө, сещөма зелөдчылис, быдсөн тош јылөзыс гөрдөдлис, изјид збылыс шаңга кодөз ласкалис.

— Тајө шамыртөмыд-нө,—шүө,—мыјса шамыртөм. Ме-кө вот шамырта, тенад изјыс колө сөмын ты пыдөс лөтөкод һајт китыр.

Кыскис Иван җепсыс пуөм картупель, да кыз-тај шамыртис, сөмын чунјас косттыс визувтис картупель чөнөрыс.

Васа пондис шенҗыны:

— Но,—шүө,—и јон-жө те вөлөмыд, Иван: изгыс сөмын һајт китыр колі і быдсөн сес ва петис. Но,—шүө,—нөшта өтчыд вын-ебөсны-мөс видлам. Вај вермасам, кодным-кодөс воҗжык кок јылыс ускө-дам, сылы і лоас геҗерал гөтыр.

— Ме ачым текөд ог-жө мөд сіла бертны,—шүө Иван Васалы.— То, колода боқын, кујлө менам ічөтжык вокөј, мун ськөд бертчы, индис Иван колода боқын кујлыс ош вылө.—Сөмын сіјө һеуна сөкыд пөла, прөстөј сорһитө оз кыв. Первој бок куҗаыс сылы мыјөнкө шонтышт, сек вөлісті текөд заводитас сорһитны.

Мунис Васа ош динө да чужјис сылы:

— Лок,—шүө,—вермасам, мыј кујлан?

Ошкыд-тај кыз ускөдчас сы вылө да мөдис пурны-косавлыны Васаөс. Одва і мездысас Васа ош лапа улыс.

— Но,—шүө Васа,—те лоан ыжыд брат, вермін менө. Бост да нуөд геҗерал гөтыртө, а ваднымөс мјанлыс ен шырјав.

Мынтис сек геҗерал Иванлы ас пыддыс сурс шајт да министр пыдди нөшта сурс шајт.

Коркө кывсис і сар пелөз, мыј Иван зев мастера куҗө гусавны. Корис сіјө Иванөс ас динас.

— Верман-кө,—шүө, те ме казнаыс гусавны зөлөта мешөк, мешөк жынсө аслыд, а он-кө вермы, јуртө керышта.

Царлөн җурмаө вөлі пуксөдөма медса најан вөрсө. Локтис сіјө җурмаын пукалыс вөр динө дај шүө:

— Кыз-пө Иванөс кыјны, пондас-кө менсым казнаыс деңга гусавны?

Сіјө царлы щөктис царскөј казна гөгөрыс сы паста бөрөзда код-јыны, медым вомөныс чеччыштны он вермы, да тыртны сіјөс сирөн. Сір тыра бөрөздати вужігас-пө Иван сетчө усө да сібдас.

Вот Иван мөдөдчис царлыс казна гусавны. Сөргыс бостис өти вөрөс дај сылы шүө:

— Царыд-пө зев муҗера вөчөма, коднымлы-кө тавој быҗ сурны. Вај,—шүө,—вуж те воҗынжык.

Иванлөн төварышыс чеччыштис да усі, сетчө і сібдис, сөмын јурыс мөдис тыдавны. Иван, сы јур вылө талтчылөмөн, вужалис бө-рөзда мөдарас, бостис пөлпом вылас өти мешөк зөлөта да мунис аслас патераас. Сіјө патерујтны сувтис өти дөва старука ордө.

— На,— шуо,— тен, бабушка, талун гөснеч вајі. Кувтөзид тырмас дај піјаныдлы тырмас. А менө верд өтчид та пыдди.

Мөдлунад цар аззис, мыј Иванлөн збылыг гусалөма царскөј казна, зев јона скөрмис, щөктіс Иванөс пырыс-пыр-жө кутны да јурсө керыштны.

Корсісны да корсісны, но корсны ез вермыны.

Сесса бара цар муніс турмаын пукалыг најан вөр дінө.

— Вај,— шуо,— вистав, кызі мен Иванөс кыјны да сылыг јурсө керыштны?

Турмаын пукалыг вөр царөс велөдө:

— Те,— шуо,— доддав зарнја каретатө, сетчө пуксөд царіцатө, медса бур паскөмнас пастөдөмөн, сесса леҗ сіјөс кар куҗа гулајтны, а бөрвывсааныс ысты унжык јөзөс. Иванылөн-пө вежыс петас зарнја карета вылө да локтас сіјөс гусавны, сек сіјөс поҗө кокнја кутны.

Сізі і вөчісны. Царіцаөс пастөдісны шөвк да зарнја паскөмөн, пуксөдісны зарнја каретаө да мөдөдісны кар куҗта гулајтөдны.

Иван пастасіс генерал паскөмөн, сесса кајіс пу вылө, өшөдчіс пувож вылө да мөдіс горзыны:

— Менө-пө Иван вөр грабітіс да пуө өшөдіс! Мездөј менө!

Царіцаыд бурещ вөлі сіјө пу увтіыс гөнітө дај шуіс кучерыслы:

— Мезды,— шуо,— генералсө.

Мыјөн кучер чеччіс көзла вылыг да пондіс пуө кавшасны, сек көсті Иван чеччыштіс карета лабічө да кучкіс вөвјаслы.

Каретасө і царіцасө өтщөщ гусаліс да вајөдіс ас патераас. Каретасыс перјіс зарнја көрөбоксө, а царіцасө зік пастөгыс пөрччөдіс, сесса пуксөдіс тыртөм каретаө да вөвјаслы кучкіс:

— Мунө,— шуо,— гөнітөдө цар гөтырөс цар ордө. Мед лубујтчө ас гөтырнас.

Нөшта јона скөрмис цар, мыј Иван гусаліс сылыг зарнја көрөбоксө да царіцасө щөщ төшітіс.

Муніс бара турмаын пукалыг вөр дінө да јуасө, кызі кыјны Иванөс. А вөр сіјөс велөдө:

— Бост,— шуо,— да порсөс гөгөрбок зөлөтїт. Сесса рота салдат костын леҗ сіјөс кар куҗа гулајтөдны. Иванлөн-пө зарнја порсө вылад вежыс петас, локтас сіјөс гусавны, а салдатјасыд секі сіјөс і кутасны.

Вот ыстісны зоң рота салдатөс кар куҗта гулајтөдны царлыг зөлөтїтөм порсөсө. Иван сек кежлө кар шөрыс медаліс медбур патерасө, сесса полковнікөн пастасіс да петіс порсөс гулајтөдыг салдатјаслы паныд:

— Здорово,— шуас,— молодцы! Менам талун нїмлун. Онө жалајтө менгым нїмлун вескөдыштны.

— Жалајтам,— шуөны салдатјас,— кыҗ-нө ог жалајтө полковніклыг нїмлун вескөдны. Сөмын кытчөкө тајө порсөсө колө мїјан местїтлыны.

— Јөртө,— шуо,— ме гідө да томналө, немтор сылы оз ло, ме сек коста феңшщїкөс віҗны сувтөдла.

Пыртөдіс Иван салдатјасөс, ласустөҗныс јукталіс вїнаөн, сесса пөрччөдіс шыңелјаснысө да манакө ставсө пастөдіс, а ачыс бостіс налыг зөлөтїтөм порсөсө да важ патераас нуөдіс. Вуштіс сы вылыг став зарнїсө да сетіс зарнїсө дөва старукалы.

— На-пө тен, бабушка, тајө шыллө-мыллөсө. А порсөсө начкы да жарїт меным аскї кежлө.

Вот палалісны поре гулајтöдыс салдатјас да мöда-мöдыс вылö вiçöдöны, ас выланис дивујтчöны, мыјла, кызи најö салдатыс манакö воисны. Квајитчисны, а пореныс абу. Гөгөрвоисны, мыј Иванлөн најöс тази тешитöма. Мунисны цар дорö да сизи i вiсталисны, мыј Иван сiнма-ныра костыс налыс поресö пыщjödic.

Бара мунис цар турмаын пукалыс најан вөр дiнö жуасны, кызи ескөн Иванöс кыжны. А турмаын пукалыс вөр сижöс велöдö:

— Талун-пö Иван мöдас тенсыд гусалöм поретö жаритны. Ысты медса ныриса пöвартö ассыд да јай дук сертисыс сижö тöдмалас сылыс оланiнсö.

Вот мунис царскöј пöвар, кар кузта быд улчатi ветлö да iсалö, тöдмалö, көни поре јай жаритöны. Воис öти керка дiнö да збылыс жаритöм поре јай дук кылö.

Пырис керкаас, а сени старука да Иван поре јай сојöны:

— Лок,— шуö,— пуксы да царскöј картаын быдтöм поре јайөн гөститöдам.

Пöварыд кор петис Иван патераыс, килчö јур вылас мелөн гижис: „Тани ме гусалöм поре јай сојi“. А ачыс котөрөн мунис царлы доложитны.

Иван петалис килчö вылас, аззис килчö јур вывсыд мелөн гижöмсö да быд килчö јур вылö гижалис: „Ме тани гусалöм поре јай сојi“. Воисны царскöј слугајас да салдатјас Иванöс кутны. Вiçöдöны, а быд килчö јур вылын мелөн гижöма: „Ме тани гусалöм поре јай сојi“. Сизи бара царыд ез вермы кутны Иванöс.

Бара цар мунис турмаын пукалыс најан вөр дiнö сöветујтчыны, кызи кыжны Иванöс. Турмаын пукалыс вөр сижöс велöдö.

— Кор-пö ас дворечад пiр вылö став купечјасöс, офицерјасöс, генералјасöс, губернаторјасöс, министрјасöс. Тöдöмыс-пö сетчö щöщ локтас i Иваныд. Сесса-пö гөгөрбок дворецтö ортсыганыс щöкты томнавны да стража сувтöдны. Кор-пö ставныс кодзасны, сувтöд нылыд спална дорö бур стража да щöкты, кодi гөстјас пыс вермас пыравны царевна спалнаö да сижöс окыштны. Ферт-пö Иван кынзи некод оз вермы. А сылы-кö удајтчас пыравны царевна спалнаö, медым царевнаыд плешас сылы мелөн пас пуктас. Сек сижö пас сертис i сурö.

Цар чукöртis пiр вылö ассыс став јöзсö: министрјасöс, генералјасöс, купечјасöс, попјасöс. Иван пастагис купечөн да пiр вылö щöщ локтис.

Кор став гөстыс јона код кодзисны, цар шуö гөстјаслы:

— Кодi-пö вермас војнас царевна спалнаö кујим стража пыр пыравны, сижöс öтчыд окыштны да сылыс чуңкыщсö бостны, сы сажö-пö царевнаöс верöс сажö сета.

Заводитлисны купечјас, генералјас заводитлисны, заводитлисны унаөн, но первој стража дiнас воигөн-на најöс кутлисны да бөр бергöдiсны. Некодлы ез удајтчы пыравны спалнаö.

А Иван ез зевајт. Сижö пiр вылö локтигөн сöрсыс бостис царицалыс пöрччöдöм, зарниөн вышывајтöм платгöсö. Сижö пасталис сижöс да царица пыфди пырис цар ныв узланiнö. Кујимнан стражаыс сижöс зев кокниа лезисны. Иван пыралис цар ныв дiнö, öтчыд сижö окыштитс да чуңсыс зарниа чуңкыщсö перјис. А сек коста царевна сылы плешас мелөн крест пуктис.

Петис Иван царевна спалнаыс, пöрччis нывбабјö паскөмсö да јургисö лөсöдиг моз вiçöдлис рөмпöштанö. Аззис сижö ас плешкыс мелөн пасјöм крестсö, гөгөрвоис да чышкис.

Војнас, кор став гөстјасыс јусісны да унмовсалісны, Іван ставныслы налы плешканыс мелөн крестјас течаліс. Көсјө-нын вөлі водны да аҗіс, мыј царлөн аслас плешкас крестыс ез-на ло, дај сылы щөщ зев ыжыд крест пасјіс плешас.

Коркө садміс цар да мөдіс ветлыны узысјас пөвсті, відлавны, коді креста плеша. Өті узыслы чужөмас віҗөдліс — креста плеша, мөдөс віҗөдліс — креста плеша-жө.

— Ак, — шуө, — тајө-тај гусасө да нөшта оз өтнас: сылөн і јортјас щөщ емөс. Сесса цар чукөстіс двореч візыс салдатјасөс да бетіс пріказ:

— Став узысјассө-пө відлалө. Кодлөн плешкас ем мелөн пасјөм крест, ставныслыс јурсө керавны.

Вот пырісны салдатјас гөстјас уғанінө. Кодлыс плешсө оз відлыны, ставыслөн плешаныс мелөн пасјөм крест. І пондісны узіг костіныс сені-жө јурнысө керавны: міністрјаслыс, геңералјаслыс, купечјаслыс, попјаслыс.

Өті салдат віҗөдліс цар вылө: сылөн плешас мелөн вөлі пасјөма сещөм-жө крест, і сылыс јурсө швічнітіс аслас пріказ серті.

Сесса Іван ачыс пуксіс царствутны, да пөрысө-немө гозја зев бура овмөдчісны.

Ц. 1938

Акт № 73

ЈУРИНДАЛЫГ

	Листбок
И. В. Сталин да М. Гор'киј. Анри Барбјус јылыс	5
Анри Барбјус. Руд дорын („Сталин“ кнігаыс VIII-d глава) . . .	6
М. Лебедев. Мед җірдалас шонди (кывбур)	11
Н. Островскіј. Бушковын чужысјас (пом)	13
Сук Парма. Вожды (кывбур)	32
Луздор Вас. Борислѳн тајна („Піјан да батјас“ [повестыс главајас)	33
Комі епосыс. Кытѳм вѳр (мојдкыв)	49
Обложка вылын сілуєт Анри Барбјуслѳн.	

Зр. отв. редактор Н. Надеєва.

Техн. редактор М. Шестаков.

Обложка худ. В. Полякова.

Главлит № 1823. Заказ № 1866. Стат. формат бумагы 62 × 94 1/16. 3,5 печ. листа.
60000 зн. в п. л. Тираж 1000 экз. Сдано в набор 19/IX-37 г. Подписано к печати 27/X-37 г.

Типография УМП, Коми АССР, гор. Сыктывкар, Дом печати.

Торја номерлѣн фондс 1. ш. 50 ур.

1111
202